

RÁKOSI VIKTOR MUNKÁI
XVII. KÖTET

RÁKOSI VIKTOR

A BUZSÁKI KIRÁLYSÁG

KIÁRENDÁLT URAK

RÉVAI TESTVÉREK IRODALMI INTÉZET R.-T.
BUDAPEST MCMXI

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

TARTALOM

A BUZSÁKI KIRÁLYSÁG

ELSZAKADÁS SZÜLŐFÖLDEMTŐL.

ELSŐ ESTÉM.

EDGÁR LÁTOGATÁSA.

HEKTOR ESETE.

A NÁDI EMBEREK KÖZT.

CSIBORKA.

PITYKE VAJDA.

PITYKE VAJDA MINT NYOMOZÓ.

KENYÉR BÁCSI.

NYÁR VÉGÉN.

BIRKAORSZÁG.

HOGY VETT CSUZY SZAMARAT.

MÁLCSI NÉNI REGÉNYE.

ANDRÁS NAPJA.

AFFÉREM UDVARNOKIVAL.

HIDVÉGI HALÁLA.

A SZÉTDULT FÉSZEK.

KIÁRENDÁLT URAK

A BUZSÁKI KIRÁLYSÁG

ELSZAKADÁS SZÜLŐFÖLDEMTŐL.

Apám még a maga földjén szántott és a maga lovait hajtotta. De a barázdák egyre rövidebbek lettek, végre egészen elfogytak. A hogy a gyerekek szaporodtak, úgy fogyott alólunk a föld. Apámnak az volt az elve, hogy a gyerekei nevelésére költeni a pénzt: jó befektetés. Idővel jó kamatokat hozhat. Ha fekvőségét szétszította volna köztünk, néhány vakandturás jutott volna mindegyikünknek. Így hát letett az ambicióról, hogy minden fiának földet hagyjon örökül, ellenben fejébe vette, hogy valamennyien diplomás emberek legyünk. Kiszámította, hogy erre éppen rámegegy a birtok s mire az utolsó fia az egyetemre kerül, neki egyéb ingatlana nem lesz, mint az a sirgödör, a mely a temetőben várja.

A számításba valahol egy kis hiba csuszhatott bele, mert a nagyobbik testvéreim sem voltak még készen, én pedig éppen a hatodik gimnáziumot végeztem, a mikor elakadtunk. Hat ökör sem tudott volna kihuzni bennünket, pedig akkor már csak két ökrünk volt. Így történt, hogy egy napon apám maga elé szólított s a következő párbeszéd folyt le köztünk:

- Nem volna kedved a Pepi bácsihoz menni?

- A vakációra? - kérdém.

Apám nem felelt mindjárt. Nagy dolog volt, a mit mondani készült, nem akarta egyszerre kibökní. Föl s alá sétált, s nagyokat huzott hosszuszáru pipájából. Ez nála önmagával való tanácskozást jelentett. A ki nehéz helyzetben pipaszó mellett gondolkozik, az sohasem hamar-kodja el a dolgot. Az emberek azóta hebe-hurgyák, mióta cigarettáznak. Ha ideges, a cigarettát földhöz vágja s ez annyi, mintha a lovak közé dobna a gyeplőt. A pipát azonban nem vágjuk olyan könnyen a földhöz, s ha egyszer a kezünkben maradt és tovább füstölünk belőle, ez annyit jelent, hogy uralkodtunk szenvedélyünkön és legyőztük idegességünket. Hej, emlékszem jól rá, milyen gyönyörű pipagyűjteménye volt édesapámnak, még azt a pipáját is őrizte, a melyből keszthelyi *prakszi* korában pőfékelt. (Prakszinak hívták hajdan a keszthelyi gazdasági iskola növendékeit.) Most látom csak be, hogy az a sok pipa mindmegannyi eszköz volt föllobbanásának leküzdésére és bölcseségének fokozására.

Apám befejezte a töprengést, megállt előttem, fejemre tette kezét, s halk hangon így szólt:

- Nagyon valószínű, hogy hosszabb ideig ott maradsz. Nem küldhetlek föl a hetedik osztályra, mert nincs rá pénzem. A többi testvéred még éppen hogy elvégzi, de akkor a te számodra már nem marad semmi. Tavaly már édesanyádnak csirke-, malac- és tojáspénzét költöttük rád, az idén már ezt is a nagyobb gyerekek kapják.

Apám megint elkezdett föl s alá sétálni. Aztán az ablakhoz állott s úgy beszélt hozzám, a nélkül, hogy az arcát láthattam volna. Bizonyosan meghatottságát akarta elrejteni. Elvégre, nem kis dolog, mikor a fia pályafutásában egy ilyen katasztrófaszerű változás áll be. Mennyi álma, ábrándja fűződik egy apának a fiaihoz! Mikor a szegénység nesztelen léptekkel csuszott felénk, hány álmatlan éjszakának kinos töprengése közt foglalkozott velem!... És hány fellegvárat kellett neki egyenkint lerombolni s az egész, szépen kiszinezett jövőt sutba dobni.

- Egy szóval, akár van kedved hozzá, akár nincs, a gazdasági pályára kell lépned.

Éretlen eszű ifju lévén, a dolog semmi különös hatást nem tett rám. Sőt, hogy őszinte legyek, örültem neki. Egyebet nem láttam benne, mint hogy megnyulik a vakáció, megszabadulok az iskolától s a mezei gazdának szabad, független és egészséges életét fogom élni. Apám bizonyosan észrevette az öröm fölcsillanását szememben, mert így szólt:

- Ugy látom, nem busulsz a dolgon.

- Apámnak talán jobban esnék, ha szomorkodnám?

- Nem mondom, de azt hittem, hogy a tudományos pálya jobban a szívedhez nőtt.

- Én bizony megvallom, kedves apám, hogy a gazdaélet nekem jobban tetszik, mint az az élet, mely a tudományos pályán vár reám. A mennyiben a jövőről gondolkoztam, mindig falusi embernek képzeltem magamat.

Apám nagyot sóhajtott. Ő nem annak képzelt!

- Hát e szerint vágyaid teljeseznek, mert falusi ember léssz... De független ember nem léssz, mert egész életedben másokat kell szolgálnod, a mit pedig kikerülhettél volna, ha mérnöki, ügyvédi, vagy orvosi diplomát szerezhetsz... Ugy készülj, hogy három nap múlva indulsz.

Most még azt kell megmondanom, hogy az életemben beállt ez a változás egyuttal a szülőháztól és szülőfalumtól való megválást is jelentette. Gyönyörű kis zuga volt ez a nagy világnak s az én szemem is könnybe lábad, valahányszor emlékszem rája. Szülőházam oszlopos tornácáról remek kilátás nyílt, egyik oldalon a koporsóalaku Badaacsonyra, másik oldalon a Somlyó-hegyre. Ez a két híres bortermő csucs a messze távolban kélett, a közelben pedig előttünk meredt ég felé a sümegi várrom. Mindenfelé erdőborította dombok vonultak s a festői, termékeny völgyekben tisztavízű patakok csörtettek végig. Az ég itt ragyogóbb volt fölöttünk, mint bárhol, mert a nem messze lévő Balaton tükréről visszaverődő napfény nagy területen besugározta a menyboltozatot. Ha szél fújt, mint távoli menydörgést hallottuk a Bakony-erdő zugását. Felséges vidék, méltó arra, hogy a halhatatlan görög istenek üzzék benne pajkos játékaikat. Hellasz földje nem bujább és illatosabb és ege nem ragyogóbb...

Ezen a tájon születtem, ennek a porában játszadoztam, míg Kőszegre iskolába nem vittek. S ezt a helyet kellett most itt hagynom, miután apám házánál csak teher voltam. Így érezheti magát a fiatal csemetefa, mely mellől hirtelen kihúzzák a támasztó karót; a szél hajtja ide-oda s nincs mibe kapaszkodnia...

Most egyszerre eszembe jutott az is, hogy ebben a vakációban édes anyám nem bánt velem olyan szigorúan, mint máskor. Azelőtt csak két anyai csók dukált naponta, reggel és este, de most valahányszor a szeme elé kerültem, mindig vagy megsimogatott, vagy megcsókolt. Már akkor tisztában voltak azzal, hogy anyagi romlásuknak én leszek az első áldozata. Neki különben egy másik terve volt velem. Papot akart belőlem faragni, a minek szintén megvolt a maga története.

A nagyapám, mint gyermek, halálos beteg lett. Himlőbe esett, a mi akkoriban félelmesebb nyavalya volt, mint most. Az édes anyja ott ült az ágyánál, s hosszú napokon, és végtelen éjszakákon keresztül ápolta egyetlen fiát. És megtörtént, hogy valamelyik végevárhatatlan éjjelen, mikor a hajnali pirkadás még a rendesnél is kinosabb lassúsággal következett be, kétségbeesett dédanyám az ágyfejéhez térdelt és nagyapámat fölajánlotta Istennek, vagyis elfogadta papnak.

A nagyapám meggyógyult, de nem lett pappá, nem érezvén hivatást e nehéz pályára. Családunkban azóta élt a tudat, hogy adósai vagyunk a jó Istennek. Az anyám titokban engem szemelt ki e menybéli adósság lefizetésére. Ugy gondolkozott, hogy öt fiu közül egyet igazán illik papnak adni. Ez a mostani változás az ő számítását is keresztül huzta. Fölvettek volna ugyan a hatodikból is a szemináriumba, de ez sok utánjárással, nagy protekcióval és még készpénzkiadással is járt volna. Apám pedig már kifogyott mindenből, pénzből, időből és türelemből egyaránt!... Hej, pedig, ha pap lettem volna!... A milyen kalandos hajlamu fráter voltam fiatal koromban, bizonyosra veszem, hogy valahol Belső-Afrikában most, a husvéti

ünnepeken engem tálnának föl, mint kirántott hittérítőt uborkasalátával és kemény tojásokkal...

A megválás szomoru volt. Anyám napról-napra érzékenyebb lett, s ha éjjel néha fölébredve csendes sirást hallottam, biztosra vettem, hogy ő hullat könnyeket érettem. Legkisebbik és így legkedvesebbik fia voltam. Legtovább maradtam otthon, szoknyája körül, még mindig alázatosan szót fogadtam neki, mikor a többiek már dacosan visszafelelgettek. Két régi családi ereklyénk volt, egy nagy aranypénz és egy kis aranypénz, mind a kettő láncra fűzve. Hagymány szerint a nagyobbikat a legidősebbik fiúnak, a kisebbiket a legfiatalabbiknak kellett viselnie. Én csak most kaptam meg, szegény jó anyám egy verset sirt, mikor a nyakamra fűzte s egy csomó jó tanácsot mellékelte hozzá... Anyám könyei!... A jó tanácsokat, az intelmeket, a pirongatást elfelejtjük, de elfelejthetjük-e édes anyánk könyeit? Valahányszor ebben az életben helytelen dolgot miveltem, mindig megjelentek előttem azok a könyben uszó jószágos szemek.

Apám bizonyos férfias nyerseséggel leplezte szomoruságát, de azért elkísért Badacsonyba, a hová kocsin mentünk. Badacsonyból kompon átkeltem Boglárra és onnan kocsin folytattam utamat Buzsáig, a hol Pepi bácsi, anyám testvérbátyja lakott. A terv az volt, hogy Pepi bácsi mellett maradok, míg meg nem tanulom a gazdatisztséget.

Ennek a Buzsáknak is megvoltak a maga szépségei. Kis falu volt, melyet a Balaton kiöntései vettek körül. Nagybátyám udvarából az egész zalai hegyláncot, a mely a Balaton partján huzódott végig, lehetett látni. Ez a hegysorozat volt a mi időjósunk is. Ha a Badacsony *pipált*, vagyis felhő ült a homlokán, ez kis esőt jelentett. Ha alkonyatkor piros volt a gulácsi hegy teteje, szeles időt vártunk. A kert végében volt egy obszervatóriumunk, egy óriási jegenyefa, melybe egészen a tetejéig erős vasszögek voltak beverve. Ide minden hajnalban föl kellett mászni egy embernek és Keszthely felé tekinteni. Ha Keszthely városát a könnyű pára eltakarta, akkor tartós, erős esőzés következett.

Nagybátyám nagy ur volt. A gróf egy felsővidéki birtokán lakott és soha feléje sem nézett buzsáki uradalmának, mely egy kétezerholdas mintagazdaság volt. Pepi bácsi abból a régi, altruisztikus világból származott, mely tele volt nobile officiumokkal... a mikor még az alispánok is ingyen szolgálták a nemes vármegyét. Ő, a nélkül, hogy erre bárki is kényszerítette volna, becsületesen szolgált a gazdáját. A maga számára levonta a kialkudott fizetést, elfogadta a megállapított mellékjövedelmeket, de nem ragadta meg a meggazdagodásra kínálkozó alkalmat, a mivel pedig mindnyájunkat boldoggá tehetett volna, a nélkül, hogy a gazdáját megkárosította volna. Mikor familiánk zalai ága tönkre ment, csak annyiban sietett segítségünkre, hogy rólam gondoskodott. A mi azonban nem ment ingyen, mert rövid idő múlva egészen használható és munkás tagja lettem a buzsáki királyságnak.

...Még egyet. Mielőtt apám Badacsonyban a vizre bocsátott, a parti korcsmában megittunk egy pint bort füredi savanyuvizzel. Itt apámnak eddig mutatott ridegsége egy kicsit engedni kezdett, a pillanat, mikor utolsó fia kikerül szárnyai alól, mégis csak sulyos volt és megtörte őt. Jövendő környezetemről beszélt, különösen Pepi bácsiról, a kit a világ részint atheistának, részint embergyűlölőnek tartott, de azt mindenki elismerte, hogy nem mindennapi, érdekes és okos ember. A kinek több esze van, mint másnak, azt nálunk rendesen bolond embernek szokták nevezni. Apám figyelmeztetett, hogy Pepi bácsiról is sokan így vélekednek, még pedig főképp azért, mert az öreg az állatokat egy rangba helyezi az emberekkel.

Apám e kijelentésére nagyot bámultam.

- Ugy értendő a dolog, - magyarázta apám, - hogy ő ugyanolyan érző lényeknek tartja az állatokat, mint az embereket! Az állatok épp úgy tudnak szenvedni, örülni, szeretni, mint mi s

azért nála az állatok épp oly jó bánásmódban részesülnek, mint az emberek. Erre tehát ügyelj. A legkellemetlenebb férget is óvatosan taposd el, nehogy a nagybátyád ebből azt következtesse, hogy vérszomjas természetű vagy.

A boglári hajóállomáson egy könnyű sárga kocsi várt, mely elé két pejlo volt fogva. A bakon egy ugy arcára, mint ruhájára nézve tipikus kocsisalak ült. Fején pántlikás kalap, testén kék-fehérstráfos ruha és vörös mellény. Hogy a képén mi volt kocsis, azt nem tudnám ilyen könnyen leírni. Tény az, hogy a kocsisnak egészen más az arca, mint a kanásznak és ennek megint más, mint a juhásznak.

- Maga a buzásaki kocsis? - kérdeztem tőle.

- Én volnék Keserü Sándor, s az ifiurat várom Szalavármegyéből.

- Az az ifiur pedig én volnék.

Még mielőtt a kocsira fölültem, döfödni kezdték a lábamat. Letekintek, hát uramfia, a Vidok kutyánkat pillantom meg, egy kócos, fekete ebet, a kinek hozzám való ragaszkodása volt az egyetlen tiszteletreméltó tulajdonsága. Különben pedig vérengző természetű volt, s úgy vadászott a házi szárnyasokra, mint a görény. Két hónap előtt eltörött a lába, s akkor én ápoltam és kötözgettem s azóta a kedvence lettem. Abban, hogy utánam jött, az a nevezetes, hogy csak Bogláron mert előkerülni. Badacsonyan észrevétlenül beszaladt a kompba, megfigyelte átkelésünket a vizen, s Bogláron elgondolta, hogy most már, ilyen messziről nem kergethetem vissza. Erre aztán előbujt. Célját elérte, mert föltettem a kocsira és magammal vittem.

Keserü Sándorról a megindult diskurzus folyamán csakhamar megtudtam, hogy kocsisdinasztiából származik. Családjuk századok óta szolgálja a grófi familiát, neki pedig a hetvenhetedik öregapja is kocsis volt ugyanitt. A kocsis, különösen a parádés kocsis, tudvalévóleg a cselédek arisztokráciájához tartozik. Keserü Sándor ehhez képest meglehetősen büszke gentleman volt. Más cselédekkel, parasztokkal szemben gögös, urakkal szemben hidegen illedelmes, de nem meghunyászkodó.

Alig indultunk el, a rudas pej fölrugott. Keserü megcsóválta a fejét, s valamit sziszegett a fogai között, a miről biztosan tudtam, hogy nem imádság. Nyilván valami kellemetlen légy csipte meg a lovat, mert csakhamar újra fölrugott.

- Még összetöri a kocsit, - mondtam.

Keserü megállította a lovakat, leszállt és körülnézte a pejt.

- Nem csipi ezt semmi. Rigolyája van. Nem fér a bőrébe. Persze, mikor olyan jó dolga van, mint egy püspöknek. Eszik, iszik, a mennyi belé fér, keveset dolgozik és az ostort csak messziről mutogatják neki. Ha az ifiur az én pártomon volna, tudnék segíteni rajta.

- Hogy érti ezt?

- A tekintetes kasznár ur úgy bánik az állataival, mintha azok is értenék a csiziót. Pedig hát nem értik, legalább a lovak nem. Ezt már én jobban tudom, mint a tekintetes ur. Azért én a magam módja szerint bánok a lovaimmal, a hogy az apámtól, meg a nagyapámtól tanultam és láttam. Csakhogy ezt a tekintetes kasznár ur nem tudja ám.

Itt szapora pislogással nézett rám, megtudandó álláspontomat.

- Én tőlem tehet, a mit akar, nem árurom el a bátyámnak. Én azt tartom, hogy mindenki végezze a dolgát, a hogy legjobbnak látja és ne törődjék a más dolgaival.

Keserű gazda biccentett, hogy igazságom van, aztán szólt:

- Hát akkor az ifiúr engedelmével ráncba szedem a lovat.

Kezébe vette az ostort és a rudas elé állt. Elkezdte szidni, s mikor már porhanyóra verte a lelkét, végigvágott rajta egypárszor az ostorral. A ló ágaskodott, s mérgesen fujta ki orrlyukain a levegőt, de Keserű a zablájába kapott s erős kézzel lefogta. Végül vagy kétszer formálisan pofonütötte a lovat, mire ez szégyenletében mélyen lehorgasztotta a fejét. Keserű gazda egészen beleizzadt a műveletbe. Megtörölte a homlokát, pipára gyujtott és elégedetten szólt:

- No, ezt elláttam. Meglátja az ifiúr, hogy három napig milyen becsületesen fogja magát viselni.

Fölült a kocsira és tovább robogtunk. A rudas gyönyörűen trappolt, nem rugott, nem ugrált, nem botlott, nem verte össze a patkóit, nem ijedezett, szóval, a lecke szemmel láthatóan fogott rajta.

Keresztül mentünk egy kőhídon, s Keserű figyelmeztetett, hogy ez a buzsáki határ. A hídon egy töredezett kőszent állott, túl rajta, két oldalt, nádas kezdődött. Az egyenes út a faluba vezetett, de mi balra tértünk, ez vitt a pusztára, honnan nagybátyám igazgatta az uradalmat. A hol az út elágazott, két táblát vettem észre. Az egyikén ez a fölírás volt:

Az állat velünk dolgozik, tehát segít megkeresni a mindennapi kenyerünket. Ezért a pihenésből és a táplálékból épp úgy kijár a része, mint az embernek.

A másik tábláról ezt olvastam:

Gonosz ember az, a ki az állatot kínozza, vagy munkával tulerölteti. Annyival is inkább, mert az állat csak szenvedni tud, de panaszkodni és védekezni nem.

Valóban éreztem, hogy egy új ország, hogy ne mondjam, egy új világ határát léptem át.

ELSŐ ESTÉM.

A cséplés vége felé jártak, mikor én a buzsáki királyságba beköszöntöttem.

Alig olvastam el utközben az állatok védelmét és megbecsülését hirdető különös táblákat, mikor a távolban egy szélkakasos torony merült föl a párás vidékből. A kocsis rámutatott ostorával s kijelentette, hogy az a kastély.

- Tudom én azt, Keserü bácsi, nem először járok itt.

A *Keserü bácsi* megszólítás nagyon meghatotta. Láttam, hogy tisztelem benne a kort és a kocsisi méltóságot. Hátrafordult s felelt:

- Lehet, de én arra nem emlékszem. Csak két esztendő óta szolgállok ebben az udvarban. Azelőtt a somogyvári uradalomban voltam.

Keserü gazda hirtelen belekapott a gyeplőbe s megállította a kocsit. Előrehajolt és az utat vizsgálta, mint valami nyomokat kereső indián. A vizsgálat eredménye erős fejcsóválás lett.

- Mi baj, Keserü bácsi?

- Nem szeretem a dolgát.

Ezzel megfordult és a szemem közé nézett.

- Az a baj, urfi, hogy a tekintetes kasznár ur, a hogy a kocsijának a kerékvágásából látom, már itthon van. Én pedig nem szeretnék a mai napon a lovaimmal eléje kerülni. Mert akkor kitalálja a fortélyomat.

- Miféle fortélyát?

- A rudas erányában. Hiszen tetszik tudni.

Hja persze, a ráncbaszedett rudas! Ez nyugtalanította Keserü Sándor gazdát. Szükségesnek láttam újra megnyugtatót.

- Én tőlem ne féljen Keserü bácsi. Mondtam már, hogy én a magam dolgát becsületesen elvégezem, a máséba pedig nem ütöm az orromat.

- Nem ebbe van a hiba, urfi. Árulkodás nélkül is kitalál a tekintetes ur mindent, nagyon kell itt vigyázni. Hanem hát egy kis ésszel lehet ezen is segíteni. Én nem viszem be az urfit a kastélyba, hanem leszállítom a kert végében. Onnan bemegy gyalog és ha a tekintetes ur kérdi, hova lett a kocsis, azt tessék mondani, hogy a kocsiszerszámok közül elvesztettem a harapófogót és a kalapácsot, itt valahol nem messze és visszamentem megkeresni.

Miközben Keserü ezt elmondotta, ravaszul pislogó szemeit folyton rámszegezte, mintha hipnotizálni akarna. Megvallom, hogy egy kicsit kényelmetlenül éreztem magamat. Nem igen örültem annak, hogy Keserü gazda minden titkába beleavat és a hazugságainak a bűnrészesévé tesz. Viszont a dolgot visszautasítani is nagyon bajos volt, mert eljárása, a mint látszik, a buzsáki királyság alapelveibe ütközött ugyan, de az okosság szempontjából neki lehetett igaza. Rövid habozás után fölcsaptam.

- Jól van, Keserü bácsi, én beleegyezek.

És inkább a magam megnyugtatózására hozzátettem:

- Ha azt látnám, hogy kinozza a lovait, biz' Isten nem állanék a pártjára. De hiszen csak arról van szó, hogy a lovak kárt ne csináljanak.

Keserű megnyugtató, hogy csak arról van szó. Még egy kicsivel tovább haladtunk, aztán nemsokára, a nagy gyümölcsöskert sarkán megálltunk.

- Itt tessék leszállni, - figyelmeztetett Keserű, - majd a fiam fölviszi az urfi táskáját a kastélyba.

Csupán sétatálcával fölfegyverkezve, Vidok kutyám kíséretében, leszálltam a kocsiról, mely visszafordult. Így vonultam be a kastély udvarára. Inkább vándorló szabólegénynek nézhetek, mint az uradalom valóságos belső tagjának. Társadalmi pozícióm is, úgy látszik azonnal megváltozott, a mint a grófi kocsitól elváltam, mert egyszerre jobbról is, balról is a sövények és árkok-bokrok mögül nagy pusztai komondorok dugták ki a fejüket s félelmes, mély ugatással egymásnak véleményt kezdték nyilvánítani rólam. Jónak láttam lépteimet meggyorsítani, de azért még vagy ötven lépésnyire lehettem a kastély kapujától, a mikor két nagy kuvasz a tettek terére lépett s mérges csaholással felém rohant. Vidok kutyámmal együtt aligha kerültünk volna élve a nagybátyám elé, ha egy zsinóros ruhája alak elő nem kerül valahonnan, a ki pártfogásába vett a támadók ellen. Nagytekintélyű ember lehetett, mert legelső *kuss* szavára a kutyák rögtön elhallgattak, sőt a farkukat csóválták egy kissé, a mi nyilván azt jelentette: *Bocsánat, nem tudtuk, hogy ez az új alak is az uradalomhoz tartozik.*

Protektorom szíves volt bekisélni az udvarba. Itthon voltam.

Pepi bácsit, vagy mint a nép elnevezte, *József urat*, vagy mint a cselédek hívták, a *tekintetes kasznár urat*, teljes nevén káptalan-tóthi Sarlay Józsefnek hívták. A kastély egy szép, régi nemesi kuria volt. Nem magas, de vastag falakkal s egy kis toronnyal, melynek a tetején szélkakas csikorgott. A ház elején széles, oszlopos tornác huzódott s ez, valamint az egész ház vadszőlővel volt befuttatva, mely jóformán teljesen eltakarta. A ház udvara tele volt virággal, el volt tőle kerítve a gazdasági udvar, az istállókkal, ólakkal, s a ház mögött huzódott a nagy gyümölcsöskert, melynek fele angol park volt. Ha valaki ide betette a lábát, rögtön tisztában lehetett azzal, hogy itt minden szál fűről jegyzőkönyvet vezetnek. Gondos, majdnem kínos rend impresszióját tette minden. A hol söpörni kellett, ott söpörtek, a hol nyesni kellett, ott nyestek, a hol locsolni kellett, ott locsoltak. A fák gazdagon leveleztek, a cserjék dusan bokrosodtak. Itt mindenre volt fölügyelet, még tán a verebek, sőt a legyek is számozott táblácskákat viseltek a nyakukon. Nagyot sóhajtottam, mikor az udvarba léptem, éreztem, hogy ha valahol, úgy itt megtanítanak rendre. A mi egy ilyen fiatal gyerekre nézve, mint a milyen én voltam, bizony nem jelent egyebet rabságnál.

A kapuban szembejött velem a nagybátyám. Odarohantam és kezét csókoltam neki. Ő megölelt és megcsókolt. Nagyon szerette a hugát, az édes anyámat s engem is szeretett azért, mert hasonlítottam az anyámhoz...

A bácsi öles termetű, szép szál ember volt, úgy ötven és hatvan közt, rövidre nyírt deres szakállal és hajjal, bronzszínű arccal és arányos tagokkal. Cséplés lévén, a mi sok piszokkal jár, most ordináre vászon strapa-ruhában járt, de különben ahhoz képest, hogy pusztai ember volt, elegánsan szokott öltözködni. Megfogta az államát, jól a szemem közé nézett, párszor hátbavágott s ezzel a fogadás szertartásai véget értek. Miután megkérdezte, hogy vannak a szüleim, komoly ráncokba huzta homlokát és így szólt:

- No, Isten hozott, fiu. Ugy nézz körül, hogy valószínűleg évekig itt fogsz maradni. Én bizony nem bánám, ha utánam beülnél ebbe az uradalomba, buzsáki kasznárnak... ez különben messze van még. Miféle kutyát hoztál?

- Ez Vidok, az otthoni kutyám.

- Nem tudtál ellenni nélküle?

- Ő nem tudott ellenni nélkülem. Utánam szökött.

- Ez szép tőle, becsüld meg és jegyezd meg, hogy a kutyánál jobb barátja nem igen van az embernek a földön... Nini, gyalog jöttél?

Elmondtam az esetet, úgy, a hogy Keserü Sándorral megállapítottuk. A bácsi fejét csóválta s belefujt egy sipba. Az a hajduféle ember, a ki a kutyáktól megmentett, ott termett.

- Eredj, fiam, és Keserü Sándort kocsistól, lovastól keritsd elő.

A ház felé szegeztek menésünket. A bácsi vállamon nyugtatta a karját s éreztem, hogy koronkint lopva rám veti tekintetét. Mikor engem nézett, az édes anyám arcvonásaiban gyönyörködött. Föl kell még emlitenem, hogy a bácsi özvegyember volt, s házasságából egyetlen fia maradt, a ki valamelyik tuladunai városban beamtereskedett. Az apja előtt sem titkolta, hogy utálja a falusi életet s csak akkor jelent meg Buzsákon, mikor az adósságokból már csak a füle látszott ki. Ilyenkor a bácsi megfogta ezt a kilátszó fülét s az adósságok tengeréből a rendezett viszonyok kies szigetére huzta szerelmetes fiát. Mihozzánk, a huga gyerekeihez való nagy szeretetét az is magyarázta, hogy az egyetlen fiában nem sok öröme tellett. Persze, a mi helyzetünk ebben az esetben könnyebb volt, mert a könnyelműségünk csupán az apánknak okozott bánatot, ellenben a derekasságunkban a bácsi is örömét lelte. A bácsi háztartását Málcsi néni vezette, elhunyt feleségének pártában maradt testvére, a ki nemrég óta volt itt és én még nem ismertem.

Estére hajlott az idő. A távolból még hallatszott a cséplőgép jellemző, hol emelkedő, hol tompuló bugása. Az udvarban cselédsuhancok sűrögtek és locsolták a virágokat. A tornácon egy fehér ruhás női alak állott, a ki pápaszemén keresztül éles figyelemmel kísérte az öntöző fiuk működését. A bácsi hátbavágott és így szólt:

- Eredj és mutasd be magad Málcsi nénédnek.

Édesanyám még odahaza gyakran lelkekre kötötte, hogy igyekezzem Málcsi néni rokonszenvét megszerezni, sejtván, hogy akkor lesz jó dolgom a háznál, hogyha Málcsi néni szárnyai alá fogad. Nem feledkeztem meg e jó tanácsról, s jól kihuzva magamat, lehetőleg alázatos és jámbor arcot vágva fölsiettem a tornácra, a kőszegi táncmester utasításai szerint mélyen meghajoltam, azután egy elszánt mozdulattal megragadtam a néni vékony kezét s ajkamhoz szoritottam. Megvallom, hogy a hátam borsózott egy kissé, mert ilyen sovány teremtest, mint a néni, még életemben nem láttam. Később tudtam meg, hogy a néni az édesapja bolondságainak esett áldozatul. Az apja ugyanis orvos volt, a kinek az volt a teóriája, hogy az ember egészsége a csontok erősségétől függ. Ennek következtében örökké olyan szereket kotyvasztott, melyek a csontokat fejlesztik és ezeket az italokat a gyerekeik is kipróbálta. Ugy látszik, a nénin fogtak ezek a csodaszerek, mert a csontjai rettentő módon ki voltak fejlődve, ellenben hus nem volt rajtuk semmi. Mikor végigment a lakáson, szinte zörögni hallottam. Az ilyen tudós orvosok nagy városokban meg szoktak gazdagodni, mert ott sok bolond van egy rakáson, a kik az ilyesmikre kaphatók. Vidéki helyeken azonban elkallódnak s mint meg nem értett zsenik szállnak sirjukba. Ez a sors érte a néni édesapját is s teóriájának diadalaként hátrahagyta a kiszáradt Málcsi nénit, titkos és állandó multságára környezetének. A néni azonban ezt nem sejtette, s mikor édesapja nagyságáról áhitattal beszélt, saját testi tulajdonságaira szokott egész naivul hivatkozni.

Ugy láttam, hogy első rohamom meglehetősen sikerült, mert Málcsi néni szives volt nagy sárga fogait megmutatni, a mi nála mosolygást jelentett. Azután megveregette az arcomat, a mi testvérek közt is fölért néhány pofonnal, mert tenyerei szinte csattogtak rajtam, szeliden belemarkolt a hajamba és így szólt:

- Egészen az anyja. Szegény fiu, hogy ilyen korán el kellett szakadnod a szülei háztól...

Erre egy irtóztató rikkantás következett.

- A begóniát még ne locsoljátok!

Ez már az öntöző-gyerekeknek szólt és Mácsi néni le is rohant közéjük az udvarra. A kihallgatás véget ért.

Kocsizörgés hallatszott, behajtott az udvarra Keserü Sándor. Szorongva fordultam vissza a bácsihoz. A kocsi megállt, a bácsi körüljárta, majd szembehelyezkedett a lovakkal, figyelmesen nézegette őket és így szólt:

- Te Sándor, mit csináltál a rudassal?

A kocsis lehorgasztotta a fejét.

- Egyre kirugott és attól félttem, összetöri a kocsit.

- Aztán?

- Aztán meglegyintettem egy kicsit, hogy emberségre tanítsam.

- Látom. Ez a ló egészen odavan. Ha ember volna, most sirna. Nem olyan ló ez! Mondtam már neked százszor, hogy nem így kell vele bánni. Ha én most olyan ember volnék, mint te, fognám az ostort és végigvernék. De én nem vagyok olyan ember. Szállj le a kocsiról!

Keserü Sándor oldalt akasztotta a gyeplőt és nagy busan lemászott a kocsiról. A bácsi folytatta:

- Állj a rudas elé, vakard meg a nyakát és szólj hozzá barátságosan.

A kocsis mindezt megtette. Ezalatt a bácsi fölült a kocsira és kezébe vette a gyeplőt.

- Most pedig eredj haza és ved le a parádéskocsis ruhádat. Mától kezdve két hónapig igáskocsis lesz...

Itt megszólalt Keserü Sándor könyörgő hangon:

- Tekintetes ur, inkább verjen végig az ostorral. Azt szívesebben kiállom, mint ezt a lecsapást.

A bácsi nem ügyelt a könyörgésre, hanem nyugodtan folytatta:

- Ha megbecsülöd magadat, két hónap múlva visszaveszlek az udvarba. Hallgass! Tudod, hogy könyörgéssel nálam nem mégy semmire. Ha az igáslovaknál se becsülöd meg magadat, akkor kiteszlek gyalogbéresnek...

Keserü Sándor erre már dacosan hátraszegte a fejét és így felelt:

- Azt pedig nem vádulom, tekintetes ur, mert kocsis volt nekem a hetvenhetedik öregapám is... soha Keserü se ökör előtt, se ökör után nem ballagott, hanem lovon nyargalt és lovat hajtott. Inkább követ kötök a nyakamba és a Lencsés-tóba ugrom.

A bácsi nagy flegmával visszafelelt:

- Ez mind csak később következik, fiam, egyelőre csak igáskocsis lesz.

Ezzel elhajtott az istállók felé. Örültem, hogy a bácsi engem kihagyott s újra Mácsi néni felé irányoztam vitorláimat. Keserü dohogott még egy darabig, de látván, hogy nincs közönsége, eloldalgott.

Szép este volt. A cséplőgép elhallgatott, a pajtáskertből a lányok dalolva vonultak a cselédházak felé. Buzsákon megkondult az esti harangszó. Levettem a kalapomat s új életem

küszöbén egy kérő pillantást vetettem a magas ég felé, a hová az én gyermeki lelkem áhitata együtt szállt föl a virágok illatával és a tücskök millióinak ciripelésével. Egy kéz nehezedett a vállamra: a bácsi állt mögöttem és így szólt:

- Tudod, mi a virágillat? A virágnak az imádsága, melyet ég felé ont. Tudod, mi a ciripelés? A tücskök esti imádsága. És ezek hálásabb lények mint te, mert őket senki se figyelmeztette erre, maguktól cselekszik... te pedig csak a harang figyelmeztetésére teszed meg.

A bácsi elmélázva hallgatott egy darabig s aztán megszólalt:

- Lehet, hogy a teremtés remeke az ember, de biztosra veszem, hogy az Isten egyéb teremtményeiben jobban gyönyörködik, mint az emberben...

EDGÁR LÁTOGATÁSA.

Este félkilenckor Málcsi néni lekiáltott a verandáról, hogy menjünk vacsorálni. Ilyen nevezetes napoknak minden részletét meg szoktam jegyezni magamnak, így máig is emlékszem rá, hogy első vacsorám kirántott csirkéből állott, kovászos uborkával.

- Ha szereted a csirkét, - szólt a bácsi, - akkor éppen jókor érkezted, mert mostanában minden nap azt eszünk.

- Még pedig azért, - tette hozzá a néni, - mert valami csirkevész dühöng a faluban.

- És mi megesszük az elhullott csirkéket? - kértem elbámulva.

- Isten ments, - felelt a néni, - de elfogyasztjuk őket, mielőtt elpusztulnának. A mint a csirke szomorúan félreül és lehorgasztja a fejét, gyanússá teszi magát és rögtön leöljük.

A néni zavarán azonban megláttam, hogy alighanem megvárja, míg a csirkék befejezik szomorúságukat és szépen megdöglenek. Éreztem, hogy kérdésem kissé tapintatlan volt, szerencse, hogy a bácsi nem igen vetett rá ügyet. Annál inkább fölkapta a dolgot Udvarnoki Miklós, a velem szemben ülő gazdasági őrök, a ki meglehetősen éles hangon így szólt:

- Csak az kéne még, hogy az esett csirkéket fogyasszuk! Egyebe sincs az embernek ezen a nyomorult pályán, mint a mit megeszik. Hát legalább a kosztja legyen bőséges és kifogástalan.

A bácsi szelíden így felelt:

- Százszor megmondtam magának, Udvarnoki, hogy ha nem tetszik a pályája, hagyja ott, de ne szidja folyton.

- Most hagyjam ott, harmincöt éves koromban? - mormogott Udvarnoki. - Higye el a kasznár ur, ha csak öt évvel fiatalabb volnék, hátat fordítanék ennek a kolduspályának.

A bácsi nem szólt rá semmit. Rám nézett, s tekintete mintha azt mondta volna nekem, *ne higgy neki, nem egészen úgy van a dolog, a hogy ez a rosszképű ember mondja.*

Udvarnoki Miklós valóban rosszképű vénlegény volt. Fekete hajába már ezüstsálak vegyültek. Arcát fekete szakáll kerítette, csak bajusza volt kissé a dohányfüsttől sárgás. Rosszmájú, elégedetlen, irigy embernek látszott. Hamarabb néztem volna hosszú fogságából most szabadult rabnak, mint egész életét szabad mezőkön töltött embernek. Mikor bemutatkoztam neki, s a bácsi megmondta, hogy itt maradok gazdasági gyakornoknak, vállat vont és úgy nézett rám, mintha azt mondaná, *elég nagy számár vagy, ha ezt teszed.* Vacsora alatt a bácsival az uradalmi ügyeket tárgyalták, a nénihez egyikük se szólt. Én igyekeztem magam hasznossá tenni, s bort töltöttem mindnyájuknak, a mi különben odahaza is az én kötelességem volt.

Ekközben konstatáltam Udvarnokinak egy rossz szokását: mikor nem beszélt, a bajuszát rágta. Ugy látszik, a karakteréhez tartozott, hogy folyton rágódott valakin s ha erre nem volt alkalma, önmagán rágódott. Mikor utolsó falatját lenyelte, egy általános köszönéssel, mely voltaképpen senkinek se szólt, eltávozott. A szobaleány-szerepet egy mezitlábás, tenyeres-talpas szolgáló töltötte be. Nagy zajjal működött s folyton evett, mialatt kiszolgált. Ezenfölül a sótartót földöntötte, három villát leejtett s egy ízben engem majdnem lelökött a székemről. A néni rá-mordult az ügyetlen leányzóra, s valahányszor a szolgáló közel ment hozzá, jobb keze fenyegetőleg fölemelkedett, a mi valószínűleg annyit jelentett, hogy *gyere csak közelebb, mindjárt pofon ütlek.* A bácsi föl se vette ezt a szakadatlan csetepatét. Vasidegzetű embernek látszott.

A mint Udvarnoki eltávozott, a bácsi áttért az én csekély személyemre.

- Az iroda mellett van egy kertre nyíló kis szoba, az lesz a tied. Az éjjeli szekrényen lévő ébresztőórát igazítsd öt órára. Akkor van a fölkelés. Öt percet adok a felöltözködésre, akkor idejössz fröstökölni s majd megmondok a további teendőidet. Szivaroznod vagy pipáznod nem szabad, ahhoz még fiatal vagy. Bort és feketekávé se kapsz, az neked méreg. Fizetésed öt forint havonként.

Szó nélkül tudomásul vettem a kijelentéseket, minthogy egyebet nem is tehettem. Azután a bácsival kezet fogtam, a néni száraz kezét a számhoz koccintottam, a mi kézcsókot jelentett és visszavonultam lakásomba. Bár meglehetősen álmos és fáradt voltam, sokáig nem tudtam elaludni. Anyám szokott esti csókja hiányzott... Ezzel a csókkal, úgy látszik elveszítettem azt a megnyugtató tudatot is, hogy valaki örködik álmaim fölött.

Egypár nap múlva nagy esemény rázta föl a házat nyugalmaiból: Sarlay Edgárnak, a bácsi fiának váratlan megjelenése.

Edgár unokabátyám tipusa volt a kisvárosi gavallérnak. Föltűnő kockás ruhát viselt, csak mellénye volt fehér, telehimezve piros virágokkal. Kékpetyyes fehér nyakkendője hatalmas csokorra volt kötve.

Pepi bácsi szerette volna őt gazdatisztnek nevelni. Ugy okoskodott, hogy az ő pártfogásával a fiu könnyen helyet kap a gróf nagy uradalmának valamelyikében s attól kezdve gondtalanul élhet. Akármilyen keménylegény volt is a bácsi, a fiával szemben ő sem tudott okosabb lenni, mint a többi apa s a főtörekvése az volt, hogy a fiától lehetőleg távol tartsa az élet küzdelmeit és viharait. Edgár azonban nem méltányolta apja jóindulatát. Mint budapesti jogász, belekóstolt a nagyvárosi életbe s lelkében teljesen elfordult a falusi élettől. Valami rokoni összeköttetések révén a főispán kinevezte valaminek egy nagyobb vidéki városba, a mi annyit jelentett, hogy egész életében apja anyagi támogatására fog rászorulni.

Mikor így szembeállottak egymással, azonnal tisztában voltam azzal, hogy Edgár az a gyáva nyúl, a kit a bácsi, mint Nubia párduca szült. Testben és lélekben egyaránt különböztek egymástól.

A bácsi rendkívül egyenes lelkű, őszinte jellemű ember volt. A kedves fiával is meglehetősen gorombán bánt, miután az az ő kedve ellenére választott pályát. Edgár se maradt adós s ugyancsak kiméletlenül bánt el az apjával. A főpontban azért az öreg mégis engedett s az ifiúr rendesen pénzzel ellátva tért vissza hivatalába.

Éppen ebédnél ültünk, mikor Edgár betoppant. A bácsi nyugodtan evett tovább, csak a néni ugrott föl, széket tolt az asztalhoz és sajátkezüleg terített a jövevénynek. A néni tudniillik titokban reménykedett, hogy Edgár nem fog megházasodni s oda fogja őt venni háztartása vezetésére. Ő is finom léleknek tartotta magát, a ki falun csak senyved és elzüllik. Természetesen megint csirkét ettünk és megint kovászos uborkával. Ugy látszik, hogy a kovászos uborka-országban is valami dögvész uralkodhatott. Edgár kezet csókolt az apjának és a néninek. Udvarnokival meg velem kezet fogott, aztán leült és jóllakott. Mig Udvarnoki ott volt, egy szavát se vettük, mikor aztán az őrök eltávozott, rágyújtott egy cigarettára s így szólt:

- Kedves apám, nem is csodálkozik, hogy engem megint itt lát?

- Nem én. Tisztában vagyok vele, hogy minek köszönhetem a szerencsét.

- Bravó, ennek nagyon örvendek. Így legalább röviden végezhetünk. És örvendek annak is, hogy nem vág olyan durcás képet, mint mikor legutóbb itthon jártam.

A bácsi arcára hirtelen valami sötét boru feküdt. A hangja rendkívül hidegen csengett, mikor megszólalt:

- Legutóbbi ittléted óta sokat gondolkoztam a dolgaidon és az az elhatározás érlelődik bennem, hogy a pumpolásaidnak egyszer s mindenkorra véget fogok vetni.

- Más szóval, ki akar dobni? - szólt Edgár gunyosan.

- Körülbelül.

Edgár a villájával dobolt az asztalon.

- Ezt mintha már hallottam volna néhányszor. Mondjon valami újat, mert ez többé nem hat.

- Szemtelen! - mormogott a bácsi, azzal fölkelte és otthagyott bennünket. Edgár vállat vont, aztán feketekávé és konyakot kért a nénitől s mialatt ezt szürcsölgette, folyton az apját szidta.

- Ugyan mi hasznom van abból, hogy egyetlen fiu vagyok, mikor ilyen komiszul bánik velem? Az öreg azt hiszi, hogy mindenki megélhet úgy pénz nélkül, mint ő. Világraszóló együgyűség kell hozzá, hogy azt a milliomos gróft majdnem ingyen szolgálja. Nem akarok sokat mondani, de öt-hatezer forintot egészen könnyen félrerakhatna magának, vagyis nekem évenként. Fogadni mernék, hogyha ma meghal, öt forint készpénz se maradna utána rám. Egy fél millióval gyarapította a grófnak a vagyonát, mióta szolgálja, az egyetlen fiát pedig nyomorogni hagyja. Száz forintért kell itt könyörögnöm, megalázkodnom és veszekednem.

A néni kezeit tördelve hallgatta és sopánkodott.

- Bizony, én adnék neked, kedves Edgár, ha volna miből.

- Eh, maga segíthetne az apámat megpuhítani, de ki se meri nyitni a száját, hogy ha vele szemben áll. Legalább jobb pálinkát tartaná, de ez is olyan, mint a denaturált spiritusz.

Lelkem mélyén fölháborodtam az ilyen beszédek hallatára, s otthagytam a szobát. Edgár leakasztott egy puskát a szögről és elment foglászni. Csak késő este tért haza.

A néni egész délután nyugtalanul tipegett ide-oda. Mikor aztán megkérdeztem, hogy mi baja, kiöntötte a lelkét. Nagyon félt a bácsi és Edgár összetűzésétől. Edgár nagyon kihívólag viselte magát, a bácsi pedig lobbánékony természetű volt. Igen heves jelenetektől lehetett tartani. A délután folyamán Udvarnoki is benézett a házhoz és kárörvendőleg szimatolta, hogy mi történhetett az öreg és fia között. Sárga arca még sárgább volt, mint rendesen s miközben megevett egy darab kenyeret zöld-paprikával, egész vakmerő nyíltsággal azt fejtegette, hogy ime a vak is láthatja, hogy a kasznár ur lopja az uraságot, hogy a fiát pénzzel tömhesse.

Elhűlve tekintetem rá.

- Mit beszél az irnok ur? - hebegtem elfuladt hangon.

- Azt, hogy a kasznár ur lop.

- Kérem, irnok ur, ilyeneket én előttem ne beszéljen.

A hangom elakadt, éreztem, hogy mindjárt sirva fakadok dühömben. Körülnéztem, hogy mit vágjak ennek a fekete-sárga pofájú fráternek a fejéhez. Udvarnoki, a nélkül, hogy csámcsogását abbahagyta volna, folytatta:

- Maga még nagyon fiatal, kis öcsém, nem ismeri az életet. Jegyezze meg, hogy mindenki lop, a ki csak szerét teheti. Miért lenne éppen a kasznár ur kivétel?...

Tovább nem tudtam hallgatni, dühösen fölugrottam és - kisiettem a szobából.

Lázás türelmetlenséggel lestem a bácsi hazajövetelét. Megállj, rágott bajuszu! Mikor el-elcsukló hangon elmeséltem neki Udvarnoki nyilatkozatait, nagy meglepetésemre elnevette magát és így szólt:

- Már kitálalta? Ne törődjél vele, fiam. Ez a rögeszméje, nem lehet belőle kigyógyítani. Egyszer már vizsgálatot is kértem a gróftól magam ellen, de kinevetett vele. Az az Udvarnoki különben mindenkit gyanúsít, nemcsak engem, ő mindenkit tolvajnak tart. S a világon csak egy becsületes ember van, ő. Hej, bárcsak ez volna a legnagyobb bajom.

És nagyot sóhajtott. Tudtam, hogy Edgárra gondol. Aztán kifejtette: mennyivel jobb, ha egy családban egy gyerek sincs, mintha csak egy van.

HEKTOR ESETE.

A bácsi, mióta Edgár a háznál megjelent, nagyon mogorva volt. Bántotta őt, hogy a fia erkölcein nem tud változtatni, s hogy Edgár nem tud úgy berendezkedni, hogy a maga emberségéből megéljen. A bácsinak ez a zilált lelkiállapota komor árnyékba borította az egész házat. Engem a cséplőgép mellé rendelt fölügyelni, csak délben és este találkoztam vele. Máskor jóságos és meleg tekintetét hidegen legeltette rajtunk és nem vett részt a beszélgetésben, melyet különben csak Udvarnoki és Edgár folytattak. Edgár, úgy látszik, csak cernirozta, de nem ostromolta az öreget. Nem rukkolt ki óhajával, hanem várta, hogy az apja megszólítsa. Addig is az idejét vadászgatással és lovaglással töltötte el. A harmadik ebéd alkalmával, úgy látszik, az urfi türelmét veszítette, mert majdnem durván így interpellálta az apját:

- Mit akar, meddig üljek még a nyakán?

A bácsi úgy tekintett a fiára, mintha csak most vette volna észre, hogy *nini, ez is Buzsákon tartózkodik.*

- Én tőlem itt ülhetsz itélelnapig, - felelt nyugodtan - jobb, ha itt vadászgatsz, mintha a *Két huszárbán* kártyázol.

- Holnap szeretnék azonban elutazni.

- Bármely pillanatban megteheted.

- Ugyan, édes apám, ne affektáljon már. Azt hiszi, hogy ha most megszekiroz egy kicsit, hosszabb idő fog eltelni legközelebbi eljövetelemig? Csalódik. Az egész ügyet simán és kellemesen el lehetne intézni. Főlöské, hogy keserítsük egymást.

És miközben beszélt, oly erőteljes döféssel vette ki a harmadik darab marhahúst (kivételképp marhát ettünk ma), mintha az is hibás volna a bácsi szűkmarkuságában. Az öreg nem felelt kedves fia előterjesztésére, leszelt egy darab kenyeret, vastagon megsózta és megette. Mindig ezzel szokta befejezni az ebédjét. Edgár vállat vont, a verandára rendelte a fekete kávéját és megvetőleg ott hagyott bennünket. Csöppet se titkolta, hogy minket, falusiakat, alsóbbrendű lényeknek tekint, hogy kiknek nincs érzékük a városi élet finomságai és költséges volta iránt. Én is éppen vissza akartam térni a cséplőgéphez, mikor a Bábi szakácsné megjelent. Bábinak megvolt a maga birodalma, mely a konyhából, éléskamrából, cselédszobából, pincéből, padlásból, jégveremből, fűskamrából, baromfiudvarból állott és rendkívüli dolognak kellett történnie, hogy az ebédlőben megjelenjék.

- Tekintetes ur, - kezdte a szakácsné - furcsa dolog történt.

- Micsoda, Bábi?

- A tekintetes ur mindig azt mondja, hogy a kutyában becsületesebb lélek lakik, mint a macskában. A tekintetes ur jobban tudja ezt, mint én, mert hát bizonyosan a felsőbb iskolákban tanulta. El is hiszem, hogy így van. De akkor valamelyik kutyában megbotlott a becsületes lélek.

- Csak nem, Bábi?

- De igenis, kérem. A dolog úgy történt, hogy most, ebéd előtt, tíz csirkét koppasztottunk és az egyik csirkét, miközben talán kimentünk a konyhából, a kutyák megették.

- Nem lehet az, Bábi. A kutya nagyon jól tudja, hogy ahhoz neki nem szabad hozzányulni. Hisz maga is tudja, hogy az én vadászkutyáim a szájukban hozzák elém a pecsenyét és nincs rá eset, hogy megegyék.

- Elhiszem kérem, de ne tessék elfelejteni, hogy nem valamennyi született vadászkutya. A Hektornak az anyja komondor, ezen a réven megeshetett, hogy megfeledezett magáról.

- Egészen helyesen beszél, Bábi. Ez már más. Mindjárt meg is vizsgálom a dolgot.

Ezzel a bácsi kisietett a verandára és összefütytentyette ebeit. Egy pillanat alatt mind az öt kutya ott volt, köztük Hektor is, a kinek külseje is elárulta félkomondor eredetét. A kutyák leültek és feszült figyelemmel néztek a bácsira, a ki előttük egy széken helyet foglalt. Hektor a száját nyalogatta, mint a ki nagyon jól ebédelt. A szájaszéle is véres volt, s rögtön elárulta, hogy ő volt a csirketolvaj. A bácsi egy *mars*-kiáltással lekergette őket a verandáról. Hektor is sietett volna elkotródni, de a bácsi föltartóztatta.

- Hektor, itt maradsz!

Érdekes volt, hogy a kutya milyen sunyi ijedelemmel tért vissza. Látszott rajta, hogy a lelkiismeret mardossa. Néha lopva egy-egy pillantást vetett rám, mintha kért volna, hogy segítsek rajta nagy bajában. A bácsira rá se mert nézni. Fejét lehorgasztotta, az orra szinte a földet horzsolta. Modelt állhatott volna a bűnbánó kutya szobrához.

- Hektor, nézz rám! - szólt a bácsi szelid hangon.

A kutya fölemelte tekintetét, s egy kicsit a farkát csóválta. (Ezzel jelezte, hogy a szelid hang némi reményeket ébresztett benne az iránt, hogy a büntetése talán nem lesz tulságosan szigorú.)

- Hektor, hát ez a köszönet, a miért olyan jó dolgod van itt? Hát rászorultál te arra, hogy a másét ellopod? Nem szégyelled magadat! Tudod-e, hogy más háznál ezért bottal vernének el?

A kutya szoborszerű mozdulatlansággal hallgatta a szidást. Mikor a bácsi a bothoz ért, a mihez nagyobb nyomaték kedvéért a lábával toppantott, Hektor fölvetette fejét, körülnézett, odarohant a sarokhoz, szájába kapott egy botot s két ugrással a bácsihoz vitte. Tekintetét az öregre szegezte, s eléje tartotta a botot. Szinte könyörgött neki, *hogy verj meg, édes gazdám, nem érdelek mást*. A bácsi elkapta tőle a botot, megfenyegette vele Hektort, de nem bántotta. Csak szidta tovább. Azután egy szelid nyaklevest adott neki jobbról, egyet balról s e szókkal fejezte be a jelenetet:

- Most pedig takarodjál és ne lássalak egy darabig! Mars!

A kutya odahajolt nagybátyámhoz s teljes bűnbánata jeléül megnyalta a kezét. Azután körüljártatta a tekintetét s mintegy fogadalmat tett, hogy többet ilyet nem fog cselekedni. Lesütött fejjel, megtörve, lassan lebaktatott a verandáról s eltűnt.

A bácsi sokáig utána nézett s így szólt hozzám:

- Láttad?

- Láttam.

A bácsi egy fájdalmas tekintet vetett Edgárra, a ki végignézte az egész jelenetet és nagyon mulatott rajta. És én megértettem a bácsi tekintetét, mely ezt jelentette: *a fiam bezzeg felesel és gorombáskodik velem, ez a nyomorult eb pedig majd meghal fájdalmában, ha kemény hangon szólok rá*.

Ekkor kezdtem legelőször megérteni, hogy a bácsi miért viseltetik oly szeretettel az állatok iránt.

Figyelemmel kísértem Hektor további magaviseletét. A kutyát két napig senki se látta. Ugy látszik, mint nagy névrokonának ellenfele, az ó-klasszikus Akhilles, bánatában elrejtőzött és könnyeit a tengerbe hullatá. A harmadik napon fölmerült itt-ott az udvarban, de ha valakit meglátott, csak messziről és félénken csóváltatta a farkát, közeledni nem mert. Igyekezett magaviseletünkből megtudni, hogy vajjon a hangulat milyen ő iránta a kastélyban. Vajjon még mindig hitvány tolvajnak tekintik-e őt, vagy csak egyszerű torkosságnak minősítik a csirke-lopást? Látván meghunyászkodását és őszinte fájdalmát, igazán megsajnáltam szegényt s egy izben rákiáltottam:

- Hektor, ide gyere!

A kutya olyan mozdulatokkal felelt, melyek egészen világosan ezt jelentették:

- Oh, uram, ezt nem tehetem, még nem bűnhődtem eleget gazságomért.

- Hektor, nem hallod? - Egyuttal ujjaimmal csettentettem és a lábamat veregettem. Mind hiába. Hektor a fejét csóválta és teljesen méltatlannak vélte magát arra a kegyre, hogy esetleg a fejét megsimogassam. Nem is erőltettem tovább a dolgot, gondolván, hogy sokáig úgy sem tart. Igazam is volt. Másnap már följött a verandára s velem szóba mert állni. A konyhába is bement s megjelent a rendes kutyaebédosztásnál. De mikor a bácsi hangját meghallotta, kiszaladt az udvarra és egy bokor alá feküdt. Az ő szeme elé még nem mert kerülni.

Megjegyzendő, hogy a házőrzésben, félvér komondor voltánál fogva, Hektor vitte a főszerepet. A többi, mint vadászkutya, bent hálhatott a folyosó zárt részében, de Hektor posztja kívül volt az udvaron. A bűnbe esését követő éjszakákon sokat ugatott, a mire engem a bácsi figyelmeztetett.

- És tudod-e, miért teszi ezt?

- Miért?

- Fokozottabb mértékben be akarja bizonyítani hasznavehetőségét. Raffinált számítás az egész. Ugy okoskodik, hogy a hü házőrző kutyának, a ki éjszakai nyugodalmát is föláldozza, hamarabb megbocsátanak.

Megjegyzem, hogy mióta a bácsi a Hektort átadta a közmegvetésnek, az én Vidok kutyám is mélabus lett. Vidok tudniillik félig szintén korcs-származású kutya volt s inkább Hektorhoz huzott, mint a finom és kifogástalan eredetű vadászkutyákhoz. És a Hektor sorsa iránt érzett szomorúságának határozottan kifejezést adott. Kevesebbet evett s a társaságban nem igen mutatta magát.

Hektor bűnhődése körülbelül öt napig tartott. Az ötödik napon visszafogadtuk a tisztességes társadalomba. A bácsi előtt feketett a verandán s az ő kezéből kapott koncot.

Egy este éppen vacsoránál ültünk, mikor a kutyák kívül az udvarban irtóztató ugatásba kezdtek. Oly szilaj és szenvedélyes csaholás volt ez, hogy a bácsi maga sietett ki megtekinteni az okát. Ha farkas, vagy futóbetyár cirkálna a ház körül, akkor se csaholnának dühösebben. Ezt a megjegyzést Udvarnoki tette. Én is kisiettem a bácsi után, a kíváncsiságtól üzve.

Az udvaron egy tiz-tizenkét éves, zömök, erőteljes, bátor tekintetű parasztfiú állott, jobb kezét egy hatalmas pusztai kuvasz nyakán nyugtatva. Az idegen kutya fogvicsorgatva nézett, körül és folytonosan vadul morgott. A mi kutyáink körülvették őket s ugatásuk bizonyosan annyit jelentett, hogy szidalmakkal halmozták el a betolakodót. Legközelebb merészkedett hozzá

Hektor, a ki kétségbeesett ugrándozásával és ugatásával jelezni akarta, hogy ime, mennyire ment, már a javulás útján, s e pillanatban is kész meghalni e ház biztonságaért. Hol a bácsihoz rohant, hol az idegen kutya körül keringett, kattogva, mintha elveszítette volna az eszt.

- Csak egy szót szóljon a tekintetes ur és én támadok, harapok és gyilkolok, - ezt jelentette Hektor buzgólkodása, de a bácsi elparancsolta onnan s nem fogadta el önfeláldozó kínálkozását.

- Ki vagy, fiam és mi kell? - kérdezte a gyereket.

- A nádi Tüskés Mátyásnak a fia vagyok, de nekem nem kell semmi...

- Hát akkor minek jöttél ide?

- Mert az apám küldött, hogy a kis öcsém nagyon beteg, tessék rajta segíteni.

- Mi baja?

- A forró hideg rázza már három nap óta. Aszongya édes anyám, egyszer olyan, mint a tüzesvas, máskor meg olyan, mint a jégcsap. Van ugy, hogy egész nap egy szót se szól, aztán meg egész éjjel félrebeszél.

- Min kezdte?

A fiu gondolkozott egy darabig.

- Azon kezdte, hogy sok sültkukoricát evett. Hallottam, mikor az apám szidta ezért. De édesanyám azt felelte rá, hogy én is, (már mint én, la!) sok sült kukoricát ettem, még sincs semmi bajom. De arra már az édesanyám is emlékezett, hogy János öcsém a torkát fájlalta.

- Jól van, fiam, értelmes gyerek vagy, eredj a konyhába, majd kapsz egy kis vacsorát és várj, a mig szólitalak. Valami szekér hozott be?

- Nem a, csak gyalog jöttem a Zsandár kutyánkkal. Megvéd ez még a farkasoktól is.

És hálásan megsimogatta a félelmes komondor nyakát.

- A kutyádat is vidd be a konyhába, mert nincs tőle nyugta a mienknek.

A fiu eltávozott a Zsandárral, a bácsi pedig egyenesen hozzám fordult és kijelentette, hogy most nagy föladat vár rám. El kell vinnem az orvosságot és beadnom a beteg gyereknek. Egyuttal adott egy stanieli sőt, hogy abból a fiunak, ha a torka csakugyan fáj, gargarizmát csináljanak s megbizott azzal is, hogy priznicet tegyek a torkára. Mindjárt meg is mutatta, hogyan csináljam. A bácsinak meglehetősen gazdag házipatikája volt, s az egész uradalmat, de még a falut is ő gyógyította, nem lévén a vidéken orvos. Jó képet vágtam az expedícióhoz, bár hajnal óta a cséplőgép mellett lévén, meglehetősen fáradt voltam. Miután mindennel ellátott, egy rossz bricskába befogatott két vén lovat, a kocsis mellé ültette a hirnököt s szép holdvilágnál elindultunk. Alig kocogtunk ki az udvarból, a gyerek hátrafordult, vizsga szemekkel végigmustrált s így szólt:

- Az ifiur doktor?

- Nem vagyok doktor, de a kasznár ur egyre-másra megtanított.

- A nádi embereknek így is jó, kérem, - mondá a fiu meggyőződéssel - mi nem tarthatunk drága doktorokat, a kik a városi iskolában nevelkedtek, azok csak az urakat gyógyítják. Ugy-e, az ifiur olcsón gyógyít?

- A mit teszek, azt ingyen teszem.

A fiu nagyot bámult e kijelentésemre. Bizonyosan meglepte őt, hogy egy uri ember egy parasztembernek ingyen tegyen valamit. Sokáig hallgatott, végre megszólalt:

- Ne tessék azt hinni, ifiur, hogy az egész ingyenbe megy. Majd én meghálálom.

Egy darabig hallgatott, aztán újra folytatta:

- Meg tudom ám hálálni.

Egyszer csak azt vettem észre, hogy egészen szembeül velem, odahajol hozzám és egészen megváltozott, reszkető hangon, majdnem elpityeredve így szólt:

- Tessék meggyógyítani az öcsémet!

Megsimogattam az arcát.

- Annyira szereted az öcsédet?

A fiu akadozva felelt:

- Édesanyám... tegnap e...gész... egész éjjel sirt és azt mondta, hogy... hogyha ez a gyerek meghal... neki meghasad a szive.

Visszafordult a kocsis mellé és hosszú ideig nem beszélt, nehogy sirva fakadjon. Végre megint a szemembe nézett.

- Pedig édesanyám nem mondja ám hiába... az megesett már nálunk... az ő édesanyja, az én öreganyám is úgy halt meg... A lánya koporsóján szakadt meg a szive...

A NÁDI EMBEREK KÖZT.

Kár volt azt a sok, szép regényes mocsárvilágot kipusztítani az ország területéről. Egészen különös emberek, állatok és növények pusztultak el vele. Ilyen nádashelyeken termett meg többek között a jóízű csík, egy olyan víziállat, mely félig kigyó, félig hal volt. Az én gyermekkoromban dunántul igen népszerű eledel volt a *csíkos káposzta*, a miről ma tán azt hiszik, hogy ez olyanféle káposzta lehetett, a melyen, mint a zebrán, sávok húzódtak végig. Pedig ez olyan káposzta volt, mint a székelygulyás, csak hogy disznóhus helyett csík főtt benne. Ennek a mi buzásági mocsárunknak is, hogy még erre az egy specialitásra is kiterjeszkedjem, volt egy tűzvörös mocsárvirága, melyet még a méh is járt, s az ebből készített méznek vörösvörös színe volt. Ilyen gyilkosan vörös virágot se láttam azóta. A nádi emberek is kipusztultak, pedig a hogy a virágban meg a halban, ebben a fajtában is specialitásokat nyújtott a természet.

Körülbelül egy órahosszat tartott, míg Tüskés Mátyás házához megérkeztünk. Utunknak gyönyörű holdvilág kedvezett, nagy ünnep lehetett az égből, mert az összes csillagok égtek és ki voltak rakva. A mocsár fölött ezüstös pára lebegett és ennek fátyola alatt millió láthatatlan lény kuncogott, ümmögött, krárogott és vartyogott.

- Tudsz-e olvasni? - kérdeztem egyszer a kis Tüskés-fiút, hogy éppen kérdezzek valamit.

- Könyvből nem.

- Hát ugyan miből?

- A csillagokból.

Megnéztem a kölyköt, a ki nyugodt bátorsággal vállalta a nehéz tudományt.

- Aztán mit olvasol belőle?

- Nem sokat, csak a mire apám megtanított. Könyvhöz mi nem jutunk, de a csillagos eget a jó Isten minden este kinyitja előttünk, nem kell érte iskolát fizetni, akkor aztán az apám mutogatja a csillagokat és megtanít mindenre, a mit róluk az apjától hallott.

- Az öcséd se tanul semmit?

- De az már a télen bent lakott a faluban, Mihály sógoréknál és iskolába is járt.

Nem folytattuk a beszélgetést, mert megérkeztünk. Tüskés Mátyás háza tavasszal valóságos szigeten feküdt. Csak egy kis keskeny, pocsogó vizesut kötötte össze a szárazfölddel. Most, nyár végén, a sziget meglehetősen megnagyobbodott, de azért a sás gazdagon termett köröskörül. Csodálatos egy finom muzsika a sáserdőnek a zümmögése. A sást, épp úgy, mint a nyárfát, gyávanak teremtetten az Isten. Örökké reszket. E pillanatban is, noha szélcsend uralkodott, köröskörül hullámozott és nyöszörgött a nádas.

Tüskés Mátyás valami kidöntött vastag fán üldögélt a ház előtt, mikor megérkeztünk. Fölkelt, levette a kalapját s illedelmesen köszönt. Aztán előrehajolt, élesen megnézett. Ugy láttam, hogy egy kicsit meg volt zavarodva, mert egy vadidegent (hozzá még tejfölös száju ifjút!) látott maga előtt.

- A kasznár urnak az öccse vagyok. Hoztam orvosságot a fiúnak, vezessen oda hozzá.

- Igenis, kérem alássan, - felelt nagyon alázatos és meleg hangon.

Előre sietett, én követtem a beteg szobájába. A szoba egyik sarkában egy asszony üldögélt, tenyerébe temetett arccal. Nem volt öreg, de az erős, paraszti munka vénítő hatása látszott

rajta. Az ágyban a gyerek hánykolódott. Beadtam neki két port a láz ellen, megcsináltam a gargarizáló vizet, priznicbe kötöttem a torkát, szóval mindent elvégeztem úgy, a hogy a bácsi rá megtanított. Egy félóra múlva a láz jelentékenyen csökkent, akkor megkezdtem vele a toroköblögetést. A szegény asszony kétségbeesése szemlátomást engedett, a mikor látta, hogyan távozik a *forró hideg* a fiából. A mint a fiu tisztán és értelmesen megszólalt: *édes anyám, kérek vizet*, az asszony sirvafakadt örömében.

- A jó Isten áldja meg az urfit, hogy segített rajtunk nagy bajunkban.

- Nem olyan nagy baj ez, jó asszony, csak egy kis torokgyulladás.

Itt megszólalt Tüskés:

- De nagy baj lehet belőle, ha nem veszi észre idejében az ember. Istenem, de jó is az uraknak, mennyivel előbbre vannak a tanulással, mint a szegény ember. Mindjárt a fején találják a szöveget.

Itt újra az asszony vette át a szót:

- Ugyan kérem, ha szómmal nem vétenék, az urfi micsoda mesterséget tanul, hogy fiatalon már ilyen sok tudománya van?

- Én bizony, jó asszony, gazdasági gyakornok vagyok a tekintetes kasznár ur mellett. A mi annyit jelent, hogy abbahagytam minden iskolát és csak azt tanulom meg, a mit itt a gazdaságban tudnak. Ebből készülök megélni.

Tüskés Mátyás és az asszony fejcsóválva néztek reám.

- Hát ez is előfordul? Hogy az urak, a kiknek módjuk volna benne, abbahagyják a tanulást? Hisz akkor valóságos Istenkisértés, hogy nekem, szegény nádi embernek, az jár az eszemben: hogyan nevelhetnék papot a kisebbik fiamból?

Itt az asszony mintegy magyarázólag közbeszólt:

- Nem úgy magunktól jutott ám ez eszünkbe, könyörgöm. Isten ments, hogy mi annyira hivalkodnánk. Hanem itt a falon van egy képünk, a mely mutatja Simor esztergomi primás szüleit. Könyörgöm, azok is csak egyszerű falusi emberek voltak, aztán a fiuk Isten választott papja lett. Nem a kevélység sugta nekünk ezt, ne tessék azt hinni... Csiborka tisztelendő plébános ur is biztat, hogy majd a fiunkat fölveszik a szemenáriomba.

Tüskés ráfordult az asszonyra:

- Ne prézsmítálg anyyit, asszony, hanem eredj a sós vízzel kimosni a gyerek torkát. Ha pedig az urfi sziveskedik még ittmaradni, egy kis keszeget sütnénk a tűznél.

Az ajánlatot persze örömmel elfogadtam. Kimentünk a ház végébe, a hol a hamvadó tűzrakásnak még izzó parazsát találtuk. Tüskés egy dézsából holmi hitvány, lapos halat szedett elő, sóval bedörgölte, aztán mindegyiket külön faágra huzta. És így az izzó parázs fölött a nyárson megsütöttük. A hal, melyet szőröstől, bőröstől, szálkástól megettünk, nagyon jó volt. Kapott belőle a Pista gyerek is, a ki értem járt a kastélyban. Különösen jóízűt falatozott Tüskés Mátyás uram, a ki szemmel láthatólag megkönnyebbült, a mint látta, hogy orvosi beavatkozásom a fiára nézve milyen kedvező eredménnyel jár.

- Az első jóízű falat öt nap óta, - szólt hozzám.

Intésére a Pista gyerek kihozott a házból egy kulacs bort, afféle helyi vinkót, a melyet Somogy vármegyében *három emberes bornak* hívnak. A mi annyit jelent, hogy az ivóját ketten

lefogják, a míg a harmadik itatja. Azután Tüskés Mátyás pipára gyújtott és mikor a kövér füstmacskákat szanaszét fujta, elégedetten megjegyezte:

- Első pipa dohány öt nap óta. Hanem jól is esik ám!

Meghatott csodálkozással tekintetem az egyszerű, műveletlen nádi emberre. Igaz, nem sokat láttam még az életből, tán épp azért lepett meg a közönséges embernek az a rendkívüli szeretete a gyereke iránt. Inkább ahhoz voltam szokva, hogy a mi népünk jobban félti a marháját, mint a gyerekét. S a milyen hamar elszalad az állatorvosért, épp oly késedelmesen hívja el a doktort, ha családjában van a betegség. Ebben az esetben talán az lehetett a magyarázata a dolognak, hogy Tüskés Mátyás gazda már nagyon beleringatta magát abba a fényes álomba, mely a fiát püspöki ornátusban mutogatta előtte. Ez a magányos, csöndes tanya végtelenül hosszú, téli éjszakáival nagyon egyszerű és üres volt, azért teremtett magának egy ábránd-életet, melynek középpontján az ő püspökfia állott, a ki nem tagadja meg az ő egyszerű szüleit, hanem még a Szent István-napi ebéden is odaülteti őket maga mellé, a főispán, a főszolgabíró, meg a grófok közé.

Kérésemre Tüskés uram elmondta nekem is egész csillagászati tudományát, a mely különféle népies mesékből állott. Ezen kívül azt is meg tudta mondani a csillagok állásából, hogy hány óra és egyes alakzatokból ki tudta sütni, hogy holnap-holnapután milyen idő várható? Én is kitaláltam neki egyet-mást, a mit életemben hallottam, többek közt azt is, hogy nemcsak a földön laknak emberek, hanem más csillagzatokban is.

Nagy meglepetésemre ő nem csodálkozott ezen az állításomon, csupán abban volt köztünk eltérés, hogy szerinte egyéb csillagzatokban olyan emberek laknak, a kiknek kék hajuk, a homlokuk közepén egy szemük és kecskelábuk van. A miben én bizony nem mondtam ellent, mert - hátha Tüskés Mátyásnak van igaza.

Egyszer csak azt kezdte emlegetni Tüskés gazda, hogy nincs ám nekik olyan rossz életük itt a nádasban, mint a hogy azt odakünn a nagy világban gondolják. Szárnyassal és hallal ellátja őket a mocsár. Csak ötven lépésnyire megy innen, ott kövel dobálja agyon a vadkacsát. Puska se kell hozzá. A halat meg éppen kézzel foghatja. De meg egyéb is akad ám errefelé. Nincs messze a Hunyadi grófok nagy vadaskertje, onnan ki-kitévednek a nemes állatok, fácán, őz, vaddisznó. Ez aztán azé, a ki megfogja. Mert hogy minden egyes elbódorgott vadat visszavigyenek a gróf udvarába, ezt semmiféle törvény nem kívánhatja a szegény embertől. Ő neki soha eszébe se jut tilosban vadászni, de olyan bolondnak se tartsák, hogy a méltóságos gróf ur nagyságos állatait, melyek az ő vidékére tévednek, ölben hordja vissza. Ha az urfi szereti a vadpecsenyét, ő, mihelyt alkalom kerül, szívesen visz be a kastélyba. Már csak azért is, hogy a mai fáradságát meghálálja valamivel. A Jancsi gyerek állapota szemmel láthatólag jobbrafordult s ezért ő, Tüskés Mátyás, tettekkal akarja bebizonyítani háláját.

Nem nyilatkozhattam a hosszabb orációra, mert nem nagyon voltam tisztában azzal: milyen képet vágnak ahhoz, hogy Tüskés Mátyás uram engem és a nagybátyámat a Hunyadi grófok vadaskertjéből rekompenzáljon. Ismételt sürgetésére bizonytalan ümmögések közt kijelenttem, hogy meglehetősen barátja vagyok a fácánpecsenyének s némileg méltatlannak találom, hogy ilyesmit csak a Hunyadiak egyenek, mi pedig nem, de azért direkt nem adtam fölhatalmazást Tüskésnek arra, hogy a vadaskertből számomra izletes falatokat kerítsen. Annál már mégis óvatosabb férfiú vagyok.

Közben a hold lement s a csillagok még fényesebben sziporkáztak. Mintha az angyalkák friss olajat öntöttek volna mindegyik mécesbe. Vagy mint mikor az udvari bálról eltávozik a főúr, a király, s a hátramaradtak fesztelenebbül, fölszabadult jókedvvel mulatnak tovább. A betegnek beadtam még egy lázellenes port, aztán mikor láttam, hogy nyugodtan elalszik, bucsut

vettem a Tüskés-familiától. A Pista gyereket azonban nem láttam sehol. Nehéz igáslovaink csöndes szotyogással haladtak tova a vizes uton.

A csillagmilliók nem nagy világosságot adtak. Nagy csöndesség ült a tájon. A rejtelmes mocsárvilág aludt. Aludt és álmodott és álmában beszélt. Néha csodás kiáltások hangzottak el az éjszakában és utána hosszú sóhajtás szállt végig az éren. Azután a nádas kezdett zizegni, mozogni egy darabig, végre megint minden elcsöndesedett.

Valamelyik fordulónál megmozdult a sötétség és két alak vált ki belőle: Pista gyerek meg a nagy kutyája. Kis kosár volt a kezében, azzal együtt fölszállt a kocsira, még pedig egyenesen mellém ülve. Aztán suttogó hangon így szólt hozzám:

- Mondtam az urfinak, hogy nem megy ingyenbe a dolog. Szavamnak állok. Hoztam egy kis gyöngye kukoricát, meg egy kései görögdinnyét.

- Hát nektek még dinnyeföldetek is van? - kérdém elbámulva.

A fiu hallgatott egy darabig, aztán habozva felelt:

- Nem egészen. Ez itt szanaszét terem a buzsáki földeken.

(Vagy ugy!)

Mit akarnak kérem? Tizenhat éves voltam, diákember voltam. És eszembe jutott, hogy a kőszegi Spannberger-kert első cseresznyéjét soha sem az öreg Spannberger fogyasztotta el, hanem mi, diákok. Százados okirások vannak arról, hogy ennivalót csenni a diákok sose tekintették bűnnek. Már tudniillik ilyen lábán érő ennivalót tessék érteni. Elfogadtam a hálás Tüskés Pista adományát, a holmit magam mellé üritettem, a kosarat visszaadtam neki, ő megköszönte, hogy sziveskedtem elfogadni, egy ugrással lent termett a kocsiról és eltűnt a sötétségben.

CSIBORKA.

Három nappal a nádi emberek közt tett éjjeli látogatásom után, Tüskés Mátyás beállított a kastélyba. Éppen a verandán vacsoráltunk. Tüskés uram vállán hozott egy zsákot, azt ledobta a földre, az illendőségparancsolta távolságban megállt, levette a kalapját, köszönt s várta, hogy megszólítsák. Ezt is az illemtudás sugta meg neki. Általában az igazi magyar parasztember komoly és illemtudó, soha sem hányaveti és hencegő.

- Mi ujság a berekben? - kérdezte a bácsi bizonyos szünet után.

- A sügér eluszott. A vérvirág lehullott. A barátok elvitték a porciójukat.

Mindez a nádi ember nyelvén körülbelül annyit jelenthetett, hogy a nyári szezon vége felé jár. Csak a barátok porcióját nem értettem s azért kérdőleg tekintettem Tüskés Mátyásra, mintha magyarázatot várnék. Tüskés nagy szíveséggel azonnal hozzá is fogott:

- A karádi barátok minden esztendőben megjelennek a berekben s egy nagy csomó halat fognak. Egy részét besózzák, más részét megszáritják. Így aztán elteszik télire, különösen a bőjt idejére. Okos emberek ám a barátok, urfi, - folytatta teljes meggyőződéssel Tüskés gazda, - mindig úgy tudják igazítani a dolgukat, hogy nekik se legyen okuk a panaszra, s azért a jó Istennel is rendben legyenek.

Itt Tüskés gazda elakadt, zavarba jött, mintha elszólta volna magát és illetéktelen kritikát gyakorolt volna. A másik lábára nehezedett és egy kicsit köhécselt.

- A fiad mit csinál? - kérdezte újra a bácsi.

- Épp azért jöttem, hogy meggyógyult. Hogy az urfi kint járt, másnap már nem lehetett ágyban marasztani. Most egyre azon bóg, hogy aszongya, mindig ehetnék.

- Ne tömjétek, - szólt a bácsi, - de adjatok neki rendesen enni. Hisz úgy tudom, nem vagytok pecsenye híjján. Akad ott betegnek való is.

Tüskés Mátyás lehajolt, hogy az imént a földre dobott zsákot fölvegye.

- Igenis, akad, könyörgöm. Böven akad. Azért szíveskedtem hozni belőle a tekintetes kasznár urnak.

Ezzel kipakkolt a zsákból három szép fácánmadarat, melyeknek láttára Edgár unokatestvérem nagyot ütött az asztalra és kiáltott:

- Teringettét, én holmi hitvány fürjek után csatangolok, egész istenadta nap, ez a parasztember pedig a legfinomabb fácánt hozza ajándékba. Ugyan, atyafi, - fordult Tüskéshez, - hát olyan jó dolga van a *pógárnak* Somogy vármegyében, hogy mindegyik vadaskertet tart?

Tüskés uram megvakarta az állát s a plafonra nézett.

- Nem én tartom, könyörgöm, én csak terelem a vadat.

- Tereli? Még pedig, úgy látszik, maga felé tereli, - nevetett Edgár.

- Pedig nem úgy van, kérem szívesen a tekintetes urat. Én ki se mozdulok arról a helyről, a hol lakom. De azt a helyet nagyon szeretik a fácánok. Valami jóízű vizibogár vagy vizisulyom terem ott, a mit nagyon szeret a fácán. A minél jobbat nem tud neki főzni a grófi jáger, sem az erdész. Én csak kirakom a hurkaimat és reggelre benne ül a fácán. Tessék megnézni: nincs ezen a madáron lövés.

- Szent igaz, - szólt a bácsi komolyan, - nem hordhatja vissza valamennyit három mérföldnyire, a kéthelyi vadaskertbe.

És hogy a bácsi milyen jellegűnek tekintette az ajándékot, kitűnik abból az intézkedéséből, hogy a Bábival az éléskamrába vitette. Eközben Tüskés Mátyás uram meginvitálta Edgárt, hogy jöjjön ki a berekbe vadászatra, a mit Edgár meg is ígért.

Másnap Edgár ügye fordulóra jutott, a mi annyit jelent, hogy a bácsi végre beadta a kulcsot. Edgár zsákmánya ezuttal kétszáz forint volt, s a jeles ur annyira el volt ragadtatva, hogy nekem is akart adni belőle egy forintot. De én visszautasítottam és odamorogtam neki, hogy a *cselédeknek adj borravalót, ne nekem*. A mint Edgár a pénzt zsebében érezte, többet nem találta helyét. Képes lett volna gyalog elindulni, csak hogy mielőbb szabaduljon innen. Még Málcsi néni is szemrehányást tett neki, hogy nincs szíve. De Edgár mindezzel nem törődött, bánta is ő, akármit mondanak is neki, ha a pénz már egyszer a zsebében volt. El is ment ebéd után mindjárt, mert a bácsi nagy keserőséggel befogatott neki. Képzeltető, hogy a feketelelkű Udvarnoki, mikor megtudta a bácsi újabb gyöngeségét, miket mondott róla. Elöttem pedig akkor kezdett már egy élettapasztalat derengeni: hogy a legkiválóbb eszű apa is milyen együgyű és gyöngy, mikor a saját kölykeiről van szó. A testvéreit, a szüleit, mindenkit a legkegyetlenebb őszinteséggel el tud dirigálni, s a maga gyermekeinek mindent megenged, ezekkel szemben ellágyul és tehetetlen lesz - azoknak óriási kárára.

És mily könnyű ezt ily hidegen megállapítani, hogy így van és mennyire lehetetlen másképp cselekedni! Mit tudtok ti ahhoz, gyermektelen szülék, hogy mily édes gyötrelem a belőlünk fakadt s nyomainkba tóduló bolondos kis emberkéket kényeztetni. És micsoda fájdalom kedvük ellenére cselekedni valamit. Vagy éppen büntetni! Erős hangon kiabálni rájuk, pálcát forgatni fölöttük, miközben szemedből könny és szivedből vér szivárog...

Edgár elutazása után alkalmam nyílt megismerkedni a buzsaí plébánossal, Csiborka tisztelendő urral, a kit Roboz bátyánk ősrégi kaposvári ujságja úgy szokott emlegetni, mint a *marcaltói vidék intelligenciájának zászlóvivőjét, akinek úgy politikában, mint egyházi ügyekben megvan a maga véleménye*. Akkoriban én még komolyan vettem az ilyen frázisokat és nem tudtam, hogy egészen nyugodtan lehet valakiről olyasmit állítani, amiből egy szó sem igaz. Természetesen itt csak dicséretre lehet szó. (Ma már tán a rágalomokkal is így vagyunk!)

Ma azt mondanák, hogy a plébános ur *zsurozni* járt a mi házunkhoz. Mikor megtudta, hogy a bácsi a csépléssel is elkészült, hetenkint egyszer kijött hozzánk vacsorára s előtte és utána aztán tartliztak. Az égboltozaton nem következhetek be olyan konstellációk, melyek Csiborkát visszatartóztatták volna a vizittől. Rossz időben meghátrált a temetéstől és a káplánjára bizta, a tartlizástól nem hátrált meg soha. És igaza volt, mert nagyon sokszor hallottam, hogy a pap a temetésen meghűlt és a megboldogult után elpályázott. De olyan papot még nem ismertem, a ki kártyázásba betegedett volna bele.

Csiborka András magas termetű, erőteljes, de nagyon sovány ember volt. Akármit evett, az csonttá fejlődött nála, nem szalonnává vagy hussá. Jókedvű, társaságkedvelő, jó konyhatartó ember hírében állott. Azt tartotta, hogy úgy is lehet jó pap valaki, ha nem veti meg teljesen a föld örömeit. Szükséges föltétlenül, hogy a pap jó, becsületes és okos ember legyen, hogy vendégszerető, nyílt házat vigyen, soha szegény embert a küszöbétől el ne utasítson, egy pohár bor, pipa dohány, egy jó szó, vagy jó tanács mindig készen álljon nála, ha ilyesmiért bekopogtatnak hozzá. Az meg természetes, hogy a kötelességét pontosan teljesítse, s a hiveivel nyájas legyen. Az azonban nem szükséges, hogy aszkéta legyen. Ennek is megvolt a maga ideje a kereszténység történetében.

A buzsaí plébánia a püspökkel is mindig jó lábon szokott állni. A talajának, a levegőjének rossz híre volt, egyszerűen csak malária-fészeknek nevezték. Ezen a címen a püspöki rezidenciákban föl tudta kelteni a közrésztét és az adakozó kedvet, a nélkül, hogy a püspök urnak kedve lett volna közelebből megismerkedni a berekben senyvedő nyájjal. A felsőbbtség tisztességesen ellátta a buzsaíak szükségleteit, de nem ellenőrizte különben őket. Így aztán a papnak szabad, sima, kellemes, zökkenések nélkül való élete volt. A bereki papok elégedetten senyvedtek.

Csiborka első látogatása, vagyis a tartli-szezon kezdete, nagyon érdekes körülmények közt folyt le. A tisztelendő ur egy nagy kosárral érkezett meg. Mielőtt a kosárba bocsátkoznám, meg kell említenem, hogy engem, mint régi ismerőst, egy erőteljes barackkal üdvözölt, s szerződtetett a tartlihoz névtelen jegyzőjének a pointek fölrására. Azután titokteljes arccal a bácsihoz fordult és így szólt:

- Kedves kasznár ur, hoztam egy kis inycsiklandozót.

A bácsi vállat vont.

- Minek? Tudja azt maga, szent atyám, hogy engem az ilyesmi nem izgat.

- Persze, hogy tudom, - nevetett a pap, - de azért meg akarom mutatni, hogy magának is jól esik. Éppen az bosszant, hogy az olvasásban, a lelki táplálékban olyan finnyás, az evésben meg fölhabszol mindent. Pedig a művelt gyomor épp oly válogatós, mint a művelt elme.

- Művelt gyomrot nem ismerek, csak jó gyomrot, meg rossz gyomrot. Az enyém jó, s ez nekem elég.

Ekközben Csiborka plébános ur kirakta a kosár tartalmát. Még pedig nagy ámulatomra, gyöngre, kis, aprócsövű kukoricát és görögdinnyét. Nem ügyeltek rám, különben talán észrevették volna a zavart, mely e holmi láttára arcomon megjelent. Nem kellett tulságosan sok ész annak a kitalálásához, hogy az ifju Tüskés által nekem nemrég átnyújtott orvosi honorárium Csiborka tisztelendő ur földjéről került ki. (A bünjelek közül a kukorica még most is ott állt az élestárban, a dinnyét szerencsére még az éjjel megettem.) Természetesen óvakodtam elárulni, hogy én már bizalmas ösmeretségben állok a Csiborka-kertésztermékeivel. Szó nélkül ettem ezekből is. És konstátálom ezt: Bármit mondjanak is a diák urak, a becsületes uton megevett gyümölcs épp olyan jó lehet, mint a lopott. Nem merném azt állítani, hogy jobb, de legalább is olyan jó.

Konstátálom még, hogy a bácsi lelke mélyén is valami rut szibarita-váz lappanghatott, mert vacsorakor a görögdinnyét el nem titkolható élvezettel nyelte. A kukorica olyan finom és fiatal volt, hogy Csiborka szerint még a király asztalán is helyet foglalhatott volna, ha ugyan az udvari konyha ismerte volna a kukoricát, mint embernek való eledelt. A bácsi ama nézetének adott kifejezést, hogy tudomása szerint a kukorica, így megfőzve, csak Amerikában kerül az intelligencia asztalára, ellenben az európai konyhák nem ismerik. A mi Udvarnokit illeti, papunk csemegéjéből ő evett legtöbbet és leplezetlen csámcsogása bizonyította, hogy legjobb ízűt. Ellenben ehhez a prózai művelethez olyan sötét ábrázatot vágott, hogy modelt ülhetett volna Danténak a pokolbeli irigyek ecsetelésekor. Pepi bácsi nem is állhatta meg, hogy rá ne szóljon:

- Micsoda utálatos képet vág maga, Udvarnok! A legnagyobb odaadással szürcsöli itt az egyház ajándékát s e mellett olyan förtelmesen néz ránk, mintha mi ezt kinzásul magára erőltetnők. Hát ne egyék! Hagyja ott! Én nem rajongok az ilyesmiért, nem természetem, nem szaladok utána, de ha megkinálnak, szíves örömet megeszem s nem tagadom, hogy jól esik. Nem szeretem a hazug pózokat.

Udvarnoki e leleplezésre dühbe gurult s medveszerű mormogással természetesen ama gyanújának adott kifejezést, hogy Csiborka lopja a püspököt, s hogy bizony a plébános urnak pap létére több megvetéssel kellene viseltetni a földi javak iránt.

- Talán bolond vagyok? - kiáltott tele szájával Csiborka. - Én becsületesen megdolgozom és megszolgálom azt, a mit megeszem. A pap az állami fönnhatóság és a társadalmi rend szempontjából épp olyan fontos személy, sok esetben még fontosabb, mint akármelyik tisztviselő, főszolgabíró, alispán, jegyző és így tovább. Csak azért, mert pap vagyok, nem tartozom megvonni magamtól semmit. Ha én azt a fáradságot veszem magamnak, hogy konyhakerésszel foglalkozom, s a közönségesebb dolgok mellett finomabb dolgokat is termeszték, csak nem vétkezem vele? Csak becsületesebb dolog ez, mint úgy képmutatóskodni, mint a hogy maga teszi.

Erre az őszinte beszédre mit feleljen Udvarnoki? A lehető legokosabb választ adta: mérgesen még egy cikk görögdinnyét bekebelezett. E közben Csiborka megvallotta, hogy a buzsáki nép is rájött már az ő kertjének különleges terméseire és erősen dézsmálja az ő holmiját.

- Ez már az érdeklődés kezdete, - vigasztalta a bácsi, - a jövő évre majd ők is termesztetni fognak.

Csak Udvarnoki arcán látszott bizonyos meglepődés. Utálatos fráter volt. Pláne e mellett az egyeneslelkű, nyíltbeszédű, átlátszólelkű pap mellett!

Egyetlen elégtételelem ezen az estén az volt, hogy a lopott kukoricát a többi közé csempészve, legalább egy részét *visszaetettem* Csiborkával.

PITYKE VAJDA.

Mikor a buzsáki uradalomhoz tartozó kartali majorban csépelettünk, egy napon érdekes látogatónk érkezett.

Szép szál, jól táplált, erőteljes, hosszú, koromfekete haju, sötét ábrázatu cigány volt. Olyan tiszta hindu-cigánytípus, mintha tegnap érkezett volna Indiából. Megállott a gép mellett, ott, ahol a tiszta buzát öntötte, állát hosszú botjára támasztotta és szó nélkül bámulta a munkát. Mintha gyönyörűsége telt volna abban, hogy ez a mélyhangu, nagy, bolond masina milyen okosan és engedelmesen végezi el a munka nehezét az emberek helyett.

Bizalmatlan figyelemmel kísértem a cigány minden mozdulatát. A munkások egy-egy csufondáros szót kiáltottak feléje, de különben nem sokat törődtek vele, úgy látszik, valamennyien ismerték.

- Ki ez a cigány? - kérdeztem egy öreg cselédünktől.

- Nem ismeri az urfi? Ez Pityke, a nádi cigányok vajdája. Olyan ez a cigányok közt, mint a magyarok közt a király. Vagy legalább is, mint a főszolgabíró. (Egy kis különbség! - gondolám nevetve.)

E pillanatban már azzal is tisztában voltam, hogy miért hívhatták Pitykének? Gunyán még annyi ezüstpitykét nem láttam, mint ezen a cigányén. Nemcsak a lajbija volt tele, hanem a nadrágján is hatalmas pitykesor húzódott végig, sőt a füle cimpájában is két aranynak látszó pitykegomb lógott.

- Ide való?

- Itt lakik, nem a faluban, hanem a berekben az egész sátoraljával. Nincs mindig itt, el-elkóborol, mert a cigány a nélkül nem élhet meg, de megint csak visszajön és Buzsákot vallja hazájának.

A cigány pipát vett elő és tömni kezdte.

- Hé, atyafi, - szóltam hozzá, - tudhatja kend, hogy a cséplőgép körül nem szabad pipázni.

A cigány megvetően nézett végig, nyugodtan tömte tovább a pipáját és meglehetősen impertinens hangon így felelt:

- Az urfit pedig nem ismerem.

Ez a szemtelenség fölforralt a véretem. Odaléptem hozzá, sunyi szemei közé néztem és így feleltem:

- Hát majd megismer kend, csak próbáljon rágyujtani.

A cigány habozni látszott, hogy tovább gorombáskodjék-e velem, vagy pedig szót fogadjon? Én el voltam tökélve, hogy a pipát kiütöm a szájából s a more, úgy látszik, jó pszichológus volt, észrevette rajtam a határozottságot, mert csavarintott egyet a tónuson s valamivel alázatosabban így szólt:

- De az urfi sem ismer ám engem. Pedig én az uradalomhoz tartozom. Én vagyok a Pityke vajda. Itt lakom a népemmel a berekben. Ne tessék azt hinni, hogy mi lopjuk a napot. Kovács-meg lakatosmunkát végzünk, teknőt eszkábálunk. Ha hinak, muzsikálunk, ha muszáj, vályogot vetünk. Az urfi nem lehet itt régen, hogy engemet nem ismer...

Itt rátért a tárgyra:

- Tudom én, mi a regula, instálom. Hogy hát ne gyujtsak rá itt a kazal mellett? Be van az biztosítva, urfi, még ha baj történik is, nem lesz belőle kára senkinek. Aztán tudok én vigyázni. De azért mégis igaza van az urfinak, mert ha engem itt pipázni látnak, akkor ez a sok paraszt mind rá akar gyujtani. A' pedig már baj lenne.

Mindezek után a vajda a pipáját lajbijának belső zsebébe sülyesztette. Két fekete szemét kérdőleg függesztette rám, mintha azt akarná mondani, hogy *most már uraságod is legyen szíves az életrajzát elmondani*. De én nem értettem meg, hátat fordítottam neki s az egyik kazalhoz ballagtam. Ő aztán megelégedett azzal, hogy egyik cselédüktől kérdezte meg kilétemet, azután elhúzódott egy távoli árokszélre és ott pipára gyujtott.

Mikor estefelé a nagybátyám megjelent, kötelességszerűen jelentést tettem neki a nap eseményeiről, nem feledkezvén el Pityke vajdának gyanus ólálkodásáról sem.

- Ebben nincs igazad, - felelt a bácsi. - Pityke nekünk nem ellenségünk, hanem szövetségünk. Bárhol másutt rosszat jelenthet az ő kémlélődése, csak nálunk nem. Itt kommenciót kap s ennek fejében mi mindenféle cigánycsapástól meg vagyunk óva. Most is bizonyosan a zsák buzájáért jött.

A bácsi beszéde nyomán eszembe jutott, a mit apámtól oly sokszor hallottam, hogy a régebbi időkben a gazdaemberek a betyároknak szoktak *kommenciót* adni. Se a zsandár-, se a pandurvilágban birtokosember érdekei nem voltak kellőképpen megóva a betyárok ellenében. S így a gazda úgy védekezett, a hogy lehetett: a biztosságát kiárendálta a zsványoktól. A mit ezért fizetett, azt hívták *kommenciónak*. Ez leginkább természetbeli adományokból, élelmiszerekből állott. Szalonna, kenyér, liszt, só, zsir, paprika, egy-egy bárány vagy disznó, a leg-ritkábban készpénz. Néha az erdőről, a hol makkoltatott, bejött egy kanász a faluba üzenettel, hogy *a tekintetes ur hat személyre szóló báránypaprikást küldjön ki erre meg erre a pusztára*. Ennek meg kellett lenni. Megjegyzem, hogy a zsványok rendkívül becsületesen megtartották a szerződést és sohase zsarolták az uraságokat. Ha az államok ilyen tisztességesen megtartanak az egymással kötött szerződéseket, kevesebb baj volna a világon. Apám-anyám egy éjjel valami sümegi multság után kocsikáztak haza a szomszéd faluba. Utközben a betyárok megállították őket s a zsvány éppen pénz erányában akart tudakozódni, mikor a hold hirtelen kibukkant és bevilágította a jelenetet. Ekkor egy hang az utszéli fák alól kiszólt: *Te bolond, nem ismered a Hókát?* Apámnak ugyanis volt egy, az egész vidéken ismert hóka lova, vagyis egy olyan paripája, melynek a homlokán fehér csillag volt. A hókáról ismerték meg, hogy a kocsiban apám ül, nyugodalmas jóéjszakát kívántak és mint becsületes futóbetyárok, tovább állottak.

Ezek a bandák nem gyilkoltak, nem gyujtogattak; azt lehet mondani, nem is raboltak többet, mint a mennyi a maguk életének a föntartására szükséges volt. Akárhány rabláskor megtörtént, hogy a banda minden tagjának a markába olvastak harminc-harminc pengőt, a többbit visszaadták az utasnak és tovább eresztették.

Ha jól emlékszem, az utolsó betyár, a kit a mi vidékünkön agyonlőttek, Mező Jóska volt. De már arra nem emlékszem, hogy még a pandurok bántak-e el vele, vagy már a csendőrök. A magyar csendőrség fölállítása hamar véget vetett a betyárvilágnak. A betyárok örökségébe a kóborcigányok léptek s a régi kommenciót mi most a cigányoknak fizettük. A mit bölcsen cselekvénk, mert a cigányokkal szemben teljesen tehetetlenek voltunk.

A mi buzsáki cigányaink két részre oszlottak. Azt lehet mondani, két törzsre. A kik már közeledtek a civilizáció felé, azok a falu végén húzták meg magukat, a vadabbak a berekben laktak. Itt tanyázott Pityke is, a ki azonban a falubelieket is uralma alatt tartotta.

Mikor Pepi bácsi megérkezett, elősomfordált Pityke is, de már ekkor egy üres zsák volt a vállán. Pityke mögött föltűnt egy kordély, a melybe egy irtóztató sovány ló volt fogva. A lovat egy purdó hajtotta, a kinek összes ruházata a nyakára kötött vörös zsinórból állott.

- Gazdag ember lehetsz, Pityke, - szólt a bácsi, - hogy olyan későn jelentkezel a szálláriumért.

A cigány vállat vont.

- Gazdag ember az, instálom, a ki megelégszik azzal, a mije van.

- Hát te meg vagy elégedve, Pityke? Na, ilyen embert is keveset láttam életemben. Pénzért mutogathatnád magadat. De azért fogadni mernék, hogy van oka a késedelmednek.

A cigány furfangosan nevetett.

- Van bizony, instálom, hiába csak nem tesz az ember semmit. Régen tudom én azt, kenyérgem, hogy a kartali majorban termett a legszebb buza. Szómára is sok, meg szemre is sok. Azért kérem ki abból a részemet.

A cigány odaállott a cséplőgép végibe s mikor az egyik zsák megtelt és levették, a maga zsákját akasztotta a helyibe. Az emberek türték, tudták, hogy ez dukál Pitykének. Én pedig közben így szóltam a bácsihoz:

- Kedves bátyám, ha maga fölfedezett egy elégedett embert, jelentem, hogy én meg fölfedeztem egy elégedetlen embert.

- És ugyan kit?

Rámutattam a meztelen purdóra.

- Ennek a gyerekeknek a szabóját.

- No már, annak a szabónak a bőrében magam sem szeretnék lenni.

A munkások évődtek egy kicsit Pitykével. Az egyik etető lekiáltott hozzá a gép tetejéről:

- Hej, Pityke, megrándult a karom, gyere föl dolgozni helyettem.

- Nem nekem való munka a cséplés. Kehegek a porától. Azután meg sajnálom a gunyámat.

- Hát cserélj gunyát a rajkóddal!

Nagy kacagás felelt erre a tréfára. Pityke megvetőleg legyintett a kezével, bekötözte a zsákja száját, föltette a kordélyra és elbaktatott girhes lovával. Nehezen ment egy kicsit a dolog, mert a derék ló mindenre be volt rendezve, csak huzásra nem, de valahogy csak ment. És Pityke már régen eltűnt szemünk elől, még mindig hallottuk a nagy *csihi-puhit*, a mint a lovát ütötte. Kérdőleg tekintettem a bácsira, hogy nem avatkozunk-e bele? A bácsi elértette és így felelt:

- Nem, fiam. A cigány lova épp olyan különleges teremtmény az Istennek, mint a cigány maga. Erre a mi törvényeink nem érvényesek.

És mégis... és mégis... bár Pityke királynak rendes adófizető alattvalói voltunk, megtörtént rajtunk, hogy a cigányok megraboltak.

A gazemberek a legszebb prédára vetették rá magukat. Pepi bácsinak volt egy pár ritka fajtájú amerikai disznója. Főképp abban különböztek a közönséges disznótól, hogy nem volt sertéjük. Csodálatos sima bőrük rózsaszín pirban derengett. Malackorban úgy festettek, mintha sült szaladgálnának föl-alá, olyan ropogós piros volt a bőrük; felnőtt korukban olyanok voltak, mintha a sörtejüket leborotválták volna. A bácsi ezeket külön hizlalta a grófnak s télen át mi láttuk el a grófi családot sertéshusszükséglettel és ujévi malaccal. Ezek az amerikai állatok itt

pompásan tenyésztek. A mocsárvidék olyan volt nekik, mint valami klimatikus fürdő. A zsombékok között kedvükre turkáltak, rágicsáltak, hemperegtek s valami vizitormát ettek, melytől szemlátomást hiztak. Természetesen, a sertésszállások jó messzire voltak a háztól, külön e célra kiszakított területen, mert a sertés csak halva kellemes társaság, élve jobb kerülni.

Ezeket a mi disznainkat lopták el egy őszi éjszakán. Kora hajnalban irtóztató dörömbölésre ébredtem. Üldözött ember nem zörgethetett volna keményebben az ajtónkon. Egy szempillantás alatt mindnyájan kint voltunk az ágyból. Én voltam az első az ajtónál és kikiáltottam, hogy ki az? Egy hang visszafelelt:

- Sulyok Mihály van itt. A tekintetes kasznár urral akarok beszélni.

Sulyok Mihály kondás volt, még pedig az *uradalmi csürhe amerikai alosztályának vezérigazgatója*. (Ezt ma, a kondások szakszervezetében bizonyosan így neveznék.) Arcán izgatottság és nagy zavarodottság látszott. Mikor kinyitottam az ajtót, szinte beesett rajta. Lihegéséből is kitűnt, hogy nagy sebbel-lobbal jött. Szinte megijedtem tőle. Nagy dolog lehet az, a mi ilyen megfontolt, komoly és nyugodt férfiut kihoz a sodrából.

- Csak nincs tűz valahol? - kértem.

Sulyok olyan mozdulatot tett, mintha azt mondaná, *bár tűz volna*. Ebben a minutumban lépett be nagybátyám.

- No, Sulyok, kiszakadt a világ feneke? - Ez volt az első szava, látván Sulyok magánkívüli állapotát.

- Ki, tekintetes ur! - felelt a vén kondás olyan meggyőződéssel, hogy szinte megdöbbentünk.

- Beszéljen!

- Így kellett ennek történnie. Utoljára egy esztendővel ezelőtt mondtam a komámnak, azt is meg tudnám mondani, hogy hol mondtam a komámnak...

Itt Sulyok elhallgatott és úgy tett, mintha törné a fejét. De a bácsi zavarta tovább.

- Hagyja kend a komáját. Mi történt?

De Sulyok nem engedte magát megzavarni és ott vette föl a fonalat, a hol elejtette.

- A szállósgyöröki bucsun mondtam a komámnak, hogy sok ember szeretné vásítani a fogát az amerikai disznópecsenyében.

- Jól van, Sulyok, - szólalt meg hirtelen a bácsi - hát ellopták az amerikai disznainkat, ugy-e?

Sulyok elbámulva nézett az öreg urra. Micsoda próbált eszü ember ez, hogy mindent kitalál, mikor ő még egy szót se szólt róla! Szégyenkezve lehajtotta a fejét, egészen összetörtnek látszott s elfuladt, bánatos hangon suttogetta:

- Ellopták, tekintetes ur.

- Mikor történt?

- Az éjjel.

- Hány óra tájban?

- A ménkü tudja.

- Menjen kend vissza az ólakhoz, mindjárt ott leszek.

Öt perc alatt felöltözködtünk s kimentünk a sertés-szálláshoz, hol a magunk, meg a cselédek disznai és az uraság amerikai kocái hízta. A kanásznép közt nagy ijedelem uralkodott, mert tudták, hogy az uraság nagyon kényes a tengerentuli mankusokra. A cselédség csoportokba verődve tárgyalta az esetet s mindenki levette a kalapját, mikor a bácsi megjelent.

A helyszíni szemle eredménye az volt, hogy egy olyan nagy pitykegombot találtunk, mint a milyen a Pityke vajda gunyáját ékesítette. A bácsi fölmutatta a gombot s így szólt az egybe-gyűltekhöz:

- Mikor láttatok erre járni cigányt?

Az emberek gondolkodtak. Hosszu szünet után a legöregebb megszólalt:

- Ezen a részen nem igen szoktak megfordulni. Én magam nem is emlékszem, hogy erre jártak volna. Az idén éppen nagyon ritkán mutatkoztak.

- Furcsa dolog, - szólt a bácsi - pedig ezt a rablást cigányok követték el.

Általános hüledezés felelt erre a kijelentésre. A bácsi első intézkedése az volt, hogy engem lóra ültetett és elküldött, hogy Pitykét és a törzs előkelőbb tagjait citáljam be a kastélyba.

PITYKE VAJDA MINT NYOMOZÓ.

Az én rendes hátszlovamat, melyet most is fölnyergeltem, hogy Pitykéért lovagoljak, Almanzornak hívták.

Komoly és megbízható állat volt. Soha nem ijedt meg semmitől, nem szeszélyeskedett, egyforma sebességgel poroszkált mindig. Apró, karakterbeli hibái azonban valának. Így például, ha leszálltam róla, rendesen hátranézett és az orrával oldalba döfött. Figyelmeztettek rá, hogy ilyenkor meg kell veregetni a nyakát, mert a végzett munka után rendesen dicséretet vár. Ez annyit jelentett, hogy hiuság lakik benne. Ha elmulasztottam megdicsérni, akkor egy nagy nyerítéssel rám mordult s ha ezt sem értettem meg, türelmetlenül kapált. Megtettem vele azt a tréfát, hogy úgy tettem, mintha teljesen megfélemedeztem volna a simogatásról s mikor türelmetlensége már a legmagasabb fokra hágott, hirtelen odaálltam eléje s egy darab cukrot adtam neki. Hallottátok volna csak, hogy Almanzor milyen boldogan vihogott erre a meglepetésre. A két fülét lesunyította s valóságos nevetésre formálódott a pofája. Ilyenkor ráadásul még a homlokát is megvakartam, a mi Almanzort oly boldoggá tette, hogy mint egy bolondos kutya, ugrált és szaladgált körülöttem.

Almanzor azelőtt Udvarnokié volt, a feketeképű és feketelelkű irnoké, de nem fértek össze. Mikor Udvarnoki észrevette, hogy a nyakveregetés a lónak jól esik: csak azért sem tette meg. S ha a ló oldalba döfte, ráütött a lovaglóstorral. A bácsi hamar észrevette, hogy ily bánásmód mellett a ló is gonoszlelkűvé vált volna s azért Almanzort nekem adta. Udvarnoki kapott egy csontos, vén paripát, mely érzéketlen volt úgy a dicsérek, mint az ostorcsapások iránt. Ezzel tehetett, a mit akart, nem változtatott rajta semmit.

Egy órai lovaglás után megérkeztem Pityke vajda rezidenciájába. Ez mélyen bent feküdt a berekben, egy szigeten. Öt vagy hat házból állott, azonkívül volt ott nyitott kocsiszin, istálló, kovács- és teknővájóműhely, disznóól. Gyerek és asszony hemzsegett ott rengeteg csomó, de férfi kevés. Nyáron át a cigányok szabadban sátrak alatt laktak, csak télen át foglalták el rongyos vityillóikat. Csibét és tyukot láttam szerteszét, két tehén is legelészett a tanyáktól nem messze egy pár ló társaságában. Szóval cigány létükre határozottan jó módnak örvendettek.

Megjelenésem meglehetősen föltűnést keltett. Nagy csapat meztelen purdú visitva gyülekezett körém s kéretlenül hányta a cigánykereket és járta a rókatáncot. Pityke a tűz mellett heverészett, melynél egy cigányasszony szalonnát piritott. Mikor a vajda meglátott, lekapta fültrehozott süvegét s bizonyos méltósággal üdvözölt.

- Érted jöttem, Pityke, a kasznár ur hivat, rögtön jössz velem.

- Munkát vár tőlem a tekintetes ur?

- Nem.

- Akkor valami baj van.

- Bizony baj van, vajda, még pedig nagy baj. Ellopták az uradalom amerikai disznait.

A cigány meghökkenve nézett rám.

- Ez bizony nagy baj, kenyerem, de mi kezem hozzá? Csak nem tetszik gondolni, hogy innen került ki a tolvaj?

- Mi nem gondolunk semmit, Pityke, de az bizonyos, hogy cigányok lopták el.

Pityke indignálódva rángatta a vállát.

- Cigányok, mindig csak cigányok. Mintha más nem is lopna a világon. Persze, a cigány legszegényebb teremtmése az Istennek, legjobban rá van szorulva arra, hogy lopjon, azért legelőször is őket rántják elő. Tolvaj cigány, zshivány cigány, ezt hallom jobbról is, ezt hallom balról is, még ha olyan ártatlan vagyok is, mint a ma született szopósbárány. Az ember végtére is rászánja magát arra, hogy lopjon, ha már úgy is tolvajnak tartja a világot.

- Férfiakat is hozz magaddal, Pityke, üljetek rögtön kocsira és jöjjetek a kastélyba.

Pityke folytonos dohogás közt fölvette a pitykés vajdaruháját. Ezalatt összeszaladt az egész csürhe s heves taglejtések közt cigánynyelven megindult a tárgyalás. Egypár asszony sirni és átkozódni kezdett, a mit látván a purdék, szintén rágyújtottak a bömbölésre. Egyszerre csak Pityke odafordult hozzám és így szólt:

- Honnan gondolják, hogy cigányok voltak a zshiványok?

- Mert egy ilyen pitykét találtunk az ólak közt, mint a milyet te is viselsz.

Pityke éktelen haragra lobbant s rikácsolva kiáltott föl:

- Hát csak egy tarka kutya van a világon? Hiszen minden jóra való cigánynak van pitykés-dolmánya, nemcsak nekem. Miért böknek éppen rám?

- Ne ordíts, bolond! Senki se mondta, hogy te loptad el a disznókat, de mivel cigányok vitték el, hát először is a cigányainkat hallgatjuk ki.

Szó, a mi szó, nagy ijedtség volt a cigánytáborban. Minden ravaszságuk mellett elárulták, hogy rossz a lelkiismeretük és sok lehet a rovásukon. Ha nem is ebben a dologban, de egyébben. Élénk fantáziájukban sötét színekkel festették ki a közeledő jövőt. Fölmerült előttük a csendő, a törvényszék, a börtön s egyéb a becsületes cigányra nézve is ijesztő dolog. Az asszonyok úgy jajgattak, mintha a férfiakat már akasztani vennék. Persze fölkerelkedett az egész sátoraljja asszonyostól, gyerekestől, kutyástól és senki sem akart otthon maradni. Mondtam Pitykének, hogy csináljon rendet, mert ilyen karavánnal nem vonulhatok be a kastélyba. Pityke a fölszólításnak alaposan eleget tett: egy vastag kötelet ragadott, rárohant az asszonyhadra s irtóztatón püfölni kezdte őket. Az asszonyok a rajkókkal együtt sikoltozva menekültek a nádasba. A férfiak öten felültek egy szekérre s elrobogtak, én pedig utánuk üggettem.

A bácsi sejtette az inváziót, mert a rend föntartására egypár markos hajdut állított a kastély tornácára. Hajduknak nevezték minálunk a felügyelő munkásokat, munkavezetőket. Értelmes, ügyes, becsületes és megbízható cselédemberek voltak ezek, a kik a gazdálkodás minden csinját-binját ismerték. Minden este rapportra jöttek a bácsihoz, a ki a másnapi teendőket megbeszélte velük, kiosztotta mindegyiknek a dolgát, s másnap mindegyik hajdu a maga munkásaival kivonult és elvégezte a rászabott föladatot. Nem történt itt soha semmiféle hiba. Manapság egy ekkora uradalmat egész irodák igazgatnak.

Az első szobába a tekintetes királyi törvényszék ült össze, mely állott a nagybátyámból és belőlem, a ki a jegyzőkönyv vezetésével voltam megbízva.

A cigányok nagy zajjal vonultak be az udvarra. Hangosan fölháborodtak a lopáson és tiltakoztak a vádnak még csak árnyéka ellen is. A bácsi csöndre intette őket és kijelentette, hogy egyelőre szó sincs ellenük irányuló vádról. Azzal behívta Pitykét, hogy elsősorban kihallgassa.

- Tekintetes ur, tett már jelentést valahol? - ez volt Pityke első kérdése.

- Nem.

- Akkor még nincs semmi baj. Tessék nekem azt az ott talált pitykét megmutatni.

A bácsi odatartotta az orra elé a gombot.

- Épp olyan mint a tied, Pityke.

A vajda figyelmesen vizsgálta a gombot. Szinte a két tenyerébe tette a szemét, annyira erőlködött, hogy minél jobban lásson. Arca, mely eddig élénk nyugtalanságot fejezett ki, egyszerre csupa mosolygássá vált.

- Hogy mondta a tekintetes ur? Hogy olyan, mint az én ezüstöm? Tessék csak így egymás mellett megnézni. Akkor különbség van közte, mint egy kutya meg egy borju között. Ha Somogy vármegyében csak egy cigány akad, a kinek a dolmányáról ilyen pityke fityeg, hát akkor én tiz esztendeig ingyen robotot végezek az uradalomnak az egész familiámmal együtt. Csak tessék megnézni, tekintetes ur. Még azzal az üveggel is megnézheti, a ki triplát mutat. Ez az idegen pityke oroszlánfej, az én pitykém pedig kigyófej. Erről tudom, hogy miféle cigány vesztette el. Oláhcigány az istenadta.

- Bravó, Pityke, - szólt a bácsi - akkor minden rendben van.

A vajda arca újra nyugtalan lett.

- Hogy tetszik ezt gondolni?

- Ugy barátom, hogy dróton táviratozok mindenfelé a csendőrségnek, megjelentem az esetet s hozzáteszem, hogy oláhcigányok követték el. Ha csak a föld alá nem bujnak, még ma elcsipik őket, mert hiszen még el sem hagyhatták a megye határát.

A vajda arca elborult.

- Így azonban a disznait nem kapja vissza a tekintetes ur.

- Miért?

- Mert a mint a cigány észreveszi, hogy üldözik, először is eltünteti a disznókat. Ha aztán meg is csipik, könnyű lesz mindent eltagadni. Így csak én kerülök bajba.

- Te?

- Én hát, mert tudni fogják, hogy én árultam el őket, vagy legalább én segitettem a nyomukra vezetni.

- Hát ösmernek téged?

- Ismerni nem ismernek, de tudják, hogy a világon vagyok, tudják, hogy ki vagyok, mi vagyok, hogy élek, mit csinállok? Nagyon könnyen boszut állhatnak rajtam, ha ellenük cselekszem valamit.

Azt hittem, hogy a bácsi kineveti Pitykét ezért az aggodalmaskodásért. De bizony az öreg nagyon komolyan vette a dolgot. Ugy látszik, az ugynevezett *cigánymaffia* nem mesebeszéd s az egész világra kiterjed. Nagybátyám egy darabig hallgatott s aztán így szólt:

- Hát tudsz valami más módot?

A cigány habozva nézett Pepi bácsira.

- Ha a tekintetes ur megbizik bennem, tudok.

- Mi az?

- Nem mondhatom meg, a mig a helyet nem láttam.

- Hát gyerünk az ólakhoz.

Kimentünk a helyszínére, a hol Pityke mindent oly alaposan megvizsgált, hogy egy angol detektivnek becsületére vált volna. Az ólak mögött fűzfára kötve egy vörös rongyot talált. Megmutatta a bácsinak s azt mondta, hogy ezt a cigányok hagyták itt, jeladásul más cigányoknak és ez is annyit jelent, hogy oláh-cigányok követték el. A vörös rongyba öt szál fehér cérna volt behuzva, ez Pityke szerint azt jelentette, hogy ötven voltak a tettesek. A vajda az ólaktól elvezető utakat kezdte vizsgálni s az egyikén egészen az árok mellé szurva egy száraz ágat talált. Diadallal mutatta: ezen az uton menekültek a zsidók.

- Most tessék urfi ezen az uton haladva ötven lépést számlálni, ott talál még egy ilyen ágat.

A kijelölt uton mentünk s ott csakugyan megtaláltuk azt, a mit Pityke mondott. Cigányon kívül ezt senki emberfia észre nem vette volna.

- Ezen a nyomon haladva, - szólt Pityke - a világ végéig el tudnék menni utánuk.

- De hátha keresztut jön közbe?

- A keresztuton két vagy három ágat szurnak egymás mellé. Mindegyik egy utat jelez. És mindig azon az uton mennek, a melyet a *faragott* ág jelez.

Bizonyos, hogy Pityke nem tapogatózott a sötétben. Tisztában voltunk azzal is, hogy csendőrséggel megkaphatjuk a cigányokat, de a disznókat soha. Mert Pitykének igaza volt: a mint a cigány a hatóság megmozdulását látja, a lopott jószágot megsemmisíti, a banda pedig egy szempillantás alatt szétfoszlik, elpárolog, mint a reggeli köd. Ez a cigánynak ezer esztendő küzdelme a létért s éppen azért legyőzhetetlen ebben, mert olyan természeti ösztön dolgozik benne, mikor ezt cselekszi, mint a vadállatban.

A vajda észrevette, hogy imponált nekünk s tettetett szerénységgel, mely alól azonban nagyon is kiritt a gőg, így szólt:

- Ez a *roma-írás*, kenyergem, melyet minden cigány megért a világon, akármilyen nyelven beszéljen is. Mi ezen telegrófolunk egymásnak.

- Nagy akasztófára valók vagytok, - mondá nagybátyám fejcsóválva - hanem azért én rád bízom a dolgot, Pityke s nem teszek jelentést a csendőrségnél. De ha megkerited a disznaimat, kapsz tíz pengőt.

- Nem azért teszem, - felelt büszkén a vajda - hanem becsületből. A míg mi kontrektusba vagyunk, itt cigánynak lopni nem szabad.

Aztán halkán folytatta:

- A tíz pengőt csak kelcsenbe fogadom el.

(Bizonyosra vettem, hogy hazai szokás szerint ő sem szokta a kölcsönkért pénzt megfizetni.)

Kiséretéből magához vett egy vén dádet, ketten felültek a kocsijukra s eltrappoltak abba az irányba, melyet a zsidók maguk jeleztek.

Két nap múlva éppen ebédnél ültünk, mikor Pityke a dádéval és még két füstös legénnyel szépen betereli az előkelő sertéseket az udvarunkba.

Persze volt öröm, vállveregetés, áldomás, bagó, szivarvég, dohány quantum satis. Pityke egy pipát, két rossz pokrócot, egy rozsdás pisztolyt, egy ösztövr disznót, egy törött penecilst s egy pár husz esztendő bőrkamáslit kapott ajándékba. Nem is láttam őt soha olyan büszkének és - részegnek, mint aznap.

A zsidókról azonban nem szolgáltat közlebbi értesítésekkel. Arról se fecsegett: hogyan adták vissza neki a zsákmányt? Szép szóval-e vagy erőszakkal, ígérekkel-e vagy fenye-

getéssel? Bizonyos, hogy a *cigánymaffia* bevált s az oláh *romák*, mikor látták, hogy a lopással Pityke érdekeinek ártanak, lemondtak a rablott holmiról, a mi cigánynál hallatlan eset.

Két hét múlva bejött Pityke s jelentette, hogy a berek táskai részében, az ugynevezett *fekete vizen* vidrát látott s ha kimennék hajnali lesre, lőhetnék ebből a ritka állatból.

Ki is mentem. Egy fából kivájt csónakban töltöttem az éjszakát s ekkor hallottam Pitykétől némi kevés részletet a sertésügyről.

A nagybátyám ugyanis kiüzent a cigányoknak, hogy a nagyobb purdékát küldjék a falusi iskolába, a hol írni-olvasni megtanítják őket. Pityke ezt ott a csónakban szóba hozta, indignálódott rajta, mert a buzsáki cigányok jól viselik magukat s nem szolgáltak rá az üldözésre, s kijelentette, hogy abból csak rossz származhatik, ha a cigányt olyan mesterségbe avatják, a mi nem neki való.

- Ugyan Pityke, hát mi rossz származhatik az írás, olvasásból?

- Ez a disznólopás is abból származott.

- Hogyan? - kérdeztem bámulva.

- Hát csak úgy, kérem alássan, hogy abból a bandából, a ki itt járt, ketten a veszprémi tömlöc-ben fújták a vasat. Több hónapig ültek s ez alatt bejárt egy pap, a ki a rabokat írni, olvasni tanította. Mikor megtanultak, még könyvet is hozott nekik. Én nem tom, hogy pap létere micsoda rossz könyvei lehettek, de az egyikből megtanulták, hogy disznót úgy lehet lopni, hogy pálinkát öntenek a vályujába, az állat megissza, részeg lesz és elalszik. Hát ők is így csinálták itt és bevált.

- Miféle könyv lehetett az, Pityke?

Pityke sokáig gondolkozott, végre nagy örömmel kibökte:

- *A Jókai nagyságos ur könyve.*

Majd kifordultam a csónakból, mikor ezt hallottam. De aztán rájöttem, hogy van valami igaz a dologban. Jókai *Uj földesurában* a betyárok ilyen módon lopják el Ankerschmidt yorkshirei disznait.

Ime, ilyen tanulékony a kóbor cigány! Kár, hogy csupán a rosszat tanulja meg a könyvből. Vajjon ez is ösztön nála? Ez esetben a cigányság egy nagy tévedése a teremtésnek.

KENYÉR BÁCSI.

Szeptemberben kezdtem megérteni, hogy a mocsárvidék miért kellemetlenebb a száraz helyeknél? Csak egyórás zápor kellett hozzá, hogy a vidék teljesen magára öltse vízi jellegét. A legszárazabb árkok is megteltek vízzel. A rét egyszerre zsombékos lett s reggelenként hatalmas köd vett körül bennünket, mely csak tíz óra tájban kezdett oszladozni.

- Ne félj, - vigasztalt a bácsi - nem olyan veszedelmes ez, mint a milyennek mutatkozik. Nincs itt a mocsárláznak nyoma sem. Nézz körül, sápadtabbak-e itt az emberek, mint másutt? Egy csöppet sem. Majd megszokod te is s minden krízis nélkül beleszokol az új állapotba.

Mondhatom azonban, hogy minden biztatás ellenére elég rosszul éreztem magam. Egész lelkierőmre szükségem volt, hogy buskomorságba ne essek. Dolgom nem sok volt, társaságom meg éppen semmi. A bácsit nagyon szerettem, de egy kicsit öreg és tulságosan okos ember volt hozzám és néha vágyakoztam valami hasonló koru fiatalember után, a kivel a magunk ostobaságairól egy kicsit elbeszélgethessek. A bácsinak áldott jó szíve volt, kitalálta a bajomat és mindenféleképpen segíteni igyekezett rajtam. Hátsólovat adott alá, legjobb puskját nekem ajándékozta s egész passzióval vezetett bele a vadászkodásba, hogy ezzel is szórakoztasson. Vasárnap délután néha a faluba is benéztem, a jegyzővel, tanítókkal, káplánnal kuglizgatni és borozgatni. Hát bizony ennél még a kőszegi diákélet is mulatságosabb volt s nem egyszer visszasóhajtoztam utána. No, de már ezen segíteni nem lehetett s mikor éreztem, hogy a Pepi bácsi szeme fürkészőleg nyugszik rajtam, mindig megnyugtattam, hogy már kezdem magamat beletalálni új hivatalomba.

Hiszem is, hogy egy olyan ember, a kit az élet egy kissé megtépázott s nyugalomra vágyik, erre a regényes helyre visszavonulva, igen jól érezte volna magát. Én azonban még nem igen vágytam az élet küzdelmei elől félreállani s jobban szerettem volna a kőszegi mészáros-legényekkel verekedni, mint hajnali négy órakor fölkelni, hogy az uradalom szarvasmarháinak söt adassak.

A buzsáki nép Somogy vármegyének egyik, a többtől meglehetősen elütő specialitása. Történeti tény, hogy a Balaton partját már a vezérek korában benépesítették a magyarok. Földvár máig is őrzi a sánccal elkerített tábor emlékét. Ez a balatonvidéki ősmagyar lakosság már ezer évvel ezelőtt a függetlenségi negyvennyolcas párthoz tartozott, mint most is. Meg is vivta szabadságharcát Kupa vagy Koppány vezetése alatt, mely nem annyira a kereszténység, mint inkább a német invázió ellen irányult. A tértítő papok között bizonyára voltak, a kik hevesen jártak el, összerombolván a pogány oltárokat s a kik huszonnégy óra alatt keresztényt akartak faragni kemény nyaku őseinkből. E pogány magyarok ivadéakai a Balaton vidék egyes helyeinek tisztán föntartották magukat. Mert a mocsaras vidék elszigetelte őket a külső világtól és nem keveredtek össze másokkal.

Ez a Buzsák hajdanában olyan menedékhelyféle volt, a hova a védtelen falvak lakói akkor huzódtak meg, mikor a török vagy a tatár verte föl a környéket. Ilyenkor bevonultak egy időre a hozzáférhetetlen berkek közé s ott várták meg, hogy a veszedelem elvonuljon. Máskor az asszonyokat és a gyerekeket küldték a nádasba s a férfiak kirándulást rendeztek valami töröktelep megrohanása és kirablása céljából. Sokszor megpróbálhatta az ellenség kifüstölni a veszedelmes nádi embereket, de csekély sikerrel. *Tatártemető, törökvész, basahalál* s más efféle elnevezések jelölték a zsombékos vidék ama helyeit, a hol ellenséget koncoltak föl. Mikor aztán a lakosság elszaporodott, egyrésztük végleges tanyát ütött a mocsarak közt. Így keletkezett Buzsák, Táská rendezett község s ezek a maguk részéről újabb tanyákat alapítottak a nádban s így keletkezett a Tüskések zuga, még egy egész csomó társával.

Alacsony, zömök emberek laktak itt, fekete hajjal, sötét mandulavágású szemmel. Kapuikon, kerítéseiken, házaikon, de még a temetői fejfáikon is voltak olyan különös motívumok, melyeket sehol másutt nem láttam. Az öreg emberek befönték a hajukat. Némelyek még fésűvel is megtűzték. A ki írást nem tudott, hosszú botra rózsa gazdasága számadásait.

Századok óta úgy élt itt a nép, hogy az uraság nyomasztó igáját nem érezte. A buvóhelyekkel, rejtett szigetekkel tele vidék megvédelmezte őket az apró zsarnokok ellen is. A paraszt egyet lépett és ezzel túl volt szolgátságának határain. Látszott is e népen, hogy a szabadság neveli a karaktereket. Nem volt modorában semmi megalázkodás, de azért tudott szót fogadni. A jó szót és a jó bánásmódot többre becsülte mindennél. Jó munkás volt, de rossz adófizető. Az urféle iránt bizalmatlansággal viseltetett, de a kit közölök megszeretett, azért tűzbe tudott menni. A nótát, a táncot rendkívül kedvelte. Jelszava volt: *harcmoraj kell a magyarnak*. És mivel másutt nem nyílt alkalom, bucsukon és vásárokon verekedte ki magát. Ma már persze minden másként van. A mocsarakkal kiszáradtak a régi erkölcsök is. A vasutak befurakodtak mindenhová. A veszprémi cifra szűrt is Brünben csinálják már, a kulacsot pedig Bécsben faragják.

A Pepi bácsi háza, mint egy királyi rezidencia, állott e különös vidék közepén. Minden ember, a ki bajban volt, csak odafordult, ott biztosan segítséget talált.

Igy került Kenyér Péter *pógár* (Somogyban a parasztembert polgárnak hívják), a mi színünk elé. Ez a történet azért is érdekes, mert kezdetét jelenti a civilizáció betörésének, a pestiek inváziójának a Balaton vidékére. És így, mint Vajda Gyula, kedves tanárom szokta mondani, *nem tagadhatjuk kulturhistóriai horderejét*.

Az első pont, hol a fehér arcú hódítók, mint a spanyolok Amerika földjén, kikötöttek, Boglár vala. Balatonfüred már a tizenkilencedik század elején híres fürdője volt a Dunántulnak, de az ország fővárosa, melyből most az egész tóvidék él, csak az én gyerekkoromban fődözte föl a Balatont. És mint mondtam, először is Boglárt. Egy pesti egyetemi tanárnak eszébe jutott villát építeni, ezt a villát meglakta két hónapig, aztán visszatért Budapestre s üresen maradt boglári villájába beültette Kenyér bácsit inspektornak.

Meleg szeptemberi délután a verandán üldögéltünk a bácsival, mikor egy öreg parasztember alakja merült föl előttünk s illedelmesen ránk köszönti a jónapot. Gondosan meg volt borotválva, kacsaringós bajuszt viselt s füle mellett, halántékánál elől leeresztett haja mind a két oldalt csimbókra volt kötve. Bot helyett nehéz, cifra nyelű csákányt tartott a kezében s nyakában rövidnyelű kanászostor volt akasztva. Nem tudtam eltalálni, hogy miféle szerzet lehet, bár úgy láttam, hogy legközelebb áll a kondáshoz. Később kiderült, hogy csakugyan kondásfamiából való, de ő maga már nem praktizált. Kutyáink nagyon jól fogadták az idegent, tudniillik levegőbe tartották az orrukat és szimatoltak. De meg se mozdultak s még csak nem is vakkantottak. Ez a legnagyobb bizalom jele, mely rendesen nekünk is utmutatásul szolgált. Kutyáink föltétlen biztossággal megérezték, hogy a jövevény tisztességes ember-e és hogy becsületes járatban van-e?

Miután az idegent nem szólította meg senki, jónak látta ő maga elkezdeni a diskurzust.

- A nevem, könyörgöm, Kenyér Péter. Én vagyok a boglári inspektor és a tekintetes kasznár urhoz jöttem.

- Keressen kend egy széket és üljön le, - felelt Pepi bácsi a bemutatkozásra.

- Ez még nem soros, - szólt Kenyér - majd ha a fáradság kívánja, megcselekszem. Különben is első az eset.

- Hát halljuk az esetet.

Kenyér Péter csak úgy állva nyugalomba helyezkedett s meglehetősen körülményesen elmesélte, miféle inspektori állást tölt be Bogláron. Azután áttért arra, hogy Budapestről milyen sokan jönnek nyáron Boglára, a kik egyebet se tesznek, mint reggeltől estig fürödnek a Balatonban. Igen jó urak, mert sok pénzük van és mindent dupla áron megvesznek, mint a hogy eddig eladták. Soha olyan kelete a gyümölcsnek, csirkének, tojásnak, tejnek nem volt, mint most. Azelőtt a *hienc tikászon* kívül senki se kereste az ilyesmit. Szóval no, jó élete van Bogláron annak, a kinek van mit eladni. De az élet is egészen más lett ott most. A főszolgabíró ur kidoboltatta, hogy a csordát meg a csürhét nem szabad akárhol a Balatonra hajtani, mert hát tetszik tudni, az urak és a bivalyok nem fürödhetnek együtt. Aztán a község költségén söpörték az utcákat. No igaz, ez nem sokáig tartott, mert olyan por lett belőle, hogy csak úgy fulladoztak az urak. Sok mindenfélét kidobolhattak még, de én nem tartottam mindig oda a fülemet, így estem aztán bajba.

Kenyér gazda itt egy kis pihenést tartott. Előkotort a szüre ujjából egy nagyterjedelmű kék kendőt s verejtékes homlokát törölgette vele. A bácsi újra megbiztatta, hogy üljön már le, de Kenyér tagadólag intett.

- Tetszik tunnyi, mikor a gazdám szeptember elején hazamegy Pestre gyerekeivel, meg a feleségivel, azt mondja nekem: *no Kenyér bácsi, inspektor ur, most maga az ur a háznál*. A mint hogy úgy is van. Mert tehetem, a mit akarok és ebbe nekem nem parancsol senki. Hát kérem, a fürdőházak késő őszig künn állnak a Balatonban. Persze, ott is azt tehetem, a mit akarok. Tettem is. Ugy látszik, itt volt a hiba.

Kenyér bácsi fordulóponthoz ért, mert izgatottság látszott rajta és újabb pihenőt tartott.

- Tisztesség nem esik szólván, tekintetes kasznár ur, úgy tessék venni, hogy megfürödtem.

Kenyér bácsi elszántan tekintett nagybátyám szeme közé, mintha e vallomásra a dühnek valamelyes kitörését várná tőle. Nagy bámulatára a bácsi meg se moccant, hanem nyugodtan így szólt:

- Hát aztán?

Kenyér gazdát a flegmatikus kérdés meglepte. Csodálkozva pillantott a bácsira. A kasznár ur vagy nem értette meg őt, vagy nincs beavatva az uraknak minden dolgába, például abba, hogy mi az uri eljárás, mikor egy parasztember azt meri cselekedni, a mit ők, tudniillik megfürdik.

- Megfürödtem! - ismételte nyomatékkal.

A bácsi vállat vont.

- Ez az egész?

- Nem. A csöndér meglátott, följelentett és most kérem ássan tessék végignézni rajtam, úgy a hogy itt állok, én, Kenyér Péter, a ki sohasem loptam és nem raboltam életemben, el vagyok ítélve három napra.

- Nem lehet, - mondotta a bácsi.

- Dehogy nem lehet, ha egyszer úgy van.

- Másért ítéltek el kendet.

- Az ég alatt, a föld hátán nincs más, a miért engem el lehessen ítélni.

- Hogyan fürdött kend? - kérdezte hirtelen a bácsi.

- Csak úgy, a hogy szoktunk. Mi nem öltözködünk föl, mikor fürdünk, mint a pesti urak, meg dámák, mi levetkezünk.

- E szerint kend teljesen levetkezett?

- Le én. Csak éppen a pipámat nem vetettem le.

- Na lássa, Kenyér gazda, itt a hiba. Ha egyszer kidobolták, hogy meztelenül nem szabad fürödni.

Kenyér bácsi lassan leeresztette a fejét. Sokáig hallgatott, mi se beszéltünk. Végre így szólt:

- Az asszony is mondta.

- Mit mondott az asszony?

- Azt, hogy ne fürödjem *inkognitóba*, mert pórul járok.

- Inkognitóba?

- Igenis, tetszik tudni, ezt az asszony az uraktól tanulta. A fene látottilyent. A szegény ember egyszer fürdik egy esztendőben, akkor is becsukják érte. No, nem is lát engem többet a Balaton vize! Istennek ajánlom a tekintetes urat!

- Hová siet?

- Lengyeltótiba. Mit disputáljak az urakkal? Leülöm, a mit rám mértek.

Megigazította a szűrét, megsuhogtatta a csákányát és eltávozott.

NYÁR VÉGÉN.

Sokszor elgondoltam magamban, hogy igazán boldog csak a falusi ember lehet.

Magam is falusi embernek születtem, aztán mégis városi ember lett belőlem. Lassankint annyira hozzászoktam a városi élet puhaságához, változatosságához, idegzaklató zajához, szellemi élvezeteihez, hogy végtére el sem tudtam lenni nélküle. Idegessé tett egy olyan ház, melybe a gáz nem volt bevezetve s egy olyan konyha, melyben nem csapról folyt a víz. Majd kibujtam a bőrömből bosszuságomban, mikor a reggelinél nem nyomták a friss lapot a kezembe és mikor a vacsora mellett nem olvashattam a még frissebb lapot. Élvezni tudtam a köves utcák dübörgő zaját, a hullámzó tömeg tarkaságát és távoli menydörgésként ható szakadatlan moraját, szóval a hatalmas bérpaloták tövében, köztereken, a kávéházakban nyüzsgő mindennapi életet. Jól esik egy-két hétre valami csöndes fürdőhelyen meghuzódni s az erdők suttogását hallgatni, de egy bizonyos idő múlva már alig várom, hogy újra visszatérhessek a nagyváros lármájába, színházaiba, társasági életébe, élvezeteibe és fáradalmaiba.

Ennyire korrumpálódtam!

Pedig itt, a nagy városban, boldogság nem igen terem. Itt a földet nehéz kövekkel fojtják le és sose halljuk anyai szívének dobogását. Itt nem látom soha a pacsirtát ég felé röpködni és hirdetni a földön csuszó embernek: Excelzior! Itt soha sem hallom az elrejtőzködött fülemile dalát, mely éjjelenként bűvös érzéssel tölti el lelkemet, gyönyörködtet és nem vár érte se tapsot, se gázsiemelést.

Ne irigykedjete ránk falusi emberek, a miért mi az elektromtól sugárzó paloták fényében lakunk. Az én derék őseim nagyon bölcs emberek voltak, századokon keresztül nem jutott eszükbe városba költözködni. Pedig nem nagy kastélyokban, hanem szalmafedéles házakban töltötték sanyaru életüket s megadással hurcolták a parasztember nehéz igáját. És nem állok jól, hogy utódaink nem kerülnek-e megint vissza a szabad természet ölébe. Ime, a bátyámnak a fia már itt hagyta a zajos életet, kitört rajta az ősi foglalkozás és visszament szántóvető embernek.

... Mikor a csépléssel is készen voltunk, azt mondta a bácsi:

- No, fiu, holnap vasárnap lesz. Ünneplőt huzunk és elmegyünk a templomba, megköszönni az Istennek a jót, a mit adott és a rosszat, a mit elhárított rólunk.

Ez a hálaadó isteni tisztelet nem volt olyan egyszerű dolog, mint a hogy én elmondom. Először is nemcsak magunk mentünk, az uradalom uri személyzete, hanem az egész cselédség is velünk jött. Ezt a kivonulást nagy fürdés, mosdás, pucolódás előzte meg. Ragyogó tisztába öltözködött mindenki. A legények gyorsan ingbe, gatyába bujtak, asszonyok és leányok az összes szoknyaikat fölvtették. A hajba fűzött vagy szabadon eresztett pántlikák hosszúsága több kilométerre rugott. Az összes igáslovakat befogták a hosszú szekerekbe s így ment a cselédség misére. A kiknek ezeken nem jutott hely, azok ökrös szekéren mentek. Még pedig négy ökrösszekéren. A férfiak teljesen felöltözködtek, a fehérség azonban a csizmát kezében vitte s csak a templom kapujában huzta föl. Csiborka tisztelendő ur, a buzsáki pap, ilyenkor mindig külön prédikációval rukkolt ki a mi számunkra. Gondja volt rá, hogy az uraságunkat agyba-főbe dicsérje, kijelentvén, hogy mindenki boldognak érezheti magát, a ki nála szolgál. Lehet, hogy Csiborka ennek az igazságáról meg is volt győződve, de ha nem, még akkor is szívesen ontotta a dicséretet, mert ő az uradalomnak a hivatalos papja is volt, a mi grófunk kegyurasága alatt. A mise után következett a világi mulatság. Az egyik major szérűjén, melynek földje sima volt, mint a pádimentom, tartották a táncmulatságot. Pityke bandája muzsi-

kált. A szabad ég alatt nagy bográcsokban főzték a birkapörköltet, s csapraütöttek egypár hordó savanyu vinkót. Az összes költségeket természetesen az uradalom viselte. Egy időben a buzsaíki parasztok is résztvettek a táncmulatságban, de ennek mindig verekedés lett a vége s mikor én odakerültem, akkor már a cselédek csak maguk közt mulattak.

Otthon megvacsoráltunk és aztán mi is kimentünk a táncmulatságra.

- Ne úgy vedd a dolgot, - magyarázta utközben a bácsi, - hogy mi most leereszkedünk a néphez. Egy nemzet különböző rétegei olyan viszonyban vannak egymással, mint a test egyes részei. Igaz, hogy a fejünkben van az agyvelő, mely a gondolkodásnak a székhelye, tehát a testnek a vezetője. De azért a fejnek nem juthat eszébe lenézni a két kezet vagy a két lábat vagy a gyomrot azon a cimen, hogy azok alárendeltebb munkát végeznek. Minden testrésznek tökéletes együttműködése adja az egész testnek dicső, isteni harmóniáját. Mi most a munkatársaink közé megyünk, mert a kikkel nem derogál együtt dolgoznunk, azokkal nem derogálhat együtt mulatnunk se. Ha mi megbecsüljük őket, ők is megbecsülnek bennünket. A nagy momentumokban a nép dönt. Mikor aratni kell, vagy fegyvert fogni a haza védelmére, ő mozdit egyszerre egy millió kart s e dolog mellett minden szolgálat, a mit mi a köznek tehetünk eltörpül...

Jól a szivembe véstem ezt a beszédet és azóta sem felejtettem el. Nagybátyám ezt minden póz nélkül adta elő, nem népgyűlési szónoklat volt ez, hanem életének hitágazata.

Mikor a bálba érkeztünk, javában folyt a jó *mártogatós* somogyi csárdás, de egyszerre abba hagyták, mikor minket megláttak. Mindegyikünknek egy csordultig telt poharat nyomtak a kezébe, előlépett az első hajdu, a vezető-gazda, szintén tele pohárral és így szólt:

- Az Ur Isten jóvoltából megértük böcsületes munkánk végét, úgy illik, hogy ezt megköszönjük neki, a mit a templomban meg is tettünk. Most pedig sorát ejtjük annak, hogy a tekintetes ur hozzánk való jóságát is megköszönjük, mert hogy megjelent köztünk örömlőket nézni és velünk megosztani. Adjon az Ur Isten mindnyájunknak sok örömet és kevés bánatot, egészséget a munkához és jókedvet a mulatsághoz.

Mindnyájan kezét fogtuk az öreggel s helyet foglaltunk az asztalnál, hol már gőzölgő báránypaprikás várt ránk, melyet a juhászgazda sajátkezüleg főzött. Mondhatom, hogy kitűnő volt. Eszembe jutott, hogy egy tanárom szerint Priskusz Rétor Attila udvaránál evett valami effélét s azt föl is jegyezte az utókor számára. Bizonyos, hogy ez a pörkölt ősrégi magyar étel s ez a mi berekbeli népünk talán még most is úgy főzi, mint a honfoglaló ősök vagy azoknak az ősei, az Európatipró hunok.

Az egész mulatságon csak egy botrány történt: a fekete Udvarnoki berugása. Ledobta magáról a kabátját s szilaj kurjongatások közt úgy táncolt, mintha megbolondult volna. A nép fiai illedelmesen viselték magukat, eszükbe se jutott azt tenni, a mit Udvarnoki megengedett magának, a ki sorba csipdeste a fehércselédeket. Az lett a vége, hogy az őrök ur rosszul lett s elfeküdt valami boglya tövében. Mikor másnap délben előkerült, bal arcán egy baracknagyságu daganat volt, valami mérges éjjeli hernyó megmászta. Persze káromkodott, mint a jégeső s egyre emlegette, hogy így jár az ember, hogyha parasztokkal összeadja magát. Végre aztán a bácsi megmondta neki, hogy jó lesz hallgatni, mert csak egy ember viselte magát illetlenül és ez ő volt.

A buzsaíki királyságnak egy különös szokása is volt: az állatokkal is éreztetni a nagy munka végét. Ez nagyon érdekes módon ment végbe. Az ökröket két napig nem fogták járomba, e helyett térdig belehajtották a vízbe, aztán ott lemosták, jól megvakarták és lecsutakolták, aztán elhajtották a legelőre, a hol negyvennyolc óráig szabadságukat töltötték.

Nem szoktuk nyuzni a barmainkat, de tény, hogy a cséplés után bizonyos fáradtság látszott rajtuk. Az elernyedtség benyomását tették rám, mikor a fürdőbe hajtottuk őket és szemmel láthatólag frissültek föl kis vakációjuk alatt. Mikor megszáradtak, szőrük csak úgy ragyogott.

A szavuk is mintha egyszerre csak megjött volna. A munkában az ökör ritkán szólal meg. A kérdés nyilván jobban esik neki, mint a beszélgetés s ha egyszer kérődni kezd, alig hallani a hangját. De mikor eltelik egy óra, két óra, három óra, fél nap és nem érzi nyakán az igát, nem látja maga mögött a szekeret s béresét a hosszú ostorral: ez szeget üt a fejébe s tárgyalni kezdi a dolgot.

Minden állatban van bizonyos foku intelligencia. Ha valaki érti a módját, minden állatot meg tud tanítani bámulatot gerjesztő ügyességekre. A bolhától kezdve föl az elefántig minden állat idomítható. Egy barom van, a mellyel lehetetlen boldogulni: az ökör. Az ökör élete rendkívül csekély körre terjed. Kritizálni és megkülönböztetni nem igen tud, fölismerni is nehezen. Ökörtársait nem ismeri, legföljebb azt az egyet, a melyik mellette huzza az igát. A négyökrös szekérben már nem terjed annyira az intelligenciája, hogy az előtte járókkal megismerkedjék. A nagyon intelligens ökör megismeri a vele egy szekeret huzó előljáró kollégáit, de csak hátulról. Szembe már nem. Két embert nagyon jól ismer, a béresét és az ostorosgyereket, a kinek karikás van a vállán. Ezekről fél. Szűk határok közt mozgó kisded élete teljesen a béres és az ostorosgyerek körül folyik le. Ezeknek a szavára történik minden nevezetes dolog, kezdődik a munka, a pihenés s az evés. Mikor az ostor nagyot durran, az ökör reszkető alázattal huzza meg magát s fájdalmas tekintetet vet zsarnokára, mintha mondaná: *ne bánts, hisz nem vétettem semmit.* A farkasnak szebb életet adott az Isten! A farkaskölyöknek van családja, anyja, vannak gyermekkori emlékei, van nemzetsége, mellyel együtt csatangol erdőkben és kaffogva támad a tanyákra. Az ökörnek semmije sincs, se apja, se anyja, se törzse, csak egy másik buta, szomorú ökröt ismer, mely csöndesen ott ballag, kérődzik mellette, néha föltartja a levegőbe a fejét, hosszan elnyujtva azt mondja: *mu, minek is jöttem a világra!* Életének többi szereplője már nem hasonló hozzá, azok már emberek, az egyik nagyobb ember hosszunyelű ostorral, a másik kisebb ember rövidnyelű karikással. A szegény ökör boldog, ha e kettőnek teljes megelégedésére morzsolhatja le örömtelen napjait.

Persze a gulyában lévő szarvasmarhának egészen más az élete. A gulyába vert marha nem is olyan gyáva, mint az igavonó.

Sokan azt hiszik, hogy a bivaly épp olyan állat, mint az ökör s kettőjük közt csak az a különbség, hogy az egyik fekete.

Óriási tévedés.

Ki nézett már a szeme közé a bivalynak? Ki figyelte meg ezt a gyönyörű fekete szempárt, mely a legcsekélyebb indulatra lángba borul s oly irtóztató vad kifejezést ölt, hogy az embert hideg borzongás futja át.

A bivaly sokkal erősebb, mint az ökör és sokkal bátrabb. A bivaly karakter. Tessék csak megfigyelni: mikor a nehéz cséplőgépet egyik pusztáról a másikra szállítjuk, a rud mellé mindig két bivalyt fogunk, nem pedig ökröt. Mert ha például az ut dombnak megy s az ökör ezt megérzi, rögtön megijed, elveszti a lelkét s enged a gép huzásának. A gép tehát visszafelé fut, árokba szalad és el van veszve. Mit csinál ellenben a bivaly? Nekifekszik, s ha megszakad is, a gépet fölhuzza a dombra. Ha nem bírja, letérdel a földre és megáll, de hogy a géptől visszafelé engedje magát rántani, arra nincs eset.

Épp azért mindig így szállítottuk a gépeinket: a rud mellé két bivaly, eléje három pár ökör.

S még van egy nagy különbség: az ökör az ostor csattantásával is dirigálható, a bivaly még a vasvillával sem.

Ha a bivaly egyszer befeküdt a pocsolyába, a legerősebb béres is hiába veri vasvillával véresre, nem jön ki.

Az ökör az ökölnyi béresgyerek egy szavára, intésére szót fogad.

BIRKAORSZÁG.

Ennek a falusi regénynek a címe azért *buzsáki királyság*, mert itt úgy az emberek, mint az állatok külön törvények alatt éltek. Ezeket a törvényeket a királyság feje, a nagybátyám állapította meg s azokhoz kötelesek voltunk mindnyájan alkalmazkodni.

Itt tanultam meg, hogyan kell az emberekkel bánni és hogyan kell az állatokat megbecsülni. A mi kis királyságunkban teljes demokrácia uralkodott, a nélkül, hogy valaki szavalt volna róla. Azóta az élet megtanított rá, hogy nálunk csak addig demokrata valaki, a míg föl nem kapaszkodik az uborkafára. És megtanultam, hogy a mi szép hazánkban tulajdonképp mi a különbség az arisztokrata és a demokrata között? Arisztokrata az, a ki mindenkit lenéz, a ki alatta áll. Demokrata pedig az, a ki mindenkit lenéz, a ki fölötte áll.

Természetes, hogy mind a két álláspont hazug és a jogosultság legkisebb látszatával sem bír. Sem a rang, sem a vagyon, de még a tehetség sem jogcím arra, hogy másokat lenézzünk. Jól elmémbe véstem a buzsáki öreg filozófnak, nagybátyámnak ezt a tanítását, melyet bizony az emberiség nem igen tesz magáévá. Se nálunk, se másutt.

A mi kis birodalmunknak volt egy külön szervezetben élő autonóm testülete, mely külön fejedelemnek hódolt s melyről eddig alig esett szó: *a birkanyáj*.

Sokszor gondolkoztam azon, hogy miért teremtette Isten a krokodilust? Mi a célja a világon ennek az undok szörnyetegnek? Miért nem lehelte a teremtet az életet, mely a krokodilust mozgatja, szintén a birkába, mely minden porcikájával ez emberiséget szolgálja? A míg él, szolgál bennünket a tejével és a gyapjával. Halála után odaadja a bőrét és a husát. S a krokodilus nemcsak haszon nélkül való állat, hanem direkt kártékony is, míg a birka soha senkiben kárt nem tesz. Alázatosan fejet hajt a többség előtt, szó nélkül türi, mikor lekapják a tiz körméről s pompás, meleg gyapjút lenyírják, vagy tejét kifejik, s szelid bégetéssel követi a bakót, mikor üt a báránypaprikás rettenetes órája. A birkatemperamentum nagy ritkán nyilatkozik meg abban, hogy valamelyik kosnak néha eszébe jut egy kis gyereket felöklelni. Ezek a kosok a birka-történelemben talán hősök gyanánt szerepelnek. Nem tudom. De annyit tudok, hogy a birka a gyáva, a rabszolgának született állatok közé tartozik.

Azt azonban elismerem, hogy a birkaország szervezettebb, mint például az ökör-társadalom. A társulási ösztön jobban megvan bennük, mint a szarvasmarhákban. A gulya is hallgat a kolomp szavára, s eljár utána, de tagjai szorosabb kapcsolatban és ismeretségben nincsenek egymással.

A birkatestület jámborságát mutatja az a körülmény is, hogy még hajtani se kell: a juhász egyszerűen az élére áll s a birka engedelmesen tolong utána, minden ostor, bot és kutyasegítség nélkül.

Ezt már például a csürhe nem teszi meg. A csürhének ugyancsak oda kell cserdíteni a karikással, hogy szót fogadjon. A birkának soha. A verekedő kosokat a legkisebb bojtárgyerek is szét tudja választani, mert nincs bennük igazi szenvedély.

Téved azonban, a ki azt hiszi, hogy birkaországban a juhász a legfőbb személy. Majd megmagyarázom én mindjárt a birkaalkotmányt, szokásokat és erkölcsöket. De mielőtt erre áttérnénk, előre kell bocsátanom, hogy nekünk a buzsáki uradalomban nem sok birkánk volt. Ez az állat ugyanis a buja, nedves legelőt nem szereti. Nemcsak nem szereti, de könnyen megbetegszik tőle. A száraz fű való neki s ha ez tavasszal egy *íznyi*, már ki lehet rá hajtani. (Ember is sokszor van így, hogy a kövér, zsíros pecsenye megárt neki.) Ilyen birkának való

sovány legelőnk kevés volt az uradalomban s azért birkát se sokat tartottunk. Össze-vissza lehetett vagy ötszáz főből álló nyáj. Pedig az én fiatalkoromban a birkatartás sokkal jobb üzlete volt a gazdának, mint manapság. Olyan ára volt a gyapjunak, hogy a gazda szinte ölben hordta ki a birkáját a legelőre, annyira kényeztette. A mi grófunknak is rengeteg nyájai voltak, de egyéb uradalmaiban, nálunk nem.

De a mi kevés juhunk volt, azon én alaposan kitanulmányozhattam e becsületes, jólelkű állat természetét.

A gazdaságnak az a része, a hol a juhokat tartottuk, meglehetősen messze feküdt a kastélytól, egy magasabb, dombosabb, szikkadtabb helyen, mely a juhtenyésztésre alkalmasabb volt, mint a laposabb mocsári rész. És már huzamosabb időt töltöttem Buzsákon, eleven birka még csak a szemem elé se került. A birkausztatást és nyírást Udvarnoki végezte s én jó sokáig birkaországból csak Szücs Miska bojtárgyereket ismertem, a ki minden harmadik szombaton birkasóért jött be a kastélyba.

Egyik szombaton este aztán megismerkedtem Szücs Miska főnökével, a vén számadó juhással. Lóról való lebukfencezés következtében otthon kushadtam és kimarjult lábamat borogattam jéggel. Az őszi napfény beteges sárga fénybe borította odakint a világot, a levegőben ökörnyal uszkált s a falevelek zörögve hulldogáltak. A verandán heverésztem s egy Dickens-féle regénnyel birkóztam - németül. Akkor még ettől az írótól magyarra alig volt valami lefordítva s úgy kezdtem rákapni a német nyelvre, hogy a nagybátyám könyvtárában Dickens csak ezen a nyelven volt kapható.

Az összes kutyák körülöttem heverésztek. Az okos állatok tudták, hogy beteg vagyok s úgy feküdtek egy karéjban, mintha engem, tehetetlen embert, védelmezni akarnának. Annyira éber volt a figyelmük, hogy ha valaki a külső kapu előtt elhaladt, egyikük-másikuk már fölemelte a fejét és figyelmeztetőleg morgott, a morgás után pedig rendesen rám nézett, mintha azt mondaná: *Ne félj, kis gazdám, vigyázunk ám rád!*

Egyszerre csak két kutya nagy ugatással az udvarba rohant. Valaki közeledett. A mint megpillantottam, tisztában voltam vele, hogy nem lehet más, mint juhász, még pedig számadó gazda. Föltűnően rövid, ezer ráncu gatyát viselt, ujjatlan lajbit és feketével kivarrott szűrűt. Szutykos kalapja mellé tűzve, rövidszáru makrapipa ékeskedett. Kezében embermagasságu, nagykampóju, szépen faragott pásztorbotot tartott... Hosszu haja elől kétfelé volt választva és hátul csimbókba fonva. Utána illő távolságban, mint egy testőr, Szücs Miska, a bojtár lépkedett. A gazda hosszuszáru csizmát viselt, a bojtár bocskort. Bot helyett az utóbbi karikásostort fogott a kezében.

A kutyákat nem kellett lecsillapítani, megérezték, hogy az ujonnan jött az uradalomhoz tartozik s maguktól visszafeküdtek őrhelyükre. Csak Vidok, az én zalai kis kutyám nem bizott teljesen, mert hát nem volt még annyira benfentes Buzsákon, azért fölugrott, a diványra, a fájós lábam mellé ült s élénk figyelemmel kísérte a jövevények minden mozdulatát.

A vén juhász megállt, ugyanezt cselekedte mögötte (mindig megtartva a kellő distanciát) a bojtár. Azután bemutatta magát, megmondta, hogy a neve Csuzy János és foglalkozására nézve az uradalmi birkaügyek legfőbb intézője. Azután amaz óhajának adott kifejezést, vajha a jó Isten még számos boldog napokat virrasztana ránk, majd aziránt érdeklődött, hogy miféle nyavalya szegez engem fekvőhelyemhez? Ezzel levette kalapját, botjára akasztotta, ráhelyezte az állat s így megtámaszkodva várta a feleletemet.

A boldog napokat magam is visszakivántam neki, egyuttal elmondtam a lóról való lebukásomat s végül megkérdeztem, hogy talán valami baj van birkaországban, hogy Csuzy uram megjelenése a kastélyban elodázhatatlanná vált?

Most újra Csuzy vette át a szót. Sorrendben felelt. Sajnálkozott balesetemen. Együttal azt a tanácsot adta, hogy hivassam el a faluból a vén Sziporkánét, a ki ugy kiken a lábamból a hibbanást, hogy holnap estére már táncolhatok vele. Majd áttért arra, hogy az akol vidékén nincs semmi baj, csak a rend miatt kell nékie a tekintetes kasznár urral szót váltania.

Mondtam neki, hogy nagybátyám nincs idehaza, üljön tehát le a padra és várja meg. Együttal bekiáltottam a konyhába Bábinak, hogy egy pohár borral ne sajnálja Csuzy uramat megtraktálni. A kamarában ugyanis állandóan csapra volt ütve egy hordó vinkó, melyből a tekintélyesebb cselédebereinket szoktuk ilyen alkalmakkor megkínálni. A dukancia egy kis cserépkorsóval járt ki. Csuzy uram kétfelé törölte kosszarv módjára kacskaringós bajuszát s nem mulasztván el (csak egy mozdulattal, szó nélkül) rám köszönteni az italt, egy hajtásra leeresztette torkán az adományt. Utána megint a bajusznak kétfelé törölése következett és a következő kijelentés:

- Megköszönöm az ifiurnak hozzámvaló szivességét.

Leült a padra és hallgatott. Az én oldalamat azonban erősen furdalta, hogy miféle *rendre* van szükség birkaországban és nem haboztam ez iránt néhány kérdést intézni Csuzy polgártársamhoz.

- Az ifiur nem járt még mifelénk az akolnál, ugy-e? - kérdé.

- Nem.

- Hát ugy a birka természetét ösmeri-e az urfi?

- Azt sem. Tudja, Csuzy bácsi, én eddig leginkább városban nevelkedtem, csak nemrég vagyok itt falun és tanulom a gazdaságot.

- A birkák erányában mindig szívesen nyilatkozom, ha az urfi tapasztalni óhajt, - felelt Csuzy ünnepélyesen és kacskaringósan, akár csak a kosszarv, - a birka kényes jószág, sok fortélyja van a mesterségének, a mit érteni kell, mert különben megette a fene az egész pizsmogást...

Csuzy bácsi lassankint beleringatta magát az előadásba s csudálatos dolgokról rántotta le a leplet, a melyekről nekem halavány sejtelmem sem volt. Ti azt hiszitek, ugy-e, nyájtalan olvasók, hogy az akolban és a nyájban a juhász a legnagyobb ur? Nagy csalódásban vagytok, szeretett atyámfiai. Urnak elég nagy ur, de nem a legnagyobb. A tekintély glóriája nem az ő feje körül ragyog. A birkaország királya, ki hinné el, de ugy van, nem a juhász, nem is a kos, hanem a szamar. A birkának a maga vére nem imponál, de idegen dinasztia előtt meghajol. S ez az, a mi miatt Csuzy János nálunk járt. Szamarat kér az uradalomtól a birkái számára. Elkormányozhatók ugyan a csacsi nélkül is, de rosszkedvűek, kevesebbet esznek, könnyebben megbetegszenek, elbódorognak, megkergülnek s a nyavalyát lassabban heverik ki. A jövő héten lesz Szöllősgyörökön a vásár, ő ott vesz egy szamarat, nyakába akasztja az uradalmi kolompot és lesz a nyájnak királya!

- Aznap jőjjön ki az urfi az akolba, majd meglátja, hogy milyen boldogság lesz ott. Csak tessék megmondani a tekintetes kasznár urnak, mert már látom, hogy tovább nem várhatok, a sóval pedig haza kell érnünk még ma este, hogy nem lustaságból teszem, mert nyargalni akarnék, hanem a rend okáért.

Várt még egy darabig, de erősen sötétedett, az öreg hát átvette a sóporciót, a bojtár vállára helyezte s eltávozott. Még egy kis hamuzsirt is kapott, meg aztán összeszedte a háznál található bagót, a mi azonban nem magánhasználatra szolgál, hanem a birkasebeket gyógyítja vele. A hamuzsirrall meg, ha jól tudom, a sót szokták keverni.

Mikor a bácsinak, a ki késő este tért csak haza, elmondtam Csuzy János látogatását, nem mosolygott, sőt nagyon komolyan bölintott s egy hajdut megbízott azzal, hogy a számármegvételre vonatkozó engedelmet a juhászgazdának elvigye.

- Ugy van az, fiam, - szólt a bácsi, - csak a birkák tudják igazán méltányolni a szamarat. Mi is tudjuk, hogy türelmes, erős, jó munkás állat, a lónál sokkal ravaszabb s állatvilágunkban még sincs semmi pozíciója. A gyerekek csufolódva szaladnak utána, ha csak lehet ütik, verik, meghuzzák a fülét, farkát. Az emberek gusztusa annyira elment tőle, hogy például egész Buzsákon csak egy embernek van szamara, a falu koldusának. S a birkák közt olyan tekintélyt tud tartani, hogy megteszik királynak és vakon mennek utána. A hivatalok körülbelül így vannak kiosztva: A juhász a miniszterelnök, a bojtár az államtitkárja, a kutya a rendőrfőnök, a kosokból áll az ellenzék s a nyáj közepén áll és uralkodik a szamár kiemelkedő alakja. Ha ezek az összes állások be vannak töltve, a birka boldog, hizik, szaporodik s nincs vele semmi baj. Ha különben érdekel, jövő héten menj ki az aklokhoz és nézd meg.

HOGY VETT CSUZY SZAMARAT.

Pár nap múlva a bácsival a szőlősgyöröki vásárra mentünk. A gazdaember még akkor is szükségesnek tartja a vásáron megjelenni, ha nem akar is venni semmit. A vásár arra is való, hogy azon mindenféle megyebeli újdonságot megtudjon az ember s tájékozódjék mindenféle portékának az áráról. Különösen cséplés után, mikor az év legnagyobb munkája véget ért, fontos az ilyen összejövétel és a dolgoknak beható megbeszélése.

Már közel jártunk Szőlősgyörökhöz, mikor utolértük Csuzy János juhászgazdát, a ki tudva-levőleg szamarat ment venni a buzsáki nyáj számára. A bácsi, szokásához híven, rögtön fölszólította Csuzyt, hogy másszék föl a bakra. A mit Csuzy menten meg is tett, utasítván előbb a bojtárgyereket, hogy Györök melyik részében akadjon rája.

Csuzy uramon első pillanatra látszott, hogy hivatalos küldetésben jár. Komoly és ünnepélyes volt, mintha azzal lett volna megbizva, hogy a Festetich-uradalmat megvegye. Tizenöt forintnyi uradalmi vagyont tartózkodott Csuzy uram szüreujjában és bizonyos volt, hogy ezért a pénzért a legelső és legjobb minőségű szamár fog a gróf birtokába átvándorolni. A falu végén elváltunk. A bácsi a plébánoshoz sietett, én meg Csuzyval a vásárra mentem.

A sokadalom egyik félreeső helyén huzódott meg a szamár-vásár. Nem volt ez itt önálló állat-üzlet, csak mint a *birkászatnak* kiegészítő része szerepelt. Nem is foglalkozott vele más, csak juhász. Eladó, vevő egyaránt ebből a mesterségből került ki. A hosszufülű állatból is csak nagyon kevés példány volt látható. A szamárnak tulajdonképpen nincs rendes vásári értéke, hogy úgy mondjuk, nem jegyzik a tőzsdén, mert használata nem igen elterjedt... Semmiféle olyan munka nincs, a mit csak a szamarak tudnának elvégezni. Ezért minden szezonban olcsón kapható.

A buzsáki gróf juhászának megjelenése a szamárszögletben meglehetősen figyelmet keltett, noha Csuzy uram oly közömbös pózával állított be, mintha csak véletlenül toppant volna a vásárnak ebbe a zugába. Háttal a szamarak felé megállt s elnézegetett a vásáron, mintha minden érdekelné, csak a szamár nem. Én ott állottam mellette s nem avatkoztam a taktikájába. Egy nagybotu juhász azért mégis lassankint odasomfordált melléje s ráköszöntötte a jó napot Csuzy gazdára. De beszélgetést nem kezdtek, pedig az Öreglacról való kolléga épp azért szólította meg Csuzyt, hogy két eladó szamarára terelje a figyelmet. Hanem azért a viláért nem szólt volna. Ezt már igazán illetlen tolatkodásnak minősíthették volna.

Csuzy uram a köszönésre megfordult s arcán valami olyan kifejezés villant át: *nini, hát itt szamarakat árulnak*. Egy darabig még csend volt, azután méltóztatott előböködni a szája-padlásán bőségesen meggyülemlett szavakat.

- No, komám, mi ujság itt az öreglaki részen? Hogy szuperált az usztatás?

- Gyöngén. Napjára hüvös időt kaptunk s vagy harminc birkánkat megvette a hideg.

- Hát a nyírás?

- Sokat megvagdaltak. A Bora Nacát haza is kergettem kendtekhez. Ugy megvágta egy birkánkat, hogy szinte félfont kulimász köllött rá.

A jég meg volt törve, többen pipálva hallgatták a két juhász beszélgetését s ezalatt Csuzy egyre közelebb jött a szamarakhoz. Szakértő szemmel mustrálta őket, azután elkezdte az állát vakargatni, mintha valamin erősen gondolkodnék. A juhászok feszült figyelemmel nézték, mert valamennyi sejtette, hogy az öreg nem hiába fáradt ide. Végre megszólalt az öreg:

- Ha tudtam volna, hogy lesz egy kis válogatás, biz Isten szóltam volna a tekintetes kasznár urunknak...

A juhászok, kivéve, a kik éppen vevővel voltak elfoglalva, előre nyújtott fejjel füleltek.

- Mert hát, a mint kendtek is tudják, kolomposra volna szükségünk.

- Tudjuk, bölcsen tudjuk, - ismételték többen.

- Régen mondogatja már a kasznár ur: Hej, Csuzy, kend okos ember lehet, hogy számár nélkül is eligazítja a birkáit.

(Csöndes derűtség.)

- Ha már így gondolja a kasznár ur, mondok, akkor ne is vegyünk szamarat, feleltem rá. Ebbe is maradtunk. Aztán meg az is igaz, hogy jóra való szamarat csak a veszprémi vásáron lehet kapni. Hát, gondoltam, várjuk meg a veszprémi vásárt, ha már egyszer rászánjuk magunkat arra, hogy kolompost vegyünk.

Megvető mosoly játszadozott az érdekelt felek arculatján. Veszprémi vásár! Bolond beszéd. Sose látott még a veszprémi vásár muraközi szamarat, pedig azok a legjobbak az egész Tuladunán. Azért Somogyban a legrongyosabb vásár is fölér számár tekintetében a veszprémivel.

Igy mormogott a juhászok közvéleménye. Csuzy úgy gondolta, hogy a juhász-had immáron meg van győzve teljesen arról, hogy neki eszeágában sincs szamarat venni. Tehát nem tartatják magasabbra az árát azon a címen, hogy *nene, ez az ember rá van szorulva, muszáj neki venni*. Azért most már jónak látta világosabban közeledni célja felé. Így folytatta tehát a diskurzust:

- Ugy történhetett a dolog, hogy a grófunk megtudta, hogy a mi nyájunk kolompos nélkül éldegél és elröstelte a dolgot. Alighanem megmondta a kasznár urnak, hogy kasznár ur, aszongya, röstelném, ha megtudnák a mi hibánkat, mert tán úgy vélekednének, hogy sajnáljuk megadni a módját. A kasznár ur azután csakugyan a lelkemre kötötte, hogy most már ne feledkezzem meg a veszprémi vásárról. De azt nem mondta, hogy muszáj addig várni. Azt se mondta, hogy agyonüt, ha másutt vásárolok szamarat. Ha pedig így van a dolog, akkor én veszem ott, a hol találom. Még pedig a hol olcsón találom.

A gyülekezet nagy komolyan végighallgatta Csuzy uram előadását s a végén helyeslő mormogással kísérte. Csuzy legalább tíz szamarat alaposan végigvizsgált. Azóta sok mindenféle kereskedőt láttam életemben. A messze keleten alkalmam nyílt a legnagyobb talentumu kereskedőnépeket, zsidót, örményt, görögöt összehasonlítólag tanulmányozni, de mondhatom, hogy Csuzy uram módszere nem vált szégyenére a magyar faj kereskedő-zsenijének. Az öreg kitűnő kupecnek bizonyult. Mindegyik állatnak megnézte a fogát, szemét, lábát, patáját, azután fölült rá és nyargalt egyet rajta. Valamennyit lebecsmérelte a sárga földig s végre az egyik szamarat, melyről körülbelül azt mondta, hogy valóságos szégyenfoltja a számarfajnak, megvette tizenkét forintért. Érdekes, hogy mikor valamelyik csacsinak a gazdájával tárgyalt, a többi juhász rögtön a háttérbe huzódott, nem akarván a kolléga üzletét rontani. Ekközben odaérkezett Szücs bojtárgyerek, a ki átvette a szamarat, s hazakocogott, mi pedig betértünk a lacikonyhába áldomást inni.

A szamarat különben Csicsónak hívták. A győri vásár után vagy két hétig nem hallottam róla semmit. Egy vasárnap délután azonban, mikor Boglárra lovagoltam, hogy egy bucsufürdést megpróbáljak a Balatonban, igen különös körülmények között találkoztam vele újra.

Egy leszedett oldalú szekér fenekére széna volt téve s ezen feküdt a csacsi, két igásló pedig húzta Boglár felé.

- No, mi baj, Csuzy uram? Tán kisült, hogy beteg állat a Csicsó? - kérdeztem a kocsis mellett ülő juhászt.

- A doktorhoz viszem, kérem ássan, mert nem vagyok tisztában vele, hogy mi baja lehet. Pedig ösmerek vagy harmincféle számárnyavalyát, - felelt vissza Csuzy.

Odafartattam a szekér mellé és beszédbe ereszkedtem Csuzy bácsival.

- Miben nyilvánul a betegség?

- Először is nagyon fázékony. Este addig nyöszörög és jajgat, mint egy kutya, a míg a subámat a nyaka közé nem keritem. Szabadban nem hálna a szentnek se. Napnyugtakor már kéri a takarót, mikor pedig a szürkület sötétségre válik, nem hagy nyugton, míg az akolba nem viszem. Reggelenként keservesen szokott köhögni, sokáig elfekszik s megint csak nyög és sóhajtozik, mint a kárvallott cigány. Hát majd a doktor ur kitapogatja és ad neki valami medicinát.

A boglári sörházban találkoztam az állatorvossal s megkérdeztem, volt-e nála a juhászunk a szamarával?

- Volt. Nagyon érdekes eset. Képzeld, az a szamár *szimuláns*. A mint a juhásztól megtudtam, hogy csak mostanában vették, rögtön gyanakodni kezdtem. A furfangos állat ugyanis ilyen helyváltozás alkalmával mindig attól fél, hogy munkába fogják. Azért aztán betegséget, gyöngeséget szimulál, hogy ezt kikerülje. Ha tudná, hogy egyéb dolga nincs, mint kolompосnak lennie a nyájban: rögtön egészséges lenne, mint a makk. De még nem bizonyos benne, hát játszik.

Csuzy nagy dühbe jött, mikor megtudta, hogy Csicsó tuljárt az eszén. Ha megtudja a világ, hogyan szekerezett be a szamarát a boglári doktorhoz, nevetség tárgya lesz az egész vármegyében. Hazafelé menet Csicsó már sejthette, hogy rájöttek a turpisságra. A vissza-szekerezés már nem történt olyan grófi állapotban. Csuzy a szekér után kötötte a csacsit, maga pedig egy szőlőkaróval fölfegyverkezve, mögötte ballagott. Akár tetszett a csacsinak, akár nem, muszáj volt neki az igáslovak tempójában baktatni, ha pedig húzni engedte magát, rögtön lecsapott rá a juhász. Ez volt a büntetése a szamárnak. Este akárhogy sóhajtozott is, nem kapott subát, be se eresztették az akolba, odakint élvezte a szép, harmatos éjszakát.

Másnap reggel is megpróbálta nyögni, szemefehérét forgatni, kinyújtott nyelvvel heverni, de mikor Csuzy bottal jól eltángálta, hamar fölugrott és vezette a birkákat kifelé.

Két nap alatt Csicsó teljesen meggyógyult. Ilyen kétszínű állat a szamár. A ló becsületes, hiszékeny, korrekt, csak kivételesen vannak gonosz természetű lovak. A ló hü, ragaszkodó, egy párbajképes gentleman. A szamár ravasz, több esze van, mint a lónak, dolgozni nem szeret, még a gazdájához se ragaszkodik, haragos és bosszuálló természetű.

MÁLCSI NÉNI REGÉNYE.

Mikor az őszi hidegek beköszöntöttek s a napok feltűnően rövidülni kezdettek, a mi szűkkörü falusi életünk még szűkebbre szorult.

A mint a bőséges őszi esőzések után a mezei munkával elkészültünk, odakint már nem lévén dolgunk, több időt töltöttünk otthon, a házban és ház körül és nagyobb figyelmet szenteltünk egymás személyének. Tulajdonképpen csak ekkor kezdtem behatóbban foglalkozni Málcsi nénivel. Reggeli után, ebéd után, mikor a többiek fölkeltek, én ott maradtam s beszélgettem vele. Egyszer nagy fejszaggal volt és egész nap ágyban maradt, én pedig valami bekötött német *Gartenlaubé*-ből fölolvastam neki, a miért ő nagyon hálás volt. Asszisztáltam neki, mikor a kamarában a befőttjeit rendezte. Megvallom, nem egészen önzetlenül, mert sok jó falatot kaptam. Abban a korban voltam, a melyben egész nap tud az ember enni. Ha a világ összes szakácsai összedugták volna fejüket, nem hiszem, hogy ki tudtak volna találni olyan eledelt, mely az én gyomromat elrontsa. Sokszor bámulva hallgattam Udvarnoki éles kritikáját, melyet a koszt fölött gyakorolt. Neki minden étel zsíros volt. A miben egy csöpp paprikát talált, azt méregnek nyilvánította. A hus neki kökemény volt, a gyurt tészta nyulós. E mellett mindenből úgy bepakkolt, mint egy tót napszámos. A bácsi nem egyszer megmondta, hogy olyan gyomra van, mint egy struccmadárnak. Málcsi néni szemében én már csak azért is rokonszenves alak lehettem, mert ha kinyitottam a számat az evés és nem kritika céljából történt, s megettem a bocskortalpat is, föltéve, hogy baracklekvárral adták föl.

Egyszer aztán Udvarnoki is elhallgatott a bírálattal. Egy darabig még dűnnyögött a rágott, sárgás bajusza mögött, azután ezzel is fölhagyott. Egyszer nagy csuda történt: Udvarnoki megdicsérte a töltött káposztát. Történt még nagyobb csuda is: egyszer ebéd után Udvarnoki kezét csókolt Málcsi néninek. Ez a jelenet annyira meglepő volt, hogy én hátulról majdnem ráugrottam Udvarnokira: azt hittem, hogy meg akarja csipni, vagy harapni a nénit. Másnap így szólt hozzám Málcsi néni:

- Te, Viktor, mikor még Boglára?

- Ha a néni parancsolja, akár rögtön is. Ráérek.

- Nem olyan sürgős. Csak gondoltam, hogy ha éppen bemész, én is rád biznék valamit.

- Mit?

A néni habozva tekintett rám, tekintete mintha azt mondta volna: *ugyan bizhatom-e ebben a fiuban?*

A mint figyelmesen néztem a nénire, nagy bámulattal vettem észre, hogy nincs már oly simára fésülve, mint ezelőtt. Rövidebb hajszálait előhuzigálta kontyából és apró kunkorodásokba csavarta, melyek homlokára tódultak. Azt is elámulva tapasztaltam, hogy a nyakába fehér csipkét varrt, valamint a ruha ujjába is. Eddig mindig egyszínbe, vagy tiszta fehérbe, vagy tiszta feketébe volt öltözködve, soha tarkaság az ő ruháján észrevehető nem volt. Mi üthetett beléje, hogy most egyszerre így változtatott az izlésén? Észrevette, hogy szokatlan gonddal végigmérem és elvörösödött.

- Hát csak azt akartam mondani, hogy ne felejts el szólni, ha Boglára még, mert egy kis kommissióm lesz számodra.

Ezzel sarkon fordult és otthagyt. Másnap valami juhmétely ügyében baromorvosért kellett mennem s mikor jó kis *Almanzor* lovamat megnyergelve elővezették, jelentkeztem a néninél. A néni óvatosan körülnézett, megfogta a kezemet és bevezetett a szobájába, melynek ablaka a

kertre nyíllott. A szoba meglehetősen rideg berendezésű volt, néhány családi arckép és egy kis tükör diszította. Valami stélázi-félén harminc-negyven könyv állott, leginkább német regények. A néni ugyanis a pozsonyi zárdában nevelkedett és meglehetősen jól tudott németül. A szekrény tetején kanári csicssergett. A néni kihuzta kis varróasztalának fiókját és egy nagyobb bankót adott át nekem.

- Kérlek, fiam, ne szólj senkinek. Boglárón elmegy a patikusnéhoz és megkérde, hogy prenumeráljon arra a német divatlapra, a mely neki is jár. Azután a patikában veszel egy üveg kölni vizet és egy kis üveg viola-parfümöt. Azután Szander-féle bőrkenőcsöt...

Átvettem a pénzt és megígértem, hogy diszkrét leszek. Mondhatom azonban, hogy a megrendelés nagy szeget ütött a fejembe. Hogy a néni divatlapra előfizessen és piperecikket vegyen: ez nem fért a fejembe. Eddig soha nem adott semmit a piperére, soha egy csöpp hiuság nem nyilatkozott meg benne és most egyszerre mintha megváltozott volna. Most, mikor már meglehetősen tul volt ötvenedik esztendején! Valami fordulat történhetett a vén kisasszony életében s elhatároztam, hogy igyekezni fogok kideríteni a titkot.

Mikor hazatértem, még nagyobb meglepetés várt rám: a néni a zongoránál ült és egy Chopin-ábrándot játszott. Az ócska zongora úgy hangzott, mint egy cimbalom. Valami fájdalmas, beteges nyöszörgés gyanánt hatott rám ez a zongorázás, úgy, hogy szinte köny szökött a szemembe. Mintha egy öreg lélek régmúlt idők édes hangulatait igyekeznék visszaidézni emlékezetébe. Ugy egy órahosszat ábrándozott a néni a sötét szobában, a töredezett hangu zongora mellett. S mikor kijött az ebédlőbe lámpást gyújtani, láttam, hogy a szemei ki vannak sirva.

- Az Istenért, Málcsi néni, mi baja?

Az öreg kisasszony belemarkolt a hajamba, gyöngéden megcsókolt, megveregette az arcomat és felelt:

- Tudod, nagyon régen nem zongoráztam, pedig fiatalkoromban sokat gyakoroltam magamat és nagyon jól játszottam. Az embernek sok minden eszébe jut, mikor újra megszólal a hangszer, mely visszaviszi fiatal korába. Ezt te, gyermekem, nem érted. Nem tudhatod, milyen keserves az, mikor valakinek már csak multja s emlékei vannak...

Valóban nem értettem meg a néni hangulatát s azokat az érzelmeket, a melyek keblét eltöltötték. De fájdalmát önkéntelenül is megéreztem s az én szívem is egy kicsit mintha összeszorult volna. Mikor nagybátyám este hazajött, bementem a szobájába és elmondtam neki, hogyan beszélgetett az öreg asszony az öreg hangszerrel. A bácsi arca meglepetést árult el s ki is jelentette, hogy ez igazán rendkívüli dolog, mert Málcsinak eddig eszébe sem jutott a portól lepott zongora nyugalmát megzavarni. Vacsora alatt aztán így szólt a nénihez:

- Nem is tudtam, Málcsi, hogy te zongorázol?

A néni arcán gyermekesen zavart mosoly jelent meg. Olyan képet vágott, mintha valami csinyen kapták volna rajta. Halk hangon felelt:

- Hajdan nagyon szépen játszottam s magam sem tudom, hogy, hogy nem, ma megkapott a vágy, hogy újra játszam. A zongora is beroszdásodik, ha nem nyul hozzá senki.

- Nos és jól ment?

- A magam multságára elég jól. Mások előtt meg úgy sem szándékozom produkálni magamat.

Egy este a hangulat komor volt. Ugy állt a dolog, hogy körülbelül a Pepi bácsi feleségének a halála óta nem szólalt meg a zongora a háznál. A mult idők emléke ráborult a bácsira is s bánatba vonta férfias arculatát. Mind korán aludni mentünk, legkorábban a néni és másnap rájöttem, hogy miért. Arcát és kezét ugyanis bekente azzal a kenőccsel, melyet én hoztam, hogy szeplőit eltüntesse. Reggelre a vánkosa tele volt zsirfoltokkal, a mit a Babi szakácsné nekem rögtön elárult. A divatlap megérkezését a néni lázas türelmetlenséggel leste s mikor az első szám megjött egészen beletemetkezett, majd elővette gardrobját, s ócska ruháit igyekezett divatosra átalakítani. Nekem mindez feltűnt, de a bácsi nem vett észre semmit, sokkal kevesebb figyelmet szentelt Málcsi néninek. Azért nagyot is nézett, mikor egyszer megkérdeztem tőle, hogy vajjon talán a Málcsi néni itt szándékozik hagyni bennünket?

- Miből következteted?

- Mert olyan előkészületeket tesz, mintha el akarna utazni.

És erre előadtam megfigyeléseimet, nem hallgatván el most már a divatlapot és a ruhavarrást se. A bácsi végighallgatott és csak annyit mondott rá:

- No, majd utána nézünk a dolognak.

Az utánanézésnek sajátságos eredménye lett. Nagy meglepetésünkre kiderült ugyanis, hogy Udvarnoki Miklós, a mi feketevérű gazdasági őrünk titokban udvarol a néninek. A naiv öreg lélek, a ki se az életet, se az embereket nem ismerte, s a kinek sejtelve sem volt arról, hogy az Uristen szép kék ege alatt micsoda komisz fráterek éldegélnek, a ki jó volt, mint egy falat kenyér és gyöngye, mint egy szál pipacs, természetesen komolyan vett mindent s Udvarnoki nyájas szavaira azonnal átalakult. Nem talált abban semmi rendkívülit, hogy Udvarnoki öt feleségül vegye. Elvégre Udvarnoki sem fiatal ember, sőt koránál sokkal öregebbnek is látszott és bizonyára nagyobb bolondság volna tőle egy ifju leányt elvenni, mint egy meglett dámát.

A bácsit rendkívül bántotta a dolog, melynek megtalálta nagyon természetes magyarázatát. Azt tudniillik, hogy Udvarnoki megtudta, hogy a néninek egy kaposvári takarékpénztárban ötezer forint vagyona van deponálva. Képesnek hitte arra, hogy ezért a pénzért nőül veszi és szerencsétlenné teszi a nálánál sokkal idősebb vénkisasszonyt.

A bácsi igazán nem tudta mit csináljon? Udvarnokinak szóljon, hogy hagyjon föl ezzel a perfid és erkölcstelen dologgal, vagy a néninek mondja meg, hogy ne tegye magát nevetésessé, hisz Udvarnoki a fia lehetne? Nehéz dilemma volt. A bácsi gyöngéd lelke nagyon is jól tudta, hogy minő változások történhettek és minő remények ébredhettek a vénleány szívében. Ebbe se akart durva kézzel belemarkolni. De szörnyen bántotta a dolog, s ahhoz lett volna legjobban kedve, hogy Udvarnokit rövid uton kidobja a házból.

Elhatározta, hogy egy darabig csak megfigyeli a dolgot, de nem avatkozik bele.

Soha életemben nem felejttem el azt a napot, mikor Málcsi néni a divatlapból kiböngészett és sajátkezűleg megvarrott legujabb divatu ruhájában megjelent. A ruha világoskék volt. Bő ujjakkal, fehér csipkével és meglehetősen rövid szoknyával. Hozzá a néni, szintén a divatlapból, valami kócos frizurát csinált, a mely ugy festett a fején, mint valami vihartól megtépett szénaboglya. Egy vásárnapi ebédre lépett ki először a néni ebben a kosztümben. Már mindnyájan az asztalnál ültünk s én nagyon éhes lévén, épp egy darab kenyeret kaptam be, mikor a néni belebegett. A falat a torkomon akadt s szinte meredten bámultam a szokatlan alakra. A néni kedves fejbiccentésekkel köszönt nekünk és hosszabb mosolygással fűszerezett meghajlást irányzott Udvarnoki felé. Azután megragadta a nagy ezüstkanalat, hogy a levest kimerje. A bácsi csak ekkor vetette föl fejét az újságból. Feszülten lestem az arcát. Mondhatom,

hogy ezt a komoly, okos embert még így elképedve nem láttam. Darab idő múlva olyan hangon, mely tréfás igyekezett lenni, de nagyon komoran recsegett, így szólt:

- Te, Málcsi, valami maskarabálra készülsz?

A régi levesmerő kanál, mellyel családunknak ez az ága már a tizenhetedik században levest mert, irtóztató csörömpöléssel hullott vissza a levesestálba, s Málcsi vörös lett, mint a tört paprika. Lopva Udvarnokira vetett egy pillantást, mintha azt akarta volna mondani, hogy *látod, mennyit szenvedek érted*, aztán lassan összeszedte magát és így felelt:

- A tréfás szavaidból csak azt látom, Pepi, hogy ideje volt a rongyaimat egy kicsit fölfrissíteni. Már nagyon hozzászoktatok a lomposágomhoz.

Ennek az ebédnek a további részleteire nem emlékszem, mert éhes voltam s a levesben csigatészta volt. A mi annyit jelent, hogy megfeledkeztem a körülöttem zajló életről s kizárólag önfentartási ösztönömnek csirkeaprólékkal és csigatésztaival való kielégítésén fáradoztam.

ANDRÁS NAPJA.

November elején, ebéd táján, egy könnyű, sárga kocsi gördült be udvarunkra s egy testes, középkorú, meglehetősen elhanyagolt külsejű, a naptól feketére égett, a szélről cserepesre fújt arcú férfi szállott le róla.

Hosszuszáru csizmát viselt, vállán dupla puska lógott, félrevágott cseperkeformájú kis vadászkalapját sastollak ékesítették. Bár meglehetősen hűvös szél fújt, inge elől nyitva volt.

A vendég kocsisa utasítás nélkül is elindult az istállók felé: úgy látszik, ismerte a járást. Az ujonnan érkezett felém indult, ki az udvar egyik napsütötte sarkában a kutyákkal játszottam.

- Jó napot, kis öcsém, - szólt - ugy-e te a Bárándy-gyerek vagy Zalából?

- Az vagyok.

- Szervusz, én Piskolty András vagyok, Gamásról. Azt hiszem, hogy hallottad már a híremet?

- Hallottam. A buzsáki plébános ur azt a tanácsot adta, hogy ne üljek le magával ferblizni. Ha pedig leülök, ne féljek, mert akkor ijeszt legjobban, mikor semmije sincs.

Piskolty jóízűt nevetett s kimutatta két sor egészséges, fehér fogát. Konstatáltam, hogy a mosolygás nem áll rosszul neki, sőt két szemét oly sugárzóvá teszi, hogy kellemesen hat az emberre. Azt következtettem ebből, hogy nem lehet rossz ember.

- Nem mondom, hogy a papnak nincs igaza. De ő belőle mégis csak a méreg beszél, mert szegény nekem keres: a fele stóláját én viszem el. Különben pedig ha vén számár vagyok is, ne magázz engem és mondd meg, hogy idehaza van-e az öreg?

- Mindjárt itthon lesz, mert dél van.

Piskolty puskáját és tarisznyáját lerakta a folyosón és bekiáltott Málcsi nénihez, hogy itt marad ebédre. Az én időmben az volt a szokás a mi vidékünkön, hogy ha valakit utközben meglepett a dél, a legközelebbi uriházhoz bement ebédelni és mindenütt tárt karokra számíthatott. Málcsi nénit se lepte meg a jelentkezés, főzni nem, csak teríteni kellett többre.

Pár perc múlva a bácsi is megjelent s ekkor megtudtam, hogy Piskolty András gamási kasznár látogatásának mi a célja? A tuladunai uri házak az én gyerekkoromban hatalmas névnapokat szoktak tartani. Mikor a gazdák már a szüretet is elvégezték, s minden áldás csűrökbe és pincékbe volt takarítva, megkezdődött a névnapozás. A mi környékünkön az első nagyobb-szabású névünnepe a gamási András-nap volt Piskolty agglegényházánál. Piskolty a fél októbert azzal töltötte, hogy személyesen járt házról-házra meghívni barátait. Ez az András-nap csak férfimulatság volt, annál nagyobb népszerűségnek örvendett a házas emberek közt.

Azóta, hogy elkerültem Tuladunáról, nem tagadom, hogy sokszor nagyokat mulattam hazám különböző virányain. Trojanicáztam a bácskaiakkal, pozabucskit jártam a sárosiakkal, csürdüngölöztem a székelyekkel, s bár bornemissza ember vagyok, végigjártam a lumpolás különböző állomásait, a *nóbelspicctől* a *sárgaföldig*. Hatalmas, nagy mulatságokban vettem részt, brudersaftot ittam a fél ország intelligenciájával s meglehetősen népszerűségnek örvendtem mindenfelé, a merre a jó táncos, jó nótás, jókedvű, őszinte beszédű, nyílt, magyar természetű, könnyelmű, de jószívű fiukat szeretik. A somogyvármegyeiek hazánk dáridózó köreiben semmi speciális hirnévnek nem örvendettek soha, pedig mondhatom, hogy nem igen állanak hátrább a híres bácskaiaknál. Igaz, hogy nem vitték soha tulságba a dolgot s nem igen ismerék családot, a melynek anyagi romlása az ilyen nagyszabású lumpolásokra volna visszavezethető. Mert aztán, mikor kialudták mámorukat, újra munkához fogtak és tiszszereken kipótolták az

elmulasztottakat. Azóta nagyot fordult a világ. Nem vagyok még annyira öreg ember, hogy jogom volna a régi jó idöket emlegetni, de nekem úgy tetszik, hogy az én ifjuságomban mégis más élet volt Magyarországon. Hogy többet ne említsek: akkor még a filloxéra, a sertésvész és a hatforintos buza ismeretlen fogalom volt. Pedig ujabban ezek rendítették meg az alapjait nemcsak az uriosztálynak, hanem a népnek is. Ezek adták meg sok ingadozónak a kegyelem-döfést, kergették nyomoruságos hivatalokba a dzsentrit s nyitották meg Amerika kapuit a nép százezrei előtt... De nem vezércikket akarok én írni s azért ott veszem föl a fonalat, hogy ebéd alatt Piskolty András ünnepélyesen meghitt bennünket a november tizediki gamási Andrásnapra.

- Tudom, Pepi, - mondá - hogy te komoly ember vagy, s nem szereted az ilyen vad murikat. De azért tisztelj meg azzal, hogy eljössz. Látod, kora tavasz óta esőben, szélben, viharban, forróságban dolgoztunk keményen, hát most megérdemljük, hogy egy kicsit kirugjunk a hámból. Én tudatlan fráter vagyok, még a keszthelyi gazdasági intézetet se tudtam becsületesen elvégezni, azért méltán lenézel engem te, a ki tudós ember hírében állasz. Nem tudom neked megmagyarázni, de érzem, hogy a testi és lelki egyensúly szempontjából szükségünk van rá, hogy kitomboljuk magunkat. Nem tudom magamat jól kifejezni, de az ilyen multság olyan nekem, mint a lónak, mikor kihajtják a mezőre és ott jól kiszaladgálja, kinyeríti és kihempergi magát.

A bácsi figyelmesen hallgatta Piskoltyt s aztán komolyan így felelt:

- Értelek én, András, nagyon jól: a temperamentumod kívánja meg ezt a multságot. A gazdaság nem ad elég munkát nektek. Valamennyien többet bírátok el, mint a mennyi dolgotok van. A rendes foglalkozásokatokra nem megy rá az összes energiátok, a fölöslegeset azután ilyen módon adjátok ki magatokból. Ne mentegetődzél, mert nem a te hibád. Senkinek se hibája, de az ország - szerencsétlensége, mert elmaradott és nem független és kicsi és szegény... Majd ötven esztendő alatt másképp lesz.

Se Piskolty, se én nem igen értettük meg a bácsi beszédét, de sokat gondolkoztam rajt azóta is, s rájöttem, hogy azok mély megfigyelésen alapultak.

Ez a gamási multság volt az én első nyilvános szereplésem és föllépésem, mint önálló férfinak. Eddig a középiskola és a szülei ház fegyelme alatt állottam, most mint önálló gazdasági gyakornok, a ki ezért fizetést is huz, jelentem meg. Valami harminc ember állított be a gamási pusztára, többnyire a nagy mágnásuradalmak gazdatisztjei és kisebb részben önálló birtokosok, bérlők és papok. Jobbára harminc éven alól álló fiatalemberek voltak. A házasemberek is asszony nélkül jöttek, mert így fesztelenebbül, vagyis *nyakló nélkül* lehetett mulatni. Érdekes látványt nyújtott ez az erőtol duzzadó, az Isten szabad levegőjén barnára sült társaság. Széles mozdulatok, hangos beszéd, majdnem kiabálás jellemezték valamennyit. Harsogva kacagtak, erőteljes csörömpöléssel ettek és a poharak folytonos összekoccantása közt ittak. Beszámoltak az ez évi gazdálkodás eredményéről, megkritizálták egymás termését, a buzától le egészen a mákig. Mindegyik eldicsekedett a maga termésével és marhájával. Meghányták-vetették az árakat és a cselédviszonyokat, azután áttértek a lovakra és a lábasjóságra. Belekóstoltak a nagy politikába, nem feledkeztek meg a megyei állapotokról és a gazdasági konstellációkról. Elintézték a pletykákat s egy kicsit kiterjeszkedtek a külföldi viszonyokra is. Az ebédet a veszprémi püspöknek egy nyugalomba vonult híres öreg szakácsnéja főzte, a kit Piskolty ez alkalomra hozatott Kaposvárról. A cigány nem volt más, mint a kaposvári híres Szimpliciusz, a kinek nagyapja már Csokonai idejében nevezetes cigány volt Somogy vármegyében. Egy órákor fogtunk az ebédhez és öt órákor még az asztalnál ültünk. Leves volt kétféle, egyik tyukkal, a másik tündös táskával, utána jött fiatal tormáshus, pörkölt volt háromféle, a töltött káposztában volt marha- és sertésdagadó. Tészta is került nyújtott, gyurt, vert,

sütött és főzött. A tálalást a legügyesebb parádéskocsisok végezték egy urasági inas vezetése alatt. A komoly és humoros felköszöntőknek egész zuhatagát kellett kiállanunk. Ötkor megkezdődött a kártya és a dalolás és folyt két nap, két éjjel szakadatlanul. Szabályos időközökben megterítették, vagy ebédre vagy vacsorára. Azt lehet mondani, hogy a társaság egy része mindig evett. Sokan lefeküdtek, kialudták magukat és előlről kezdték a mulatságot. Végére is a cselédek dőltek ki, nem az urak s a harmadik nap reggelén Piskolty András, a házigazda egy kaposvári fogadóban ébredt föl és sejtelve sem volt arról, hogy hogyan került oda. Ugyanezen időben az ő házában még mindig folyt a multság s a társaság nem is vette észre, hogy a háziur nincs otthon. A cigányok csak tíz nap múlva kerültek vissza Kaposvárra a következő konstellációban: a klarinétost lecsukták Marcaliban, a nagybögös kifecamodott lábbal feküdt Somogyvároton, az egyik kontrást pedig a déli vasut egyik vonatának elsőosztályu kupéjában találták Székesfehérváron. A szétoszlás alkalmával csak két kocsit fordult föl, de komoly baja senkinek se történt. Csak a józan ember szokta kitörni a nyakát.

Igy végződött a gamási multság, melyből én a bácsival már az első napon, éjjel után két órákor megszöktem. Illetőleg a bácsi szöktetett meg engem, látván, hogy a sok bortól garázda hangulat kezd erőt venni rajtam. Az öreg egész egyszerűen kivitt a konyhába, ott nyakon ragadott s beleverte a fejemet egy sajtár jéghideg vízbe, a mitől egyszerre kijózanodtam, kocsira ültünk és hazarobogtunk. Az öreg utközben látta rajtam, hogy a mámor teljesen kiroppent belőlem s arra méltatott, hogy megmagyarázta nekem e multság pszichológiáját.

Nevezetes, hogy egy ilyen közönséges falusi dinom-dánomot milyen magas szempontból tudott tekinteni.

- Látod, fiu, - monda, miközben a nyirkos, novemberi éjszakában szétfujta a szivarja füstjét - engem ez a multság elszomorított. És pedig azért, hogy a magyar fiatalság temperamentuma nyomoruságos és kicsinyes viszonyainknál fogva nem is tombolhatja ki magát másképp. A nagy, boldog nemzetek fiai, ha nem férnek a bőrükbe, nekivágnak a nagy világnak s új világ-részeket foglalnak el hazájuk számára. Gyarmatosítanak, vagy tengerészkednek, vakmerőségük, temperamentumuk nagyszabású, érdekes munkálkodásban nyilatkozhatik meg s bárhova mennek, seholyse kell megtagadni nemzetiségüket. A mi nem független országunk csak olyan szűk, vármegyei életet él, a mi sok nagyszabású talentumot elszorvaszt. Tehetségénél fogva világkereskedelmet kellene üznie és kis szatócsboltban kell szenvednie. Katonának született és nincs hadserege. Abban a hadseregben, a mi van, ha magyar, csak kivételképpen viheti többre kapitányi rangnál. Milyen szép a diplomáciai pálya, de azon is németté kell válni annak, a ki boldogulni akar. Ez pedig még se megy olyan könnyen! Látod, ezeken a vidám multságokon nekem ilyen szomorú gondolatok jutnak az eszembe, mikor ezeket a villogó fekete szemű, erőteljes fiukat látom, a mint a legcsekélyebb ellentmondásra föllobbanak és vasöklükkel az asztalt döngetik. Mennyi itt az elzúllott zseni, a félbenmaradt tehetség, a lappangó erő! Csodálatos ereje van ennek a mi földünknek és ennek a kevert fajnak, mely itt lakik. A faj megszüli a tehetségeket, de hát ez nem elég. Ezek a kicsinyes viszonyok elszáritják. A nagyszabású föladatak és a nagy nemzeti célok hiánya elszorvasztja a tehetségeket. A multkor egy öreglaki gazdatisztnak a gimnazista fia jött hozzám és könyörgött, birjam rá az apját, hogy őt tengerészpályára adja. Mikor az apának ez iránt szóltam, azt felelte: „Miért, hogy idegent neveljenek belőle s hogy pár év múlva hazajöjjön és csak makogjon magyarul? A nemzetét és hazáját pedig lenézzé?” Nem feleltem rá semmit, mert igaza volt. Így van ez, fiam és ebbe bele fogunk pusztulni, mert az intelligens proletárok elszaporodnak s a küzdelmet a mindennapi létért még nehezebbé teszik.

Az öreg nagyot sóhajtott, elhajította szivarcsutkáját s mivel a Balaton felől hidegen fújt a szél, köpenyegébe burkolta magát és elhallgatott.

AFFÉREM UDVARNOKIVAL.

A nagy muri után néhány napig mint az őszi légy, olyan demoralizált állapotban lézengtem a ház körül. Ezt akkor *macskanyőször*-nek neveztük. A bácsi figyelemmel kísérte állapotomat s mikor úgy látta, hogy megrendült erkölcsi egyensúlyom helyreállott, megszólított:

- Mondd csak, gyerek, emlékszel te arra, hogyan viselted magadat Gamáson?

Igyekeztem összeszedni emlékeimet, de csekély sikerrel. Az ebédre emlékeztem. Csiborka plébános felköszöntőjéből is csengett még néhány frázis a fülemben, de délután öt órától kezdve sűrű köd ereszkedett az események színhelyére és agyvelőm sejtjeire, s ezt őszintén megvallottam a bácsinak.

- Na, fiu, - felelte ő - akkor jó lesz csinján banni a boritallal. Mert nagyon veszedelmes dolog, ha valakire a szesz annyira hat, hogy öntudatát is elveszíti. E szerint nem emlékszel a nagy összeütközésre, mely közted és Udvarnoki közt volt?

Elámulva néztem az öregre.

- Bácsi tréfál.

- Nem tréfálok, fiam. Ostoba és kinos história, de egyuttal megnyugtató is rám nézve. Udvarnoki nem kártyázott, hanem Piskolty irodájában, mely tisztán ivásra volt berendezve, működött. Mikor becsipett, elkezdett járni a szája. Kitalálta, hogy Málcsinak udvarol és pedig azért, hogy feleségül vevén, ezen az uton behatoljon családi titkainkba és kiderítse, hogy én csakugyan lopom a grófot...

Elhülve tekintettem a bácsira.

- Annyi ember előtt merészkedett volna?

- Igen, merészkedett. És ez engem egyrészt megnyugtat, mert most látom, hogy a beteg rögeszméje hajtja őt ebbe a bizzarr nősülési vállalkozásba, nem pedig az az aljas szándék, hogy a szegény Málcsit megfossa az ötezer forintjától. A fiatalemberek, a kik Udvarnoki körül ültek, Udvarnokit bolondnak nevezték és kinevették. Te azonban fölugrottál és odavágtad a szeme közé, hogy csak hitványlelkű fráter képes ilyen állításra és hogy többet ne merjen egy szót se szólani a nagybátyád ellen, a ki a legjobb és a legbecsületesebb ember a világon. Emlékszel rá?

Szégyenkezve vallottam meg, hogy nem emlékszem nemes fölbuzdulásomra.

A bácsi folytatta:

- Udvarnoki erre kijelentette, hogy *ne lármázz, tacskó, mert megfogom a füledet!* Mire te föl-kaptál egy mohai Ágnes-üveget és hozzávágtad Udvarnokihoz. Udvarnoki dühbe jött és rád akart rohanni, de lefogták és tovább itatták, úgy, hogy végre teljesen elvesztette eszméletét. Engem csak azután értesítettek a dologról, mert nem voltam bent a szobában. Erre azonban bementem és téged kivittelek a garázda kompániából.

- Mi történt azután? - kérdeztem izgatottan.

- Semmi. Ugy látszik, Udvarnoki épp úgy nem emlékszik semmire, mint te. Különben még nem jött haza és a mulatság óta nem láttam itthon.

- Hát bácsi nem szándékozik ebben a dologban valamit tenni? - kérdeztem.

A bácsi vállat vont.

- Megvallom, hogy unom már a dolgot, de mit tegyek? Hisz ha csak egy szót szólok, ez a nyomorult elveszíti az állását. Pedig, ha innen kiteszik a szűrét, a milyen kellemetlen és rossz hírű fráter, igazán nem kap kenyeret sehol. Málcsi néninek azonban megmondtam a dolgot; nagyon föl van háborodva és alig várja az alkalmat, hogy nem éppen nyájas szavakkal kiadja az utat Udvarnokinak.

Az egész dologban azt rösteltem, hogy csak részegen szántam rá magamat erre a lovagias lépésre. Megragadtam a bácsi kezét, megcsókoltam és így szóltam:

- Kérem, bácsi, ne tekintsen engem gyáva gyerekeknek... Józanon is úgy gondolkozom, mint berugva s csak azt sajnálom, hogy még nem nyílt rá alkalom, hogy tiszta fejjel rátámadhassak Udvarnokira galád rágalmaiért. De majd keresni fogom az alkalmat.

A bácsi egy barackot nyomott a fejemre, gyöngéden meghuzta fületem és így szólt:

- Hadd el, fiu, majd elhallgattatjuk mi Udvarnokit más módon.

Én azonban bementem az irodába és *stante pede*, vagy mint Málcsi néni szokta mondani, stantapé, a következő levelet intéztem Udvarnokihoz:

Tisztelt uram!

Az a körülmény, hogy én önt *tisztelt uramnak* szólítom, ne ejtse tévedésbe. Vannak udvarias formulák, melyeket muszáj használni, de nem kell szószerint venni. A főnforgó esetben csak azért mondom önnek, *tisztelt uram*, mert azt, mint művelt ember, csak még sem mondhatom, hogy *hallja kend*. Most hallom, hogy a gamási mulatságon ön mit beszélt nagybátyámról és hogy én ezért mit cselekedtem önnel. Nehogy azt higye, hogy ez csupán a részeg ember eljárása volt, ezennel tiszta fejjel kijelentem, hogy utólag helyeslem, a mit önnel Gamáson tettem, egy csöppet sem bántam meg, s ha tetszik, a sértésért helyt állok.

Jó napot kívánok

Bárándy Viktor.

A levelet rábízta egy cselédre, hogy juttassa Udvarnoki kezébe. Másnap a következő választ kaptam:

Urfi! Majd ha kinő a bajusza és elvégzi a gimnáziumot, akkor bátor leszek az ön fülét meghuzni. Még pedig a levélért. Mert az esetre, a miről mesél, nem emlékszem.

Udvarnoki.

A mire én meglehetősen dühbe jöttem s a következő levelet irtam vissza:

Udvarnoki ur! Jegyezze meg a következőket: ha ketten egymás fülét egyszerre huzzuk, akkor is *ön fogja a rövidebbet huzni!*

Bárándy.

Miután ezt is elepediáltam, az egész levelezést bemutattam a bácsinak, a ki oly zajos jókedvre fakadt, hogy ilyen vidámnak még soha életemben nem láttam. Azután hirtelen komolyra válva, vállon ragadott, jól a szemem közé nézett, kijelentette, hogy ő írói talentumot talál bennem és hogy ezentul erről az oldalamról figyelemmel fog kísérni.

Udvarnokit nem láttuk többet a háznál. Mikor a gróf megtudta a gamási esetet, táviratilag intézkedett, hogy a feketemáju irnok azonnal hagyja ott Buzsákot s az uradalom kaposvári középponti irodájába lépjen be.

Ha már ennyire mentünk, mondjuk el végig Udvarnoki élete regényét.

Néhány esztendő múlva valami nagy őszi vásár alkalmával Kaposvárt tartózkodtam. A vásárral együtt valami mezőgazdasági kiállítást is tartottak, lóversennyel egybekötve. E miatt rengeteg sok volt az idegen a megyei székvárosban s magam is csak egy kisebb külvárosi fogadóban kaptam szállást. A fogadó egyik sarka el volt kerítve s egy nagy kirugó verandával meg volt toldva, ott lakott a fogadós. Egy reggel, mikor valamelyik uradalmi pajtásommal elhagytam a szállást, a verandán egy galambősz férfiut láttam, a ki egy gyermekkocsit huzogatott. A gyermekkocsiban lévő ifju polgártárs torkaszakadtából üvöltött, a mi azonban az ősz férfit nem hozta ki sodrából. Roppant egykedvűen, minden sietség vagy harag nélkül huzogatta a kocsit.

Pajtásom megállított s odamutatott a terrasra.

- Te, Viktor, tudod-e, hogy ki az az ember, a ki azt a gyereket ott dajkálgatja?

- Nem én.

- Udvarnoki, a mi volt uradalmi kollégánk.

- Ne mondd! S ugy látom, teljesen átadta magát a családi örömöknek.

- Az ám, ha a maga gyereket ringatná.

- Csak nem akarod ezzel mondani, hogy beállt dajkának?

- Rosszabbat tett ennél: megházasodott. S most ingyen dajkálja a más gyerekeit.

Udvarnoki történetének egy részét magam is tudtam. Mikor tőlünk Kaposvárra áthelyezték, ott se szünt meg szerencsétlen rögeszméje. S az lett a tragikuma szegénynek, hogy ő, a ki minden becsületes embert gyanúsított, végre csakugyan talált egy gazemberre, a ki tényleg lopta az uradalmat s hogy épp ebben az egyben bizott meg, pedig neki hivatalbeli kötelessége lett volna őt ellenőrizni. Mikor aztán a lopás kisült, persze Udvarnoki is elvesztette az állását. Nem tudván miből megélni, nemrég rászánta magát és elvette az *Arany Gyöngytyuk*-hoz címzett fogadónak az özvegyét, hat gyermekkel megterhelve. A történetnek ez a része uj volt előttem.

E pillanatban kinyílt a terrasra vezető ajtó s egy vastag, erőteljes, durva vonásu asszonyság jelent meg, a kiről azonnal látszott, hogy a konyhából szaladt ide s keményen rákiáltott Udvarnokira:

- Százszor mondtam, ugy ringasd a gyereket, hogy ne lásson. Mert ha észreveszi, hogy te vagy mellette, a nyavalya töri ki. Eredj, keresd meg a Pannit, küld ide, te meg szaladj a vásárba és végy még öt zsák krumplit és husz fej káposztát. De gyorsan járj!

Az öreg ember, mint a leforrázott kutya, válla közé huzta fejét (de arcán gonosz indulat vonaglott keresztül) és szó nélkül elsompolygott.

Este ugyanabban a korcsmában a kaposvári önkéntes tűzoltóság, az ezredik éjjeli őrség alkalmából, bankettel összekötött táncmulatságot rendezett s a hölgyekre Udvarnoki alparancsnok mondott felköszöntőt. A hölgyeket rózsáknak nevezte el, kiket Isten keze hint le a földre.

Neki ugyancsak vastag bazsarózsát hintett a jó Isten!

HIDVÉGI HALÁLA.

A buzsáki temetőnek volt egy bozotos, tüskés, bozontos, buja, elhanyagolt része, melyet a sirások ásócsapásai soha sem érintettek.

Oly lompos, kietlen és vad hely volt ez, hogy én mindig azt hittem: ide nyilván a rossz embereket temetik. Mikor aztán az öreg Magi, az uradalom legöregebb bérese meghalt s a temetésén én is megjelentem a nagybátyámmal, mellesleg megkérdeztem Sóst, a temető-csősz, hogy miféle Istentől elrugaszkodott szöglete ez a temetőnek?

- Oda rakjuk el az öngyilkosokat, vagyis - tette hozzá magyarázólag az öreg - azokat, a kik elemésztik magukat.

- De ilyesmi nem igen akad, ugy-e?

- Nem ám. Rendes emberek laknak itt. Mindenki csöndesen megvárja, míg a halál bekopogtat hozzá. Így is elég hamar elkövetkezik - tette hozzá az öreg sóhajtva.

Sós úgy hetvenöt esztendősen lehetett, sárból összetákolts házban lakott a temetőárok mellett, a legfeketébb és a legszárazabb kenyeret ette és rövidnek találta az életet! A nagybátyámtól megtudtam, hogy van vagy husz esztendeje, hogy a buzsáki öngyilkosok parcellája nem kapott friss halottat.

Nagyot is néztünk, mikor egy este, vacsora tájban házunkhoz beállit Hidvégi János, buzsáki parasztgazda s jelenti, hogy az ő házában szerencsétlenség történt.

- Mi az? - kérdezte a nagybátyám.

- Jóska fiam az istállóban fölakasztotta magát.

- Mi vitte rá?

- Ki tudna rá biztosat mondani? Én azt akartam, hogy idehaza maradjon, itthon folytassa a csizmadia-mesterséget, a mi mellett még a mezei munkára is ráér, ő pedig visszakiváncozott a városba. Nagyon megszokta Kaposvárt azalatt, míg kitanult. De hát nem veszekedtünk, soha egy rossz szót nem szóltam neki ebben a dologban. Lehet azonban, hogy megérezte, hogy nem engedek és ez elkeserítette. Hitvány fából vannak ezek a fiatalok faragva, tekintetes ur... Hamar elveszítik a fejüket, a bajnak nem mernek a szeme közé nézni. Inkább még az életet is lerázzák a nyakukról, ha másképp a bajt ki nem kerülhetik...

Nagybátyám helyben hagyta az öreg Hidvégi kijelentéseit. Már az igaz, hogy a mi parasztjainkat a város megrontotta. A ki egyszer ott gázvilágításnál olvasott, annak nem izlett többet a faggyugyertya, meg a homályos petróleumlámpás. Ha szegényül éltek is a városban, ehhez képest is primitívnek tetszett a falusi életük. Megunták és kivetették a szívékből szülőfalujokat az ő egyhangúságával, méla csöndjével, eseménytelen szürkeségével.

- Jelenttem a papnak is, - folytatta az öreg - de nem fogadta el.

- Mit?

- A temetést.

- Mit mondott?

- Azt mondta, hogy a ki kezét emel magára, azt nem lehet megszentelt földre tenni. Azt az Isten szolgájának nem szabad beszélni és eltemetni. Igaz ez, tekintetes ur? Ezért jöttem, hogy megkérdezzem.

Láttam a nagybátyámon, hogy a kérdés nehéz volt. Sokáig nem felelt Hidvégi uram kérdésére, gondolkozott, hogy ugyan mit is mondjon neki? Sajnálta a megsebzett szívű apát, a kit az egyház is ily keményen készült sujtani, de hát azzal vigasztalja, hogy a papot ledorongolja? Ezt sem akarta.

- Tudja mit, Hidvégi uram? Majd beszélek én a pappal.

- Én csak a mondó vagyok, tekintetes ur, láttam én már siralomházba kitett gyilkost, a kit a pap egész éjjel vigasztalt és az akasztófaig elkísért. Hát ha annak megteszi a pap, a ki mást gyilkolt meg, akkor csak annak is megteheti, a ki magára emelt kezet? Hisz tán ez a kisebbik bűn? A papnak kötelessége elősegíteni, hogy minél több meghalt lélek üdvözljön, a szerint jó pap, ha ezt elősegíti. Hát ennek, uramfia az a módja, hogy a másvilág kapujánál cserbehagyjon egy veszendő lelket?...

Ilyen módon dűnnyögött az öreg. A míg Buzsákról a mi pusztánkra jutott, sok argumentumot kitalált s azt nekünk ott mind kitalálta.

Másnap bementünk a faluba a Hidvégi-családhoz. A szerencsétlen öngyilkosnak anyja, leány testvérei, meg a rokonsága a legnagyobb kétségbeesésben voltak. Mikor minket megláttak, a szó szoros értelmében ránk rohantak, mintha mi lettünk volna a mentőangyaluk.

Igyekeztünk vigasztaló szavakat mormogni. Nagy ámulatunkra nem igen hallgattak ránk, mert jóformán kizárólag az egyházzal való összeütközés érdekelte és izgatta őket. A fiu életét az öngyilkossáig úgy tekintették, mint egy befejezett egészet, a mely megváltozhatatlan és így nem érdemes vele foglalkozni. Az öngyilkossággal kezdődik egy új stádium s most ennek a rendbeszedéséről van szó. A temetésről úgy beszéltek, mint valami olyan eseményről, a mely jelentékeny befolyással van a fiu másvilági karrierjére.

Különös benyomást tett rám az egész dolog. Egy csomó egyszerű lelket láttam magam körül, melyekben egy képzeleti világ erősebben élt, mint az ő mindennapi világuk. Magamban csodálattal adóztam Csiborka tisztelendő urnak, a ki hiveiben a tulvilágnak oly intenzív képzetét tudta fölkelteni, hogy magával a pozitív földi léttel egyforma fontosságú szerepet játszott. Ez kétségtelen sikere a papnak, mert így tarthat a tulvilági élettel rendet idelent a földön.

A szomszéd szobában fehér lepedővel leterítve feküdt a szegény öngyilkos fiu. Mi pedig az asztal körül helyet foglaltunk, hogy megbeszéljük a teendőket s az ég és föld, a purgatórium, a mennyország és a pokol között nyugtalanul bolygó lelket valahogy a helyes utra igazítsuk.

Mert ez volt a kérdés lényege és ez volt a mi föladatunk.

A nagybátyám is, én is fekete ruhában voltunk és ünnepies megjelenésünk s tisztességes, gyászos külsőnk már maga annyira hatott a családra, hogy az izgalom lecsillapult, a meghatottság a kellő korlátok közé vonult s a zaklatott lelkekbe, mint a ránk szegezett szemekből láttuk, visszatért a bizalom és a remény.

- Tekintetes ur - kezdette az öreg Hidvéginé, az áldozat anyja. - Hát lehetséges az, hogy az én fiam pap nélkül menjen a temetőbe és hogy ne szenteljék be a koporsójában? Hisz akkor én többet nem merek becsületes keresztény katolikus hívők közt megjelenni. Én, a ki huszonöt év óta a templomban is mindig ugyanarra a helyre ülök. Hiszen ez a megszengetetlen sir átka lesz a mi hívő famíliánknak. Imádkozni se merek az én meghalt fiamért, mert hiszen a jó Isten nem is tudhat róla semmit, vagy ha tud, hát csak azt tudhatja, hogy elkárhozott, mert hisz nem az Isten szolgájának karján jelent meg az örök üdvösség kapujában, hogy bebocsáttassék, hanem az angyalok tüzes karddal kergették le a poklok országába...

Figyelemmel tekintetem az öreg asszonyra. Ősz haja kicsuszott főkötője alól a homlokára. Szemében könny csillogott, szája széle remegett. És én rám, a mint ott néztem, csodálatos hatást tett, a lelkem is reszketett bele. Először láttam életemben magam előtt ilyen erős hitet, mely érzékelhető valóságnak veszi a másvilágnak félelmesen szép regéit, a hogy azt szentek, próféták, bölcsék elképzelték. És e nagy hit mellett, a minő talán a vadállatok elé dobott vértanuban élhetett, az egyszerű, csiszolatlan falusi elmének kicsinyes fölfogása az óriási titokról, a Mindenható Istenről... Hogyha Csiborka tisztelendő ur, a buzsáki plébános be nem szenteli, akkor az angyalok becsukják a fényes kaput s kijelentik, hogy Hidvégi Andrásnak nem szabad belépni. Mint a hogy itt a földön a hajdu kilöki a főszolgabírói hivatalból a szegény parasztot, ha a hivatalos óra után talál bekocogtatni. A vértanukat teremő nagy hit és a naiv fölfogásnak egy különös keveréke, mely engem annyira meghatott, hogy mialatt az öreg asszonyt ámulva néztem, az én arcomon is könnyek peregtek végig. Meg voltam zavarodva, mikor ez az ablak kitárult előttem s azon keresztül egy pillantást vethettem a primitív néplélek rejtelmes világába...

Nagybátyám szerencsésen eligazította Csiborkával a dolgot. Kijelentette neki, hogy a legény hirtelen megőrült és beszámíthatatlan állapotban követte el az öngyilkosságot. Erre a plébános ur engedett s megígérte az egyház közreműködését a temetésen.

Mikor nagybátyám ezzel a hírrel a házhoz visszatért, a hálálkodó család szívéből legördült a nehéz kő. Az asszonyok most már a halottal kezdtek foglalkozni. Arcuk nyugodt volt, rendesen ment minden, a fiut legszebb ruhájába öltöztették és virágot raktak rá. A rendes szomorúság honolt, de minden siránczó kétségbeesés nélkül. A családot nem fenyegette immár szegény és az eltávozott lelket kárhozat. Az öreg Hidvégi egy pár percre eltűnt s fölhozott a pincéből egy kancsó ujbort, melyet a nagybátyámmal elfogyasztottunk. Így dukál ez jóra való háznál.

A fiatal Hidvégi azonban az öngyilkosok bozótos temetőjébe került. Ezen már nem lehetett segíteni. De hát ezen nem akadt fönn senki - sem a földön, sem az égben.

A SZÉTDULT FÉSZEK.

Sokan szomoru időszaknak tartják azt, mikor az ősz leadja izletes gyümölcseit, a szüretelés vig zaja is elmulik, s a tél első fagyos lehelete sorvasztani kezdi a természetet. Rám a nyárnak átmenetele az őszbe és az őszből a télbe, vagyis az életből a haldoklásba és a haldoklásból a halálba sose tett szomoru hatást. Hisz az elszáradt fában, az ugarrá lett földben új élet csirája rejlik. S a pusztulás hideg hónapjai után eljön a tavasz nyájas verőfénye s meg nem állítható erővel tör elő a földből az új élet. Sokkal szomorubb dolog az, mikor a reggeli fészülködés alkalmával az első ősz szálat megtalálod a hajadban, s eszedbe jut, hogy soha-soha semmiféle tavasz ennek feketeségét vissza nem hozza. Csak az elsőnél busulod el magad, kedves atyám-fia, azután megbarátkozol ezzel a koroddal is, különösen ha vidám kis jószágok ugrálnak körülötted s látod, hogy az egykori fekete hajszálaidat ezek viselik s a te tavaszod ő általuk tér vissza hozzád.

Szüretig a mi őszünk igen szép szokott lenni. Azután jön egy nagyon kellemetlen kis időszak, a hüvös esőzések, a fojtó köd korszaka, a feneketlen sár ideje, a mikor a legjobb uton is csak lépést lehet haladni. Mikor aztán beköszönt az erős fagy és leesik a hó, nincs semmi baj. A csengős szánokon úgy kalandozik az ember, mint a szárnyra kelt madár. Szinte érezzük, mikor végigtekintünk a tájon, hogy a földi élet millió csirájával milyen jóízűen alszik, pihen meleg takarója alatt.

Azóta jártam olyan szerencsésnek tartott országokban, a hol a téli hideg soha nem kopasztja le a fa lombját és magamban megvallottam, hogy ezt az örök nyarat nem irigylem ezektől a szerencsés országoktól. Egy telet töltöttem a szicíliai híres Taorminában, abban a normann idők óta fönnálló régi kolostorban, melyből kikergették a barátokat és átalakították az egészet penzióvá. És megvallom, hogy szenvedtem az örökzöld erdők láttára. Olyan benyomást tettek rám, mint a munkások, a kiknek soha nincsen pihenőjük. Mint a bolygó zsidó, a ki soha fejét le nem hajthatja s a kit végzete folyton hajt előre, előre. Nálunk, az igaz, hogy a lombos erdő megsárgul, sárba hullatja gazdag koronáját s pusztá ágai kietlenül zörögnek a szélvészben. De micsoda öröm, mikor tavasszal az apró rügyek megjelennek, levélle fakadnak, lombbá sűrűsödnek: milyen friss, illatos, életerős minden, holott ugyanakkor a meg nem pihent olasz erdők még mindig csak megfakult, fáradt lombjaikat mutogatják.

És nekem a taorminai örök nyár nem egészséget, hanem betegséget hozott. Buskomorrá lettem s álmomban otthon jártam, hóban hemperegtem és zuzmarás erdőkben vadásztam. És mikor az orvosnak panaszkodtam, az egyszerre rájött kedélyállapotom nyitjára.

- Tudja, mi a baja? A hó hiányzik önnek.

És a jó doktor kirándulást szervezett a hó világába. Egy csomó angol, meg német turistával elmentünk Catániába és onnan lóháton fölmentünk az Etna tetejére, melyen méter magas hó volt. A hónap a látása kissé megnyihitette honvágyamat és én jobb kedvvel, egészségesebben tértem vissza Taorminába.

A mi mocsárvidékünkre a zivatar a balatoni hegyek, különösen pedig a keszthelyi szöglet felől szokott jönni. Innen kaptunk esőt, nyári jégverést, hózivatarat. A kert végibe volt az obszervatórium, egy hatalmas szál lekopasztott jegenyefa, melynek tetejébe vesszőgekből készült lépcsőzetten föl lehetett kapaszkodni. E fának a tetejéről a Balatont végig lehetett látni, Keszthelytől kezdve a tihanyi félszigetig. Ha Keszthely eltűnt a párában, akkor tudtuk, hogy egypár óra múlva nyakunkon az eső. A szénát akárhányszor boglyákba raktuk, arra a hirre, hogy a keszthelyi parti házak fehér pontjai nem látszanak már hozzánk. És mindig bevált. Ha a

Badacsony koporsó alaku teteje fekete felhősüveget tett föl, melyet lassankint a derekáig magára huzott, ez erős zivatart jelentett. Ha ez a felhősüveg piszkos, sárga volt, jégesőtől tarthattunk. A piszkos, fehérszínű felhő pedig hózatart jelentett.

Mikor a Balaton befagyott, akkor kezdődött a szélvészek táncmulatsága ezen a sikos pádimentumon. A zalai hegyekről lenyargaló szél a sima jégen erőre kapva, nyargalt be Somogy vármegyébe. Kérdezzétek meg a Balaton parti állomások vasutasait, majd ezek mesélnek róla, hogy miféle szilaj szélviharok szoktak uralkodni télen a Balaton mellett. Ők első kézből kapják a hóvihart, mely a Badacsony tetejéről leugrik a jégre, ott nagy hópalástokat kap föl s ezzel vagdalkozva maga körül, rohan be Somogy vármegyébe.

Isteni látvány ez, s csak azért habozom, mikor le kéne írnom, mert Jókai ezt már elcsipte előlem. Pedig Eötvös Károly szerint ő nem is látta a téli Balatont soha.

Decemberben egyszer megszólított a bácsi:

- Te, fiú, töltöttél már valaha karácsonyt távol a szülei háztól?
- Nem. Mikor Kőszegen tanultam is, mindig hazamentünk a karácsonyi vakációra.
- Mit szólnál hozzá, ha az idén is hazamennénk hozzátok?
- Azt felelném, bácsi, hogy nagyon boldog lennék.

December huszadikán jelentette a bácsi, hogy a Balaton befagyott, s mi Boglár és Szepezd közt fogunk átkelni rajta. Ekkor tudtam meg egyuttal, hogy atyám szülőfalumból elköltözött Türré s mindent eladott, a mink a régi helyen csak volt. Tizenhat esztendő gyerekfejjel nem igen tudtam fölfogni ez esemény jelentőségét. Csak annyit értettem, hogy karácsonyra hazamegyek a szüleimhez és ez elég volt arra, hogy boldoggá tegyen.

Mikor a napja elérkezett, egy régi, öreg födeles hintót leszedtek kerekeiről és szántalpakra tették. A kerekeket hátul fölötötték a hintóra. Így minket az olvadás se hozhatott zavarba. A kocsiládát elláttuk hideg sütekkel, néhány üveg borral s fölszerelve birkabőrbundákkal és báránybőr-süvegekkel, hárman utnak indultunk Boglár felé. A harmadik Málcsi néni volt. Karácsonyra a buzás kastély üresen maradt. Persze, négy lóval indultunk, s a bakot Keserű, a vén kocsis foglalta el, a ki ezzel visszahelyeztetett régi méltóságába. Virradatkor indultunk el. Bogláron egy kicsit megpihentünk, s aztán nekivágtunk a Balaton jegének. Csodálatos, felejthetetlen szép út, minden részletére úgy emlékszem, mintha tegnap lett volna. Az ebédet Szepezden költöttük el, s nagybátyám a balatonparti regék mesélésével mulattatott, melyek fantáziámat lángra gyújtották és mohó érdeklődésre tüelték. Délután az idő viharosra fordult, úgy, hogy este hatkor meg kellett állnunk. Ekkor, nem emlékszem már, melyik faluban, betértünk egy atyámfia házához és ott megháltunk. Alig aludtam valamit. A látott képek gyötörték. A befagyott Balaton mély hatást tett rám. A forgószél hatalmas hótölcseket röpített végig a fehér síkon; gyönyörű volt a hóval borított hegylánc, mely a Balaton zalai partján végigvonult. A hallott mesék tündéralakjai is hemzsegték lelkemben s jól emlékszem rá, hogy aznap elhatároztam, hogy *Attila koporsója* cím alatt egy ősmagyar történetet fogok írni a Balatonról. Másnap, mikor virradni kezdett, folytattuk utunkat és dél felé Türré érkeztünk.

Szüleim egy nádfödeles, terjedelmes parasztházban laktak, közel a franciskánusok kolostorához. Képzeltetik, mily örömmel vettem magamat karjaik közé, hisz hónapok óta nem láttam őket. Csöndesen, minden kitörő öröm nélkül, szinte fásultan fogadtak. Mikor a viszontlátás örömkönnyeit kitöröltem a szememből, akkor láttam csak, hogy apám arca mennyire ráncos lett és anyám haja mennyivel fehérebb, mint mikor utoljára láttam. Körültekintettem. Ah, ez nem a szülei ház, melyben bölcsőm ringott!

Micsoda ujjaszületés az, mikor az ember a nagyvilágból visszatér az ősi házba, hol minden sarokhoz gyermekkorának egy-egy emléke fűződik. Micsoda jóízű pihenés, micsoda csöndes alvás esik e barna gerendák alatt. Ha az élet küzdelmei még oly dúlásokat vittek is véghez lelkedben, melyet, illúzióitól megfosztva koldussá tettek: a családi fészekben visszaszerezheted az elrabolt kincseket, az elvesztett hitet. Milyen szerencsétlen ember az, ki korán, végképp elszakad szülőházától s elsodródik szülőfalujából. Ezt éreztem én most, mikor körültekintettem ebben a házban és nem találtam sehol a helyemet. És végtelen szomorúság fogott el, mikor szüleimnek mélységes komorságát és csöndes szenvedését láttam.

Nem voltunk mi sohasem gazdag, vagy sok pénzt kereső emberek, a mi filléreinkhez mások könyve, verejtéke, vagy átka nem fűződött. A mink volt, azt magunk kerestük meg, s a ki e munkánkban segített, az becsületesen osztozkodott velünk. De egy kis meleg, puha, barátságos fészkünk mégis csak volt, reméltük, hogy meg is marad, de csatlakoztunk. Akármilyen szerényen huzzuk is meg magunkat, a sors észrevette létezésünket és ránk gázolt, s azt a kicsit is elvesztettük s kidobattunk a nagyvilág küzdelmes forgatagába... És sok, sok esztendő múlva, mikor mindegyikünkől ember lett, sokszor hallottam Pepi bácsitól emlegetni: *A végzet tudta, mit csinál veletek, mikor kicsi körötöket brutálisan szétzilálta.*

De hát ki tud a végzet könyvében olvasni? Ki tudná megmondani, mit rejt a jövő? És ki vehetné rossz néven, hogy mi jajgattunk és szomorúak voltunk, mikor a balsors megsuhogtatta fölöttünk korbácsát és szétdúlt fészkünkől kikergetett a nagyvilág kegyetlen küzdelmei közé.

... Ezen a bus karácsony ünnepén néztem először bele az élet mélységeibe, s - ezzel fejeződött be az én gyermekkorom.

KIÁRENDÁLT URAK

I.

Mikor tavasszal a hó eltakarodott a Beszkid-hegyekről, a lucski parasztek, a kik szombat délután favágásból tértek haza, egy holttestet vettek észre a szentpáli erdő szélén. Keresztet vetettek magukra, s megállottak tanakodni. Jól fegyelmezett, engedelmes lelkületű, a nyomorúság által puhára veregetett rutének voltak, a kik jól tudták, hogy az urakra tartozik az a körülmény: ki bátorzkodott itthagyni a földi siralomvölgyet, megszökvén az adófizetés, a katonáskodás és a munka elől. Ezek a mintaszerű állampolgárok nem ismerték jogaikat, de tisztában voltak kötelességeikkel s ebben az esetben is a rövid tanácskozás eredménye az lett, hogy nekik kutyakötelességük az esetről a hatóságnál jelentést tenni. Ez annyival is világosabban állt előttük, mert a mint a kis távolságból is észrevették, a holttest egy parasztemberé volt, a ki megfagyott jobb kezét fenyegetőleg emelte a magasba. A lucskiak okoskodása szerint a parasztember tisztelesen felelősségre vonható mindenféle tetteiért, még holta után is, mert az ur mégis csak azt teheti, a mi neki tetszik, holott a paraszt csak elvéve engedhet meg magának ilyen luxust.

Mielőtt a parasztek tovább haladtak volna, megállapították, hogy a holttest szentpáli emberé. A szentpáliak egy református magyar községet alkottak mélyen bent a hegyek között. Félreeső vad vidéken laktak, a hova télen még szekéren, de tán lóháton is csak alig lehetett eljutni. Hagyományaik szerint őseik a török hódítás idején bujdostak ide föl, valahonnan Temes vármegyéből. Az ősök a meneküléskor nagyon nekilódulhattak, hogy meg sem állottak a gácsországi határig. Valami fene makacs török aga szoríthatta őket, vagy pedig nagy kincseknek valának ők vivői, hogy ilyen messze elfutottak s nem látták biztosságban magukat, csak a magas hegyek, mély hegyszakadékok, s emberi munka által is könnyen földagasztható hegyi patakok világában. A nagy kincsek a századok folyamán elpárologtak, a mai korra már semmi más nem maradt nekik, mint munkás két kezök. Különben a fekete, rövidgubás magyarokhoz tartoztak. Művészi érzékükre vallott, hogy pörge kalapjuk mellett szerettek darutollat viselni, s vasárnap a derekukra tarka kendőt tűzni. A legények ünnepeken sarkantyus csizmában mentek a korcsmába, szerettek nótázni, még jobban verekedni, büszkék voltak szép barmaikra, s a zsidókkal élénk versengést fejtettek ki a fuvarozás terén. Nagyon szembetűnő falu volt, a sokkal szegényebb, csöndesebb és szelidebb, majdnem szomorú rutén községek között. Elég jó viszonyban voltak kisorosz szomszédaikkal, már csak azért is, mert országos vásárokat kivéve alig jöttek össze velük, a falvak közt a közlekedés nagyon nehéz lévén. No meg azért is, mert a rutének rendszeren kitértek a magyarok elől, a mi által az összeütközés alkalmi nagyon megritkultak.

Mikor a lucskiak észrevették, hogy a holttest szentpáli parasztember volt, mindjárt rá is mondták, hogy ez sem meg nem fagyott, sem a guta meg nem ütötte, hanem agyonlőtték, vagy agyonverték s ilyen értelemben tettek jelentést a hatóságnál. A mi a következőkép történt:

Szombat este értek haza ezek a favágók, hogy a vasárnapot otthon töltsék. Csak éppen körülnéztek egy kicsit a házuk táján s azonnal a Hirsch korcsmájába tették át szállásukat az ügyek további megbeszélése végett. Mert az komoly megfontolást kívánt, olyan dologról lévén szó, mely a törvényszékkel és a csendőrséggel hozza összeköttetésbe a szegény embert. Többrendbeli hosszunyaku pálinkás üveg kiürítése után abban állapodtak meg, hogy Hirsch elintézi az egész dolgot a csendőrséggel, ők pedig szépen a háttérben maradnak és nem keverednek bele semmiféle kellemetlen ügybe. Hirsch gazda nyakába kerítette a lebernyegét s az üzletet Áron fiára bízván, azonnal a lucski csendőrállomásra sietett, jelentést tenni arról, a mi a szentpáli erdőszélén látható.

Két csendőr azonnal a Hirsch korcsmájába ment, hogy a parasztoktól egyet-mást bővebben megtudjon. A jó emberek mindenk előtt azt a szemrehányást kapták, hogy miért nem maradtak ott strázsálni, hátha a hullát reggelre megeszik a farkasok és így sohse tudja meg senki, hogy ki volt? A csendőrök természetesen nem érdeklődtek a kérdésnek azon további oldala iránt, hogy a farkasok nemcsak a holtakat, hanem az eleveneket is megeszik, mely körülmény a jó lucskiak őrtállását igen problematikussá tehetné volna. Egy lovas csendőr még az éjjel nekivágott a hegyeknek Szentpál községe irányában, hogy onnan előljárókat hozzon a helyszínére, a holttest fölismerése végett.

A szentpáli magyar úgy látszik, még holta után is imponál, még a farkasoknak is, mert mikor az emberek megjelentek a kérdéses erdőszélen, a holttestet hiba nélkül ott találták levegőbe tartott merev karjával. Ekkor vették csak észre, hogy ebben az emelt kézben egy cifrára faragott bicskát szorongat s ebből a bicskából (mert már az arcvonások meglehetősen elmosódtak) a törvénybíró tüstént megállapította, hogy ez az ember nem más, mint Bálint Gergely szolga-legény, ki különböző uraságoknál eltöltvén néhány esztendő, a télen át odahaza volt az édes apjánál és legutóbb Szentléleki Gáspárnál szolgált.

A csendőrőrmester közelebből megnézvén a hullát, észrevette, hogy két lövés nyomát viseli magán. Egyik a balpofacsontját rombolta szét, a másik a mellén hatolt be és a hátán jött ki. Az őrmester elővette jegyzőkönyvét, beírta az észleleteket, szekeret hozatott, a holttestet bevitette Szentpálra s intézkedett, hogy (bűnügyről lévén szó) a munkácsi törvényszék orvosa és vizsgálóbírája mozgósíttassék.

II.

Szentpál községet lakói ijedt állapotban alapították és ez még ma is meglátszik a falun.

A magyarnak nem szokása, hogy falujának házait szanaszét hajigálja. Inkább úgy rakja a házakat, hogyha János bácsi a portáján eltüsszenti magát, Zsófi komámasszony a szomszédból ráköszönthesse: *Kedves egészségére kívánom!* Ha az egyik háznál baj van, akár három szomszéd is szaladhat tüstént a segítségére. Ha az összetartás nem nagy erénye is a turáni fajnak, de a társaséletet szereti. Nem kedvelője a magánynak, szereti tudni, mit főznek és mit pletykáznak azok, a kik vele egy faluban laknak. Csöndes pipaszó mellett szívesen elnézegeti, hogyan kanyarog ki a füst a szomszéd kéményén s közbe szinte érzi a birkapaprikás szagát, a mi István napjára készül a tulsó szomszédnál. Magyar helyen nem történhetik meg az, hogy az egyik ház porig leég és a legközelebbi szomszédja csak harmadnap értesül róla. (Azt mondhatná erre valaki: *Hát az alföldi tanyák lakói?* A mire én azt felelném vissza: Ugyan, kérem szeretettel, hisz a tanyai ember a küszöbéről tizenöt tanyát lát; ezek a házak nem bujnak el a hegyek mögé, meg a szakadékok közé. A tanyai ember ha egyet kurjant, ugyancsak messze elhallatszik, aztán meg ő maga is meghallja városának déli harangszavát. Nem mondhatja senki, hogy remete életet él. Sik földön nincs magányos élet, közelebb van a szomszédjához, mint a pesti ember ahhoz, a ki vele egy emeleten lakik.)

A szentpáliak, mint említém, Temesből futottak északra a Kárpátok közé, az egész hosszú uton figyelve maguk mögött a török fegyverek csattogását. S a török rémtől még akkor sem tudott megszabadulni a lelkek, mikor már a hozzáférhetetlen hegyek között lappangtak tova. S ebben a félelemben építették föl a falujokat. És abból is csak olyan falu lett, hogy mikor már benne járt az ember, alig vette észre. A házak messze egymástól, mindegyik közel az erdőszélhez, vagy valami vízmosáshoz, a hol hamar el lehetett rejteni asszonyt, gyereket, marhát. Csak a templom körül volt egy házcsoport, a falu közepe: a községháza, a jegyző lakása és még egypár jobbmódu embernek az otthona. Ott volt a korcsma is, meg egypár kereskedés. Maga a templom, tornyán a kakassal, szilárd kőépület volt, melyet kőfal vett körül. Annak idején az új hit hamar rájuk talált s ebben a rejtett fészekben háborítás nélkül megvethette lábát. Valami üldözött prédikátor hintette el itt a magot, mely jó talajra talált azoknál, kik maguk is, mint üldözöttek kerültek ide. S így maradt meg századokon át ez a kis magyar református község a kis-oroszok nagy tömegében.

Ura a falunak nem volt. A határára ráfeküdt ugyan az az óriási birtok, mely Rákóczi elbujdosása után egy osztrák főurat vallott gazdájának, de ez a szentpáliakat nem nyomta, ők ezt is hasznukra tudták fordítani, nem szükséges világosabban magyarázni, hogyan? Elég az hozzá, hogy meg tudtak vele alkudni, könnyebben, mint a kis-urakkal lehet. Ez az uradalom olyan hatalmas szénás szekér volt, hogy azt a pár szálát, a mit a szentpáliak kihuzigáltak belőle, észre sem vette. Azután meg munkát is mindig kaptak, mert dolgos kezekre az óriási uradalomnak mindig szüksége volt.

A szentpáliak helyzete tehát olyan volt, hogy nagyrészt bizony fekete kenyéren éltek, de lakodalmakon rendszeren özpecsenye került az asztalra. Ilyen helyeken az őz meg a szarvas megbecsülhetetlen állat. Nincs vele semmi gond, nem kerül semmi pénzbe, azt sem tudja a família, hogy van-e a világon. Mikor aztán közeledik a napja, a családfő két napra eltűnik s mikor visszajön, a mi rendszeren sötét éjjel történik, friss szarvashust hoz magával. Mennyire más a disznó, mely hónapokon át jó étvággyal ropogatja a drága kukoricát, aztán a lakodalom előtt egy héttel megdöglik.

A grófnak annyi iskolázott vadásza, vizsgázott erdésze, meg kitanult erdőkerülője volt, hogy egész hadsereg kitelt volna belőle, de azért soha szentpáli embert nem tudtak rajta csipni, se galyszedésen, se a tilosban való vadászáson. Hja, ez extra-tudomány, ezt semmiféle akadémiákon nem tanítják. A szentpáliaknál, a kiknek a zord vidéken se boruk, se buzájuk nem termett, ez a létért való küzdelemhez tartozott, az pedig hatalmas iskola, jól kitanítja azt, a kit a sors arra kényszerít, hogy beléje járjon! Tiszta nevetség elgondolni, hogy a városi iskolákban nevededett, modern műveltségű, operaszerű Tell Vilmosnak öltözködött jáger-urfiak tuljárnak a szentpáli szittyának az eszén, a kinek a hetvenhetedik öregapja is ezekben az erdőkben hallgatta az északi sivatagokon született, a Beszkideken keresztül törő orosz viharok üvöltését.

Igy hát summa-summárum, a szentpáliak földjüknek terméketlen volta mellett sem voltak éppen sajnálatraméltó teremtések. Nem éltek nyomorúságban, csak szegénységben s a mi fő, nem engedték maguk között elhatalmasodni a pusztító démont, a pálinkát, melynek a rutén faluk nagyobb részt áldozatul estek.

Főntebb említettem, hogy ura a falunak nem volt. De ezt oda kell igazitanom, hogy azért ur volt a faluban, még pedig egy szál: Szentléleki Gáspár. Hogy ez a familia hogyan került ide az Isten háta mögé, annak is megvan a maga története. Ha az ember rendet akar tartani, ezt is el kell mondani szép sorjában.

III.

Négy falu esett bele majdnem teljesen a grófi uradalomba: Szentpál, Lucsk, Sztreló, Rajka. Olyanféleképpen viszonylottak az uradalomhoz, mint a fecskefészek a hatalmas kastélyhoz, melynek eresze alatt meghuzódik. Hogy a szentpáliak anyagilag miképpen állottak szemben az uradalommal, azt az imént megpróbáltuk ecsetelni. Valószínű, hogy a többi község épp így volt. De ezenkívül százféle viszony fejlődött ki a községek és az uradalom között s az érdek-ellentétek gyakran hadilábra állították a feleket egymás ellen. Erdő-, legelő-, kaszálókérdések merültek föl, intéztettek el egyiknek vagy másiknak a javára, de rendesen természetesen a nép kárára. Mert míg az uradalomnak mindenféle törvénytudó és törvényelcsavaró ember rendelkezésére állott, addig a községet és érdekeit legföljebb a papja képviselte. A pap pedig talán ha elég erős is ahhoz, hogy a mennyei hatalmak elé kalauzolja a szegény embert, de ahhoz bizony egymaga sokszor gyöngé ember, hogy szava döntő sullyal birjon a földi hatalmasságok előtt.

A lucskiaknak jutott legelőször eszükbe, hogy segíteni kell ezen az állapoton. Nem egy összeütközésben tapasztalták gyöngeségüket s a dologhoz értő embereknek hiányát. Valami határigazítási pörben szép területet veszítettek, melyhez még kőbánya is tartozott s ez döntött. Elhatározták, hogy urat hozatnak a faluba. Olyat, a ki köztük lakjék, ösmerje határukat, vagyosukat, jogos birtokukat, kívánságaikat, ne legyen egészen idegen a törvény paragrafusáiban, szóba tudjon állani a hatóságokkal, s ne féljen az uraktól.

Igy történt, hogy a lucskiak elindulának vala nemes embert keresni a falujok számára.

A Beszkid vidékieknek odabent Munkács városában volt egy rendes korcsmájuk, a melyben meg szoktak szállani: a *Zöld Oroszlán*. (A fantasztikus cím nem okozott nagyobb föltűnést, mert elvégre Ung vármegye elég messze van az oroszlánlakta vidékektől s nem nagyon köztudomásu, hogy a kiváló fenevadat a természet milyen szinnel áldotta meg.)

A lucski küldöttség, melyet Rajkovics törvénybíró vezetett, oly szokatlan föladattal volt megbizva, hogy jónak látta a Zöld Oroszlánban egy kis *gondolkozási állomást* berendezni. Utjuk különben sem volt sietős, az már nem sokat határoz, hogy egy héttel később, vagy korábban ütik-e nyélbe a dolgot. Rajkovics uram okos ember hírében állott, már mint Lucskon, a mi talán nem sokat határoz. Bizonyos, hogy jómódu ember volt s dolgait a maga kis körében mindig ügyesen, óvatosan és baj nélkül intézte. A község ugy bocsátotta utra, hogy a mi munkája van odahaza, azt addig elvégzik helyette. Külön fizetés a küldetésért nem járt neki, mert mint törvénybíró, köteles volt a község dolgát ingyen kijárni. Nemcsak ő, hanem még a két esküdt is, a ki melléje volt ebben az ügyben adva. Nem mondhatta Rajkovics uram, hogy nem vállalja, mert ki vállalja, ha ő nem? Nem vallhatta be, hogy a föladat nehéz és szokatlan, a világ teremtmése óta ilyen különös dologra lucski ember nem vállalkozott, ő az első, tehát nincs is kitől tanácsot és utbaigazítást kérni. Hol fogja meg az ember, hol kezdjen hozzá? Meddig menjen az alkudozásban, mit ígérjen, ha az nem elég, a mit a község hajlandó adni? Százféle kérdés merült föl, a mire Rajkovics nem tudott megfelelni s még sem utasíthatta vissza a megbízást, mert tekintélye szenvedett volna csorbát. No, de ez a tépelődés egy perccel sem késleltette az elindulást, mely ugy ősz felé, mikor minden be volt takarítva, megtörtént. A községi képviselőtestület és az előljáróság be volt avatva a dologba, a nép zöme nem tudott róla semmit. Az ilyesmire nem jó, ha korán nyilvánosságra jut; csak csufolódás lesz belőle s akkor mindennek vége.

A *Zöld Oroszlán*-ban Rajkovics nagy örömeire Kelemen gazdával találkozott, szentpáli jómódu esküdt emberrel, a kinek a lovait egyszer segített kiemelni a sztregovai szakadékból.

Kelemen uram katonaviselt ember volt, a ki még tán idegen országokat is látott, bizonyos, hogy nem volt röghöz tapadt ember, a városokat járta kupeckedés céljából, a könyvet pápaszemmel olvasta, látták már szivart is szivni, mindenféle dologhoz hozzá tudott szólni s annyira eltanulta az uri módit, hogy még otthon is csak a kályha mögé köpött.

Rajkovics szerencsés kezdetnek vélte, hogy azonnal egy ilyen bölcs emberre bukkant. Elhatározta, hogy neki azonnal ki is találja a dolgot.

Bartkó esküdt, mialatt kifogtak, így szólt Rajkovicsához:

- Látta kigyelmed a falu szimatját?

- Kelement gondolja?

- Azt.

- Láttam. Mért kérdi?

- Mert tovább aligha vihetjük a titkot. Kelemen uram kiszagolja belőlünk, ha egy szót sem mondunk is neki.

Rajkovics vállat vont.

- Hát baj az? Nem ronthat, csak segíthet rajta. Mert ha egyszer megtudja, bizonyos, hogy hozzá is szól. Nem is fognék hozzá a dologhoz, míg meg nem tudom, hogy más falubeli ember milyen szemmel nézi. Nem kicsiség ez, komám, a mit ránk bizott a község. Aztán tudja kigyelmed, ránk, a kik ebben fáradunk, nem sok haszonnal jár. Ha jól megcsináljuk, azt hiszi, minket emlegetnek? Fenéznek, dehogy emlegetnek. Még a lucski cigány is úgy tesz, mintha neki jutott volna eszébe ez az egész urfogdosás. Mert hát ez urfogdosás, nem egyéb. Ha pedig nem jól üt ki, mindenki azt mondja a faluban: *mondtam, hogy ne bízzák Rajkovicsra*. Így van ez, komám.

E közben a lovakat kifogták, az istállóba bevezették s beléptek az ivóba, a hol Kelemen gazda éppen a reggelijét fejezte be. Mint a morzsákból látszott, a reggeli állott fekete kenyérből és zöld paprikából. A kenyeret megpaprikázta, a paprikát megsózta s ilyen összetételben egy cseppet sem rosszabb, mintha az ember tüzes parazsat nyelegetne.

A jó barátok üdvözölték egymást s a lucskiak odatelepedtek Kelemen gazda mellé, a ki erre meghosszabbította a reggelit, egy fél meszely bort rendelve. A lucskiak is előszedték a tarisznyából a hagymát és a kenyeret s pálinkát rendeltek hozzá.

Mire a fél meszely bor elfogyott, Kelemen gazda már tisztában volt azzal, hogy a lucskiak mi járatban vették nyakukba a világot. S mivel látta, hogy a polgártársak kíváncsian tekintenek reá, s feszülten várják a véleményét, gondolkodó pofát vágott s hogy ennek még nyomatékot adjon, tempósan pipát tömött és rágyújtott. Csak nagysokára szólalt meg:

- Hm, furcsa dolog. Hiába nézem akár alulról, akár fölülről, akár előlről, akár hátulról, nem tudom, hogy mit tartsak róla? Lehet, hogy okosan teszik kigyelmetek, lehet, hogy bolondul cselekszenek. Lehet, hogy hasznukra lesz, de lehet, hogy kárukra lesz, ha urat hoznak a nyakukra. Attól függ, hogy micsoda kontrektust kötnek vele.

- Micsoda kontrektust gondol kigyelmed? - kérdezte Rajkovics, a ki egyuttal az esküdtekre nézett s odavillantotta nekik: *pedzi már a jó tanácsokat!*

- Hát ha egyszer odahoznak valakit, építenek neki házat, adnak neki földet, hogy ott maradjon, hát csak meg is kötik vele a kontrektust, hogy ő ezért mit tartozik csinálni? Mert csak nem azért helyezik el egy szép uri portán, hogy az ámbitusról pipázva nézze a világot?

- Persze hogy nem azért, - felelt Rajkovics, - de nem ám. Ő lesz a mi védelmezőnk, vármegye, uraság ellenében. Jól kifundáltuk mi ezt, komám, meglássa kigyelmed, hogy nagy hasznunkra lesz. Csak egy kis szerencsém legyen, hogy arravaló embert találjak.

- Nem irigylem kigyelmedet, szomszéd, mert ez nehéz dolog, - felelt meggyőződéssel Kelemen.

(Ha nehéz a dolog, - gondolta magában Rajkovics, - egy kis borral lehet rajta könnyíteni. Intett a zöld oroszlánnak s csakhamar egy pint bor állott előttük négy kis pohárral. A mint az első pohárral megitták, Rajkovics a lényegre tért.)

- Mit csinálna kigyelmed, ha rábízták volna?

Kelemen gazda észrevette, hogy Rajkovics szomszédnak szüksége van az ő elméjére, elhatározta tehát, hogy lassan áll kötélnek, mert hosszabb idő alatt több bor fogy el, mint rövidebb idő alatt. Egy darabig hallgatott, aztán kimérten megszólalt:

- Hogy is mondta kigyelmed?

Elmeséltette magának még egyszer, egyet ivott rá, kettőt sodorintott a bajuszán, hármát szippantott a pipájából, négyet pislantott a szemével s végre, mikor Rajkovics kíváncsiságát a legmagasabbra csigázta, így szólt:

- Furcsa sor ez, szomszéd. Olyan dolog, a mi nagyon ritkán fordul elő, már mint az, hogy egy község szaladt volna az urak után.

Pohárral, pipával, borral, szemmel újra végigjátszotta a gondolkozási szünetet s aztán megszólalt:

- Lássa kigyelmed, azért nehéz ebbe dönteni, mert ha van ur a faluban, az is baj, meg ha nincs ur, az is baj. Hát lássa, most már nekem azt kéne kitalálni, hogy melyik a kisebbik baj? Próbálja meg kigyelmed. Aztán kinek jutott eszébe a dolog Lucskon? Sose hallottam, hogy a kigyelmelek falujából valami új dolog kikerült volna. Most meg egyszerre csak ilyesmit hall az ember.

Rajkovics eléggülten mosolygott.

- Nem ismernek bennünket, nem tudják, mi telik a falutól. Akadhat még Lucskon is egy pár okos ember.

Itt Rajkovics önelégülten huzogatta a bajuszát, ezzel jelezvén, hogy az *akadó* egy pár okos ember közt ő okvetetlenül helyet foglal.

- Hát kinek is jutott eszébe? - folytatta a kutatást Kelemen uram.

- A jó Isten a megmondhatója, - felelt Rajkovics. - Ugy magától támadt, aztán lassan megérlelődött.

(Hiszen ha Rajkovics uram tudta volna, hogy Kelemen jónak találja az ideát, bizonyosan vállalta volna az apaságot, de ezt bizony a ravasz szentpáli emberből sehogysem lehetett kivenni.)

Kelemen elméjében nagy tervek merültek föl. Valami régi kalendáriumban olvasta, hogy az égből néha tüzes kövek pottyannak alá a földre, lehet, hogy ez az eszme is így az égből pottyant alá az Isten háta mögé, Lucskra. Minél tovább gondolkozott rajta, annál inkább megtetszett neki. Azért tehát így szólott Rajkovicshoz:

- Tisztelen, becsülöm kigyelmedet, szomszéd, azért forгатom olyan sokáig az eszembe azt, a mit kigyelmed beléhelyezett. Mert lássa, könnyű volna azt mondani: *el ne mondja sehol, mert*

kinevetik vele a községet. Az se volna nehéz egy szuszra odavágni: ez az igazi, most már rendbe jön a község dolga, csak siessenek, hogy minél hamarabb urat találjanak maguknak. Más ember így tenne, ha hozzáfordulnának. De én másképp cselekszem. Nem mondok se *bűt*, se *bát*, de annyit bevallok, hogy az én fejembe is szöget ütött.

Itt Kelemen gazda elhallgatott s becsületes lelke fölülkerekedvén, fél messzely pálinkát rendelt a lucski embereknek. Megröstellte ugyanis, hogy ezek olyan bizalommal fordultak hozzá, ő meg kiszedte belőlük a titkukat és nemcsak nem segített rajtuk jó tanáccsal, de sőt azt hánytá-vetette a fejében, hogy a lucskiak ideáját a maga javára kamatoztatja. Mikor az utóbb említett pálinka is elfogyott, Kelemen gazda sok szerencsét kívánt a lucskiaknak, megbiztatta őket, hogy a dolog alighanem jóra vezet, hát csak serénykedjenek, azután elköszönt, befogta két macskáját zörgős szekerébe s nekivágott a hegyeknek. Lesz ideje megrágni a dolgot, a míg a hegyek közé, Szentpálra fölkapaszkodik. (A mint hogy ime, nekünk is van időnk mindezt elmondani, a míg azt a holttestet az erdőből Szentpál községébe szállítják.)

IV.

Igy került a Szentléleki-familia kontraktusos földesurnak...

- Lucskra! - véli a nyájas olvasó. - Nagy tévedés. Az eszmét Lucskon keltették ki, de Szentpálon hajtották először végre. Csak a pap szíttá egy kicsit a fogát, mikor megtudta, hogy a község hozatni akar valakit *okos embernek*. Ezt az állást hivatalból a papnak kéne betölteni. De a hivatalos embereknek nem nagy fáradságukba került meggyőzni a papot arról, hogy egy ekkora község két okos embert is megbir és a papnak a lelkiek gondozása nem engedi meg, hogy teljesen a falu világi dolgainak szentelje magát. A skrupulózus Rajkovics és cirkum-spektus társai még javában keresgették az alkalmas embert, mikor Kelemen uram, a kire magára rábízták az ügyet, már meg is találta Szentpál község pátrónusát.

Mikor a hivatalos körök beleegyezése meg volt és Kelemen uram a meghatalmazást, hogy urat keressen, megkapta: azt is tudta már, merre fordítsa a szekere rudját. Volt a harmadik vármegyében egy Ér-Tarpa nevezetű kis mezőváros, mely híres volt az uri familiáiról. Akadt olyan megyei székváros, melyben nem lakott annyi nemesi család, mint Ér-Tarpán. A város felét még fal vette körül, a fal másik felét fölhasználták az építkezésekre. Volt egy kis rombadőlt kapuja és őrtornya is, a mely nagyban hozzájárult a város történeti jellegének emeléséhez. A kis város tele volt nagy terjedelmű kuriákkal, de az udvarok meglehetősen puszták, az istállók nagyrészt üresek voltak. Egy pár parádés ló akadt még itt-ott, de ígás ló és ökör nem igen. A kocsiszin alatt egy-egy uri hintó szomorkodott, eke meg szekér alig volt látható. Némelyik olyan nagy házban lakott, hogy felét sem tudta butorral betölteni. Az Isten tudja, miből éltek ezek a familiák, a kik itt úgy össze voltak zsufolva, mintha valami tatárjárás elől menekültek volna ide hirtelen. Lehet, hogy egymást segítették ki. A kinek az Isten a holnapjáról is gondoskodott, az a mai napját megosztotta olyan felebarátjával, a kinek a mennyei hatalmak már a tegnapijáról is elfelejtkeztek. Mondom, így lehetett, de biztosat senki sem tudhatott, mert az ilyesmiről gavallér-kötelesség volt hallgatni. Ebből a városból hozta el Kelemen uram Szentpálra Szentléleki Gáspárt, a ki abban az időben már annyira össze volt gabajodva Ér-Tarpának úgy atyafiságos, mint nem atyafiságos részével, hogy komolyan gondolkozott azon, hogy vagy fölakasztja magát, vagy otthagyja a nemesi fészket. Képzeltető, mekkorát bámult, mikor egy napon beállit hozzá egy ismeretlen parasztember s így interpellálja:

- Igaz-e, hogy az ur a legveszekedőbb ember az egész városban?

Szentlélekit ez a vakmerőség annyira meglepte, hogy hamarjában nem is tudott rá válaszolni. Végre megjött a hangja és így szólt:

- Bolond kend, vagy részeg? Mit akar itt?

- Ne tessék haragudni, tekintetes ur, magja van annak, a mit én kérdek. Csak nem gondolja, hogy azért jöttem ide, ismeretlen ember létemre, hogy gorombáskodjam egy olyan urral, a ki nekem sohasem vétett?

- Hát csak ki vele gyorsan, mit akar, vagy pedig lóduljon odább.

Kelemen gazda szép tempósan helyet foglalt, mintha valami szörnyű nyájasan marasztalták volna, azután lassan eresztve ki fogai közül a szót, elmondta jövetelének célját. Lassúsága miatt többször fenyegette őt az a veszedelem, hogy Szentléleki torkon ragadja és kilöki, de megvolt az az elégtétele, hogy mikor befejezte a mondókáját, Szentléleki egészen nyájásra

változott, annyira, hogy az utolsó üveg diópálinkát sajátkezüleg behozta a kamarából s egy kupicával megkínálta Kelemen. Miután maga is fölhajtott egy kis papramorgót, így szólt:

- Hogy bukott be kigyelmed épp az én portámra?

- A legveszekedőbb ember után tudakozódtam. Gondoltam magamban, az lehet a legtöbbféle hájjal megkenve. Mindenki a tekintetes urhoz utasított.

Szentléleki meglehetősen savanyu képet vágott Kelemen uram őszinte beszédéhez, de nem haragudott meg érte. Ez a bolond ember, a ki el akarja szerződtetni őt egy másik faluba urnak és semmi egyébnek, mint urnak, éppen kapóra jött neki. Semmiféle érdek nem fűzte Ér-Tarpa városához, csak egyetlen egy esetben számíthatott a lakosság támogatására: ha ezt abból a célból kérte volna, hogy végképp hátat fordíthasson a nemes vármegyének. Így számíthatott arra is, hogy hátramaradt vityillója hamar vevőre talál. Titokban örült annak, hogy Kelemen gazdának egy kellemetlen eshetőség nem jutott eszébe: az, hogy ez a csunya veszekedő ember majd a községgel talál veszekedni, a melynek a szolgálatába szegődött. És hogy ez ne is jusson eszébe a szentpáli deputátusnak, még szalonnát és kenyeret is rakott elébe és orcáját nyájas mosolyra erőltette. Megjegyzendő, hogy a nyájas mosoly oly szokatlan jelenség volt Szentléleki Gáspár orcáján, hogy az ocsmány ráncokba huzódott tőle, mintha rosszul esnék neki.

Kelemen gazda nem kérte magát s hozzálátott a szalonnához. A kínálást visszautasítani épp oly udvariatlanság, mint elmulasztani. Mikor aztán a bicska visszakerült a csizmaszárbá, Kelemen gazda hátrtolta székét s a szeme közé nézett Szentlélekinek, mondván:

- Most pedig alkudjunk meg, tekintetes ur.

Szentléleki még a dohányzacskót is odatolta Kelemen elé, ezzel jelezvén, hogy nagyon kedves vendégnek tartja. Mert a pálinka lehet obligát dolog, még a harapnivaló is hozzá obligátnak tekinthető, - de a dohányzacskó, az nem obligát, a ki elé azt odatartom, azzal én készülök testvéri pipát elszívni. Ez nem annyi, mint mikor a városi ur szivarral kínálja a vendégét, sokkal bensőbb, bizalmasabb dolog ennél. Meg is villant Kelemennek a szeme s kiegyenesítette különben sem nagyon görbe kálvinista derekát. Érezte, hogy megbecsülik, de érezte azt is, hogy a lábáról akarják levenni. Rágyujtottak mind a ketten s szaggatottan, kimért lépésekkel megindult a tanácskozás.

Persze Szentléleki azt remélte, hogy Szentpál községe hajlandó lesz őt visszahelyezni hajdani fénykorába. Kelemen uram pedig azzal kecsegtette magát, hogy ha a mostani nyomorusághoz hozzáigér valamit, a tekintetes ur szívesen jön. Mert azt első tekintetre látta, hogy itt nagy a nyomoruság... Összedült, üres istálló, giz-gazos udvar, kívül vakolatlan, belül meszeletlen ház, bemohosodott rongyos zsuptető, mind nagy szegénységre vallott.

A felek jó messze állottak föl tehát egymástól, azonban lassan közeledni kezdtek és végre megegyeztek. Elvégre nem nehéz megegyezni egy emberrel, a ki már huzamos idő óta a semmiből élt. Mikor a deket harangozták, Szentlélekinek eszébe jutott az ebéd, a mely nincs, nagyot ütött az asztalra és így szólt:

- Azt mondom kendnek, gazduram, elintéztünk mindent, a mit Tarpán el lehet intézni. S a mi még hátra van, azt már csak Szentpálon lehet elvégezni. Addig nem is folytathatjuk, a míg én ott körül nem nézek. Szekérrel van itt, ugy-e?

- Azzal. Lent hagytam a vörös Rébénél.

- Jól van. Kend csak menjen vissza a lovaihoz, ebédeljen meg, én azalatt rendbeszedem a dolgaimat, úgy hogy estére itt is hagyhatjuk a várost. Akkor aztán fölülünk a kend kocsijára és meg sem állunk Szentpálig.

- Abbizony jó lesz, - vélekedett Kelemen. - De én csak azt mondom a tekintetes urnak, hogy galambepéjű emberek lakhatnak Ér-Tarpán.

- Miért mondja?

- Mert kérem, a tekintetes urnak milyen veszekedett hírét költötték, aztán imé, milyen könnyen boldogulunk egymással.

- Na tudja, gazduram, sok rossz ember van a világon, aztán az ördög sem mindig olyan fekete, mint a milyenre festik.

Délután öt óra felé Szentléleki Gáspár megjelent a vörös Rébéknél, ingóságainak nagy részét magával hozva. Ingóságainak ez a nagyrésze egy szimpla puskából, egy faládából, két tajték-pipából, egy furkósbotból és egy lovaglókorbácsból állott. A házat dél óta már eladta s affelől is intézkedett, hogy a butorait utánaszállítsák Szentpálra. Ő már teljesen biztosra vette, hogy ottan megtelepszik. Vagyis hogy annak a falunak a nyakáról őt többé az Isten se veszi le.

- Mehetünk, - szólt szárazon Szentléleki.

A deputátus bámulva nézett rá.

- A tekintetes ur elbucsuzott már mindenkitől?

- Nincs nekem itt senkim, csak ellenségem. Azoktól pedig nem bucsuzom el.

- Így távozik el örökre?

- Remélem, hogy örökre.

Kelement bántotta egy kicsit a dolog, mintha valami hideg szél csapta volna meg.

- De majd ha a temető mellett elmegyünk, ott csak leszáll a tekintetes ur.

- Nekem ott sincs senkim. Engem sem elevenek, sem holtak ehhez a földhöz nem kötnek. Olyan könnyű szívvvel megyek innen, mint egy vándorlólegény, a ki ma reggel érkezett. Épp úgy bántak el velem a kutyák, mint a vándorlólegénnyel szoktak, - tette hozzá nehéz sóhajtással s az utca felé fordulva, csontos öklével megfenyegette a várost. Érthette belőle Kelemen, hogy miféle kutyákat gondol.

E pillanatban összegubancolódott szőrű, elzüllött külsejű, sáros kuvaszkutya jelent meg köztük s nyájas farkcsóválással és alázatos nyöszörgéssel üdvözölte Szentléleki Gáspárt, a ki lehajolt hozzá, megsimogatta és megveregette a fejét, a mire a kutya egész magánkívül lett örömében.

- Hazudtam, gazduram. Van nekem itt valakim: ez a kutya. Ezt sajnálnám itt hagyni. Ettől rosszul esnék elválnom. No de nem is válok. Velem jössz, Kasztor, itt hagyjuk ezt a rongyos fészket, hol mind a ketten csak harapásokban részesültünk, a hol bizony sokszor nem ettem volna egy falatot sem, ha te nem loptál volna hust a mészárszékből.

A kutya leült, okos tekintetét a gazdájára szegezte, mintha értené a beszédjét. Talán értette is. A kutyában olyan csodálatos, hű, értelmes és ragaszkodó lélek lakik, hogy tán képes kitalálni az ura gondolatait, ha a beszédjét nem érti is. Szentléleki folytatta:

- Látod, Kasztor, van Isten az égben: segített rajtunk. Valóságos csoda ez, valóságos csoda, - mormogott magában.

Fütttyentett egyet, intett s a kutya a szekér hátulsó részébe ugrott. Ők is elhelyezkedtek elől az egyetlen ülésben s elindultak. Esteledni kezdett, de tudták, hogy holdvilág lesz s nyugodtan vágtak neki az utnak. Itt-ott világosodni kezdtek az ablakok s a rendes esti mozgalmak uralkodott a faluban. De senki a szekérüket meg nem állította, hogy kezet fogjon az elbujdosóval. Igazán nem volt ebben a városban egy rongy kuckó, mely üressé vált volna Szentléleki Gáspár távozása folytán. Még csak utána sem nézett senki a tova kocogó kocsinak.

Az erdőből halk zsongás áradt szét, talán ez volt a távozó után küldött bucsusóhaj. Az erdő nyilván tudta, hogy ez a veszekedő, vad ember őt szereti, s szívesebben tölti idejét a nagy fák, mint az emberek között. Igaz, hogy a fákkal könnyebb barátságban élni, mint az emberekkel. A fa át nyáron árnyékot, télen meleget s nem kér érte se szívességet, se borravalót. Első és utolsó, tehát legkedvesebb pihenésünk is az ő karjai közt esik: a bölcsőben és a koporsóban. Egy dombtetőről mégis visszanézett Szentléleki, s utolsó pillantást vetett a falura, mely a következő percben végképp eltűnt szemük elől. Azután megszólalt:

- No ennek is vége. Hanem kigyelmednek még egy vallomással tartozom, Kelemen gazda. Nem állok egyedül a világban, van egy fiam, de annyi, mintha nem volna. Őt esztendeje hírét se hallottam.

- Összeveszett vele a tekintetes ur?

- Hogy összevesztem-e? Lehet. Én bizony nem tudom. De elhagytuk egymást, annyi bizonyos. Én nem tudom, hol van, ő meg nem nagyon siet ide. Az is olyan kemény fejű, mint az apja. Kutyának csak kutya lehet a kölyke.

Hirtelen belekapott a gyeplőbe és megállította a lovakat.

- Van kendnek fejszéje? - kérdezte rekedt hangon Kelemenről.

- Van. Minek?

- Adja csak ide.

Kelemen a szekér oldalához kötözött fejszét odanyújtotta Szentlélekinek, a ki leugrott a kocsiról s egy rozzant kolna mellett tovahaladva, eltűnt valami szőlőben. Kelemennek az a gondolata támadt: ez valakit agyonütni megy. De ez a véres gondolata se volt elég erős arra, hogy a gazdát a kocsiról leszállítsa. Egyszerre csak favágás zaja hallatszott. Áhán, gondolta Kelemen, valami fát akar elhozni magával emlékül. Mégsem hagyja itt rossz szívvel Ér-Tarpát.

Nemsokára visszajött Szentléleki, de nem volt nála semmi más, csak a fejsze, melyet átadott Kelemennek. Föllépett a kocsira és tovább mentek. Sokáig mély csend volt, Kelemen illetlennek találta kérdezősködni, egyszerre aztán Szentléleki magától is megszólalt:

- Ez a szőlő is az enyém volt, uzsorakamatban vették el tőlem.

- Abba tetszett lenni?

- Abba. Eszembe jutott, hogy van nekem ebben a régi szőlőmben nagyon szépen termő három kis almafám...

- Csak nem vágta ki a tekintetes ur?

- De bizony kivágtam én. Az alma nem tartozik a szőlőhöz s ha a szőlőmet elárverezik, az alma azért az enyém marad. Mivel pedig magammal nem vihettem, kivágtam.

- Kár érte. Papunk azt mondja, fát pusztítani annyi, mint emberéletet megölni.

- Papnak a mesterségéhez tartozik, hogy ilyesmiket kitaláljon, de a mi dolgunk válogatni benne, hogy mit higgyünk el neki. Semhogy az az alma, melynek a fáját én ültettem, uzsorást tápláljon, ellenségemet etesse, inkább kivágtam. Ha férges lett volna, nem nyultam volna hozzá, hadd éljenek rajta a nyomorult férgei, de az a kutya ne egyék belőle!

Elhallgatott, csak a fogainak a csikorgása hallatszott. Hátul a kasban Kasztor morogni kezdett: megérezte a gazdájának a gyűlöletét és jelezte, hogy osztozik benne.

Igy hagyta el Szentléleki Gáspár nemes Ér-Tarpa városát, nem vivén egyebet magával, csupán gyűlöletét. De ezzel is oly egyedül állott! Csak egy kócos kutya osztozkodott benne. A zörgős kocsi lassan bemélyedt a hegyekbe s elfödte a homály, melynek Szentléleki Gáspár neki-vágott, új életet, új ellenségeket keresni.

V.

- Hoztam egy urat meg egy kutyát, - ezzel állított be másnap Kelemen gazda tiszteletes Csuti Jeremiás lelkész urhoz.

- Csak két kutya ne legyen belőle, - felelt rá a tiszteletes ur fejcsóválva - különben miféle ember?

Kelemen uram válaszképpen elmondta hiven ér-tarpai útjának történetét. A mi annyival is könnyebben ment neki, mivel ugyanezt először elmondta a birónál, másodszor pedig a jegyzőnél. Azt nem hallgatta el, hogy ő veszekedő embert keresett a község számára, de az almafával való jelenetet jónak látta mégis kihagyni, mert attól félt, hogy ebből sokan azt fogják következtetni, hogy ő gonosz lelkületű embert hozott a község nyakára.

Addig is, míg a házával elkészülnek, Szentlélekit Boldizsár tanítóhoz szállásolták el, a kinek kis vendégszobáját a bujdosó elfoglalta. A Szentléleki ház fölépítéséhez azonnal hozzá is fogtak, még pedig nagyon leleményes módon.

A grófi uradalomnak volt egy háza a községben. Az uraság ugyanis jónak látta, tekintettel erre, tekintettel arra, de meg tekintettel amarra is, hogy valami alsóbbrendű alkalmazottja útján szemmel tartsa a szentpáliakat. Ez az alkalmazott quasi az uradalomnak nagykövete volt Szentpálon. Az érdekellentétet simítani igyekezett s általában az volt a törekvése, hogy a község és az uradalom közt állandó jó viszonyt létesítsen. A mi persze nagyon nehezen ment, mert az is nagyon nehezen fért bele a nép fejébe, hogy mért van nekik majdnem kétezredmagukkal négyezer holdjuk, a grófnak pedig százötvenezer holdja? És nem igen értette meg a nép továbbá azt sem, hogy miért éljenek a gróf szarvasai a szarvasi kor legvégső határáig és muljanak ki végelgyengülésben, holott rendeltetésük az volna, hogy fiatalon, mint friss pecsenye, megevdjenek. (Már, hogy hol evődjenek meg, arról a szentpáliak jónak látták bölcsen hallgatni.)

A falu hamar rájött, hogy az a szegény erdész, vagy botos ispán, a kit az uradalom Szentpálra helyezett, tulajdonképpen espion. S ez az ember aztán akárhogy viselte is magát, akárhogy kereste is a falusiak barátságát, gyűlölet tárgya volt és nem vétetett fel a köztársaságba. A mellett alkalmatlan lévén, a szentpáliak mindent elkövettek, hogy becses körükben rosszul érezze magát. Robinzon Kruzoé nem lehetett elhagyatottabb, mint ő. Se cselédet, sem nap-számot, de még csak egy jó szót se kapott. Nagyon könnyű egy faluból kiszekirozni valakit. Az uradalom megbízottjai gyorsan változtak, mert hamar elkönyörögték magukat Szent-Pálról s végre aztán egy gorombaságáról híres vén cseh erdőkerülő jött oda, a ki emberevő ábrázattal vonult be Szentpálra, megesküdvén mindenféle szentekre, hogy ha eddig nem akadt, a ki a szittyá nyakakat kitekerje, hát majd akad most. Egy fiatal segédet is hozott magával, a ki csak nemrég hagyta el a nyájas cseh hazát, s egész arzenállal vonultak be az uradalmi épületbe.

Nem részletezzük a kifejlődött harcot: hogyan lőttek be az erdész ur ablakán, hogyan gyújtották föl az istállóját, hogyan lőttek el egy párszor az erdőben éjjel a feje fölött, oly kitűnő célzással, hogy az erdész ur tisztában lehetett azzal, hogy az illető, ha akarta volna, agyonlőhette volna őt. Mindezt nem beszéljük el, elég az hozzá, hogy az összes szittyá nyakak épségben maradtak, ellenben az erdész ur szemlátomást soványodott. S mikor egyszer ugy három hónap múlva a grófi tiszttartó elé került, az összezsapta a kezét s így kiáltott fel:

- Skriválek ur, maga kezd őszülni!

Skriválek ur ijedten a szakállához kapott, gyöngéden megsimogatta, aztán így szólt:

- Legalább elhiszi a tekintetes ur, a mit mondani fogok. Csak tessék papírost elővenni és följegyezni a panaszaimat.

Csak úgy dült belőle az elégedetlenség. De egyelőre még csak oda lyukadt ki, hogy nem áthelyezését kéri, hanem ha már ilyen veszedelmes poszton van, legalább a fizetését javítsák meg, s adjanak melléje még egy legényt, különben végképp el fog pusztulni az orvadászok között.

Skriválek ur mindent megkapott s úgy felkészülve vonult vissza Szentpálra, mintha valami belső-afrikai expedícióra indult volna. Mindez azonban mit sem segített az állapotán. Vörös szakállá csak tovább őszült, helyzete pedig még veszedelmesebb lett. Mikor aztán egy szép éjszakán a háza is kigyuladt és leégett a feje fölül, elhatározta: nem várja meg, míg saját magának a nagyapjává öregszik, hanem áthelyezésért folyamodik. Mikor ezt megtette, az uraság megkérdezte az egyik kasznárját, hogy tulajdonképpen mi az igazság ebben a dologban? A kasznár aztán megmondta őszintén:

- Az igazság az, kegyelmes ur, hogy a szentpáliak tiz esztendő alatt nem okoznak annyi kárt az uradalomnak, mint a mennyi pénzt mi már eddig a köztük való posztolásra elköltöttünk.

- Tehát?

- Tehát hagyjunk fel az egésszel. Mert ha dühbe jönnek, könnyű szerrel igen nagy és komoly károkat tudnak nekünk csinálni.

Igy Skriválek ur megszabadult a veszedelmes hivatalától, a leégett urasági épület kormos falai pedig, mintegy fellegvár, elijesztő példa gyanánt ott disztelenkedtek a falu fölött. Megtörtént aztán, hogy a gróf egyik fia fiatal menyecskét hozott az uradalomba s ez alkalommal a szentpáliak egy olyan helyes lovasbandériummal mentek el hozzá tisztelegni, hogy az öreg gróf el volt ragadtatva s a leégett erdészlakot összes belsősegeivel a községnek ajándékozta.

Ezt a romot építették föl Szentléleki Gáspárnak a szentpáliak. Kevés költséggel egészen tisztességes uri ház lett belőle.

Hogy történetünkéből semmi se hiányozzék, még azt is följegyezzük, hogy Skriválek ur szentpáli kirándulása óta a *felemás cseh* elnevezést kapta azon oknál fogva, hogy idejekorán kiszabadulhatván a veszedelmes fészekből, a fele megmaradt vörösnek.

Mikor a lucskiak megtudták, hogy Szentpál megelőzte őket az ur importálásban, tisztában voltak vele, hogy eszméjük helyes s ez csak siettette őket annak végrehajtásában. Rajkovich polgártárs ugyancsak Ér-Tarpa felé fordította szekere rudját és sikerült ott megnyernie Impérfalvi Miklós tekintetes urat, a ki végkép kikopott Ér-Tarpán mindenből s már huzamos idő óta azon törte a fejét, hogy Amerikába megy eszcájgot pucolni, a mi a felsővidéki közhit szerint odakint körülbelül főispáni fizetéssel jár.

A többi községet is élénken érdekelte és foglalkoztatta Szentpálnak és Lucsknak a kísérlete, de egyelőre várakozó álláspontra helyezkedtek, hogy végre is akadjon egy magyar, a ki más kárán tanul, vagy a más hasznán okosodik.

Szentléleki Gáspárnak első *föllépése* (a hogy a mai színházbuja világban mondanák) az volt, hogy a híres verekedő Pandur Pétert, a ki olyan fennyen beszélt vele, mintha Szentléleki neki valami fizetett inasa volna, kupán vágta és kilökte a házából. Ez a tette imponált a faluban. Azt mondták róla, hogy nem ijed meg a maga árnyékától és Pandur maga terjesztette a hírét, hogy a bikaerejű ember, a ki őt mással fölveszi. Pandur koma természetesen ezt csak azért találta ki, hogy kidobását enyhébb színbe tüntesse föl, de azért a hire elterjedt a faluban, a

hol erre nagy respektus támadt Szentléleki iránt. Különösen mikor Szentléleki is kijelentette, hogy ő egy jó szóért az ingét is odaadja, de a ki kötekedik vele, azt kupán veri. Végképp megnyergelte aztán Szentléleki a falut, mikor egy presbiteri gyűlés után, a templom körül pipázgató csoportban, annak a véleményének adott kifejezést, hogy Szentpál község régi történetében alighanem valami tévedés történt.

Az atyafiakat nagyon érdekelte a dolog és megkérdezték, hogy miféle tévedést gondol? Mire Szentléleki így felelt:

- Azt tudják kigyelmetek ugyebár, hogy Árpád apánk lovas vitézei ezen a vidéken jöttek be Magyarországra?

- Bölcsen tudjuk mindnyájan.

- Én tehát azt hiszem, hogy Szentpál községét erre való utjokban még a honfoglaló magyarok alapították. Lehet, hogy Temes vármegyéből jöttek fel ide később menekülők, de valószínű, hogy akkor itt már volt valami falu, melyet a honfoglalás idejében alapítottak.

Az atyafiak összenéztek, mintha azt mondták volna: ez nem hangzik rosszul.

- Tudják-e mi következik ebből? - folytatta Szentléleki.

Senki sem tudta.

- Az következik, hogy Szentpál a legrégibb magyar falu az országban. Régibb mint Buda, Debrecen, Munkács, Kassa.

Itt az atyafiak már villogó szemmel tekintettek össze s egy fél sukkal mindenki magasabbra emelte a fejét. Ez már valami, a mi dagasztja a szittyá lelkeket. A Szentléleki fölfedezésének el is vitték a hírét mindenfelé s a legenda rövid idő alatt igazsággá erősödött, melyre minden szentpáli ember esküt mert volna tenni s jaj volt annak, a ki kétségbe merte vonni.

VI.

Időközben Impérfalvi Miklós tekintetes ur is megkezdte működését Lucskon.

Lucsek épp olyan hegyi falu volt, mint Szentpál. Lakói azonban görög-katolikus vallásu oroszok voltak. Kőtemploma, kettős keresztjével hegytetőn állott és ebben a templomban Impérfalvi egy nevezetes dologra bukkant rá.

A templom környékét öreg fák ékesítették és ez öreg fák alá temetkeztek az előkelőbb lucski gazdák, a kik ezt a helyet az egyháznak meg tudták fizetni. Az egyháznak szép kis haszna volt az embereknek abból a bolondos hitéből, hogy nem mindegy, hol rágják el a föld alatt a férgek: a templom szomszédságban-e vagy kint az erdőszélen, a szegények temetőjében? A jómódu gazdák azzal kecsegtették magukat, hogy ők még haláluk után is hallhatják az orgona hangját, a csengetyű szavát, a hívők énekét és a pap imádságát.

A templom dél felé néző oldala meg volt repedve és e repedés mellett egy öreg tölgyfa állott, melyet a legvénebb emberek is már öregnek és lombosnak láttak. A fa nőtt, terjedt mindenfelé, de különösen a templom oldala felé s egy hatalmas ág ott találván a fal repedését, szépen bebújt rajta megtekinteni, hogy ugyan mi történik odabent, a hol annyi ember megfordult?

Egyszer csak a hívők észrevették, hogy az öreg tölgyfa egy szép zöld ágát bedugta a templomba, csöndesen rázogatta leveleit s zugását elkeverte az imádkozók alázatos zsibongásába, mintha csak velük könyörgött volna.

A sekrestyés jelentette a papnak, a pap azt mondta neki, hogy vágja le az ágat. A sekrestyés megdöbbenve nézett gazdájára, megcsóválta a fejét, de nem szólt rá semmit. Nem illő, hogy alárendelt embernek véleménye legyen, vagy ha van is, nem való, hogy egyszerre kirukkoljon vele.

Egy hét múlva a sekrestyés beállított a paphoz.

- Tisztelendő ur, kezit csókolom, nem vágtam ki a fát.

- Miféle fát?

- Az Isten fáját.

A pap nagyot nézett.

- Miféle fáról beszél kend?

- Azt tetszett parancsolni, hogy vágjam le az öreg tölgyfának azt az ágát, a kit benyujtott a templomba. Amondó vagyok, hagyjuk azt a fát békében. Az a galy oly erős, hogy a levágásába az egész fa elpusztulhat. Hát, nem volna örök kár megölni azt a vén fát, a ki talán régibb, mint maga a templom, a ki ott állott ezen a szent helyen akkor, a mikor még senki sem élt a ma élők közül? Megöljük csak azért, mert beküldte az egyik ágát imádkozni az Isten házába? Hagyjuk, tisztelendő ur, ez az Isten rendelése, ki tudja miről jó. A repedést úgy sem falazhatjuk be, mert arra az egyháznak nincs pénze, ha pedig a repedés megmarad, akkor a fa is ott maradhat. Nincs utjában senkinek.

A tisztelendő ur igazat adott a vén sekrestyésnek, a ki mint minden hegyi lakó, babonás volt s minden szokatlan jelenségben földfeletti erők működését látta. A tölgyfaág megmenekült s évről-évre erőteljesebben duzzadt befelé a templomba.

Mikor Impérfalvi Miklós először a templomba ment, azonnal feltűnt neki a falon keresztültörő ág. Figyelmesen megnézte és ekkor egy csodálatos dolgot látott: a benyuló ág két oldalt újabb ágakat hajtott, a melyek *a fának a templomban levő részét teljesen kereszt alakúvá tették.*

A véletlen játéka volt ez és mégis különös hatást tett az emberre. Mintha ez a fa hirtelen öntudatra ébredt volna. Mintha rájött volna arra, hogy az Isten házában van. És a maga részéről elkezdett imádkozni, olyan módon, a hogy egy fa imádkozhatik. Nincsen szája, nem dicsérheti az Istent embermódra imádsággal vagy énekkel. De titkos erők élnek benne s ezek cselekedték meg azt a hódolatot, hogy keresztalakúvá növesztették azokat az ágakat, melyek a szentegyházba törtek.

Igy értelmezte ezt a különös jelenséget Impérfalvi Miklós, így magyarázta és így hirdette a községnek. S az ájtatos parasztok tömegesen tódultak a templomba, miközben Isten dicsőségét zengték, arccal nem a főoltár, hanem a keresztalaku fa felé fordulva. De legbuzgóbban az öreg egyházi imádkozott, a ki legelőször megérezte, hogy itt valami nagy dologról van szó, nemcsak arról, hogy a fa körösztlőnött a megrepedt templomon.

Impérfalvi uram azonban nem elégedett meg ezzel a nevezetes fölfedezéssel. Tudta ő nagyon jól, hogy mi rejlik ebben, ha ügyesen kiaknázza. Ösmerte a hitbuzgó rutén népet s meg volt győződve, hogy ennek körében az *Isten fája* nagy föltűnést fog kelteni. És méltán, mert ez kézzelfoghatóbb, pozitívebb valami, mint más vidékeknek kutban megjelenő Szűz Máriája, a mi csak hallucináció vagy káprázat.

Egy napon ujságolvasás közben nagyot ütött a lapra, azután még nagyobb ütött a fejére, majd fölugrott és fel-alá kezdett sétálni.

E különféle mozgás azt jelentette, hogy valami jó gondolata támadt s most ezt érleli magában.

A mire Impérfalvi az ujságban ráütött, az egy hír volt, mely jelentette, hogy Vértölgyi Judit, az ország első tragikai művésznője egy nem messze fekvő felsővidéki fürdőbe érkezett nyaralni.

Vértölgyi Judit nemcsak arról volt nevezetes, hogy az évezredekkel ezelőtt élt lángszellemek nagy alkotásait csodálatos intelligenciával és nagy hatással meg tudta játszani ebben a fonnyadt, kifáradt korszakban, hanem arról is, hogy nagyon vallásos volt. Ő maga, nem törődve a világ pletykáival, meglehetősen szabad, férfias, egyéni életet élt. Mindenütt lehetett őt látni, a hol asszonyok nem szoktak megfordulni és mindenről lehetett vele beszélni. Ebben legfőljebb az gátolta meg az urakat, hogy Judit asszony műveltség dolgában magasan fölötte állt a férfiak nagy részének. A vallásossága sem abból állott, mintha gyónt, áldozott és templomba járt volna. Nemcsak ezt nem tette, de sőt szidta a papokat, a kik szerinte nem az Istenhez vezetik, hanem közéje és az Isten közé helyezkednek, úgy, hogy vagy az Isten nem látja őt, vagy ő nem látja az Istent. Ellenben megtette azt, hogy egy hónapi fizetését odaadta valami nyomorusággal küzködő eklézsiának, melynek még a legszükségesebb fölszerelése is hiányzott. Vagy azt, hogy kiült egy templomkapuba s a szegényeknek egy rakás pénzt koldult össze. Majd itt, majd ott sült ki, hogy ennek a templomnak orgonát, a másiknak harangot csináltatott és sokszor jóformán a szájából vette ki a falatot, hogy másokon segíthessen.

Ezt a művésznőt kereste fel Impérfalvi Miklós a brizi-brezói fürdőben. A nagy tragikán, mikor a keresztalaku fa történetét hallotta, azonnal kiütött az érdeklődés láza s a legelső parasztszékérre fölkapott Impérfalvival, hogy a csudát megtekintse. Azután a lucski paphoz rohant s engedelmet kért tőle arra, hogy ezt az élő keresztet méltó keretbe helyezhesse. Mikor az engedelem megvolt, robogott a legközelebbi városba s onnan mesteremberekkel tért vissza. A repedést befalaztatta, csak a benyuló ág környéke maradt lyukasan, ennek egy ablakalaku nyílást vágatott. Az ág alá egy oltárt építtetett, két oldalára két szobrot helyezett, föléje még

egy csomó képet tett, mely a keresztre feszített Jézust ábrázolta. A művészről működésének természetesen óriási híre kerekedett, fővárosi ujságok tele voltak vele s nemsokára az egész ország ösmerte a lucski csodát,

És ekkor tűnt ki, hogy ennek micsoda értéke van Lucsk községére nézve. Messze vidékről megindult a bucsujárás Lucskra. Még a Hajduságból és Szabolcsból is eljöttek a görög-katolikusok megnézni, hogy az Uristen miféle látható jelét adta az ő látogatásának a templomukban.

Rajkovics uram pedig nagy ember lett Lucskon, mert ime, bebizonyult, hogy az ő eszméje: urat hozni a községre, kitűnő volt. Igaz, hogy Impérfalvi találta ki a keresztet, de Impérfalvit meg Rajkovics találta ki, így a babér kétségtelenül az utóbbié.

Kelemen gazda nem is tudta elnyelni a dolgot, mikor a községháza előtt lévő padon a vasárnapi istentisztelet után együtt ültek a falu bölcsei Szentlélekivel, a maguk és mások dolgait tárgyalva.

- Hát, kedves tekintetes ur, szépen megvirradt a lucskiaknak.

Szentléleki tudta, hova céloz az atyafi. Rántott egyet a vállán és így felelt:

- Minél hamarabb virrad, annál hamarabb bealkonyodik.

- Lehet. De azért a virradatnak mégis minden teremtet lélek örül, - felelt Kelemen.

A kopott ur végignézett az okos paraszton.

- Hát örüljön kend is. Álljon a feje tetejére. Aztán menjen el a lucski paphoz és kérjen tőle néhány csodatevő szentet kölcsön, mert úgy látszik, erre van szükségük kendteknek.

Vér futotta el az arcát, a füle kezdett melegedni. A veszekedő Szentléleki felülkerekedett benne s rekedt hangon így szólt tovább:

- Engem nem imádkozni hittak kendtek. Én nem azért jöttem ide, hogy az Uristennel való dolgaikat rendbeszedjem, arra való a pap. Azért, mert a lucskiak azt hirdetik, hogy velük szóba állt az Uristen, nem következik, hogy mi is valami efféle csodától várjuk a boldogulásunkat. Mi kálvinisták vagyunk, velünk nem úgy beszélget az Isten, mint a pápistákkal...

Itt fölugrott Szentléleki a padról.

- Eh, mit is fecsegek én itt kendnek. Csak egyet jegyezzenek meg: ha a ménkü a jövő héten Szentpálon üt be és nem Lucskon, annak se én leszek az oka. Adjon Isten!

Ezzel dühösen otthagya a kupaktanácsot.

VII.

Kelemen uram nem egyszer sajnálta egy kicsit, hogy Szentléleki Gáspárt odahozta a faluba. A büszke ur nem tudta levetkezni azokat a tulajdonságait, a melyek familiájának romlását okozták. Kasztília legbüszkébb és legrongyosabb spanyol nemesének uri gőgje elenyészett Szentléleki dölyfössége mellett. De jó ember is tudott lenni, ha akart. A nyomoruság néha megtörte. Mikor napokon keresztül vadkörte volt az összes tápláléka, akkor nagyon csöndes hangon diskurált embertársaival s elfogadott egy-egy meghívót parasztlakodalmakra. De mikor aztán jóllakott s a hitvány gyomor, ez az alávaló zsarnok, mely milliókat tesz rabszolgává és ezeket kényszerít gonosztevőkké lenni, elhallgatott: akkor fejébe nyomta a sapkáját s olyan hangon beszélt a ház népével, mint Harun al Rasid az eunuhok seregével.

Az a szerződés, melyet ő a faluval kötött, idők folytán teljesen átalakult. Nem lekötöztette vagy alkalmazottja volt ő már a falunak, hanem bérlője, a ki egy bizonyos földterületet birtárendába, azon gazdálkodott és fizetett is érte a községnek. Így aztán uri dölyfe se szenvedett annyit, mint eleinte, a mikor sok falubeli ember olyan követelő hangon fordult hozzá, mintha mindenkinek fizetett ingyen fiskálisa volna.

Egy dologban nevezetes tehetségek nyilatkoztak meg az öreg Szentlélekiben: az uradalom ellen folytatott guerilla-harcban.

A ki kíváncsi volt, megtudhatta az öregtől, hogy a Szentlélekiek éppen kétszáz esztendővel voltak régibb familia, mint az uradalom tulajdonosa, a cseh-német gróf. Természetes, hogy ezen alapon Szentléleki végtelen lenézéssel tárgyalta a cseh-német *pereputtyot*, mely még a messze jövő homályában lappangott, mikor az ő ősei már fehér kereszttel a mellükön Jaffa alatt öldösték a hitetleneket. Uri lenezésénél csak gyűlölete volt nagyobb, mellyel a magyar földet bitorló idegen főur ellen fordult. S ezt a gyűlöletet magas lángokra szította a kép, a mely kertje végéről a vadkörtefák alól mindennap eléje tárult: egyfelől a mértföldekre terjedő erdőség, az idegené, másfelől a kormos, kitarozott rom, melyben egy Szentléleki kénytelen meghuzni magát, szegény embereknek kegyelemkenyerén rágódva.

Ez a gyűlölet, melyet a tájon tovaszálló tekintet mindennap friss anyaggal táplált, valósággal inspirálta az öreget s ha különben függetlenítette is magát a néptől és a községtől, egy tekintetben egy testté és lélekké forrtak: az uradalom ellen folytatott küzdelemben. Fanatikus hitté vált Szentlélekiben, hogy neki szent kötelessége az idegen által eltulajdonított magyar földből minél több hasznat kicsiholni a megrabolt magyarok számára. Szentléleki Gáspár valósággal szervezte a községet s minden embert külön kitanított, hogyan huzzon hasznat az uradalomból. Odáig ment, hogy megfenyegette a jószágigazgatót az esetre, ha valami kukoricaföldet, legelőt vagy erdőrészt más falunak talál árendába adni. Ő maga kialkudta a napszámot s még abba is beleszólt, hogy a munkásoknak hányszor adnak napjában meleg ételt. Mivel a község e beavatkozásnak és közvetítésnek nagy hasznát látta, szívesen belement és szót fogadott az öreg Szentlélekinek. S így aztán lassan-lassan bizonyos harmónia jött köztük létre s a vén sas elég nyugodtan élte napjait a szentpáli kezdetleges romvárban, fent a hegyoldalon, a mély szakadék mellett, melyben a Zsilka vize zugva rohant le a völgybe.

Hűvös tavaszi estén Szentléleki Gáspár éppen befejezte vacsoráját, mikor megkopogtatták nagy szobájának az ajtaját. Ez a nagy szoba jóformán az egyetlen lakható része volt a háznak. Egy nagy boglyakemence fűtötte, volt benne egy szekrény, egy ágy, egy szék, meg egy fapad, valamennyi durván faragott jószág. A falra egy lópokróc volt szögezve s azon lógott két puská, egy revolver, vadásztarisznya, egy fokos, balta s az egészet fönt bekoronázta egy szarvasagancs. A banyakemence sarkában rongyos bőrkarszék állott, előtte zsámoly. Az ágyat egy

medvebőr takarta le. Kép nem volt a falon, csak egy kakuk-óra. A szobának egyik ajtaja az udvarra, másik a konyhára nyílt. Erzsók asszony, az öreg cseléd éppen az asztalt szedte le, Szentléleki pedig ingujjban pipázgatott, mikor a mondott estén az udvarra szolgáló ajtót megkopogtatták.

Szentlélekinek arra a kiáltására, hogy *szabad*, kinyílt az ajtó s egy alacsony, rendkívül sovány, öreg parasztember lépett be. Botját és kalapját künn hagyta a tornácon, ellenben a szűrét föntartotta a vállán. Az öreg valóságos tatártípus volt, kiülő pofacsontokkal, apró és szaporán pislogó szemekkel. De a mit ezekből a szemekből (nagy ritkán és óvatosan) látni engedett, az meglehetősen ravaszságot árult el.

- Szerencsés jó estét kívánok a tekintetes urnak, - köszönt a látogató.

Szentléleki nem reflektált az üdvözletre, hanem egyszerűen megkérdezte:

- No mi hozza kendet ide, Tar Mátyás?

A Tar Mátyásnak nevezett alak jobb keze Szentléleki Gáspárnak. Az uradalom ellen intézett részvénytársaságnak, ha Szentléleki Gáspár volt az elnöke, úgy bizonyosan Tar Mátyás uram volt a vezérigazgatója. Szentléleki ezekben a kényes ügyekben ritkán érintkezett a parasztokkal, hanem Mátyás mestert használta fel közvetítőnek. Mátyás mester teljesen jelentéktelen, összetöporódott alak volt, a kiről az idegen azt hihette, hogy egy gyámoltalan ember, a ki legfőljebb koldulásból képes magát föntartani. Ha urak közé keveredett, végtelen ostobának és alázatosnak mutatta magát s ezzel a módszerrel aztán máskor nehéz, kényes helyzetekből ki tudott szabadulni. Valódi arcát csak egy embernek mutatta meg: Szentlélekinek, de még ennek se teljesen. Szóval: csak egy emberben bízott a világon és még abban sem bízott. Sose morgott hiába és sose beszélt fölösleges dolgot. Azért Szentléleki is tisztában volt vele, hogy ha most megjelenik nála, ennek okvetlenül fontos oka van. Még mielőtt Tar Mátyás gazda Szentléleki kérdésére felelhetett volna, a konyhaajtón kaparás hallatszott.

- Beeresszem? - kérdezte Tar.

Szentléleki intett, hogy *be* s a Tar által kinyitott konyhaajtón belépett Kasztor, bebocsátóját megszagolta, farkát megcsóválta, aztán kettejük közé ült s hol az egyiket, hol a másikat nézegette, mintha a társalgásban részt akarna venni. Tar nem ült le, csupán bal lábára nehezedett s lassu hangon megszólalt:

- A hó jórészt eltakarodott.

Szentléleki jóváhagyólag biccentett s szemét merőn Tarra szegezte, de nem szólt.

Tar folytatta:

- Mikor a hó elolvad, sok minden napvilágra kerül.

Szentléleki intett, hogy úgy van. Tar csak tovább ballagott a szóval.

- Bálint Gergely holttestét is így találták meg.

Ekkor mondta Szentléleki az első szót:

- Hallottam.

Most kezdte Tar Mátyás szaporábban eresztetni a szót.

- A csöndérek kiszálltak, a mi embereinkkel, a kik ráösmertek a bicskájáru, oszt idehozták a faluba...

- Itt is van már? - kérdezte Szentléleki.

- Itt.

A beszédben hosszabb szünet állt be, elannyira, hogy Kasztor az ügyet befejezettnek vélte és a kemence másik kuckójába heveredett. Szentléleki egy párszor végigsétált a szobán s Tar nyilván az utjában volt, mert megkínálta, hogy üljön le a padra. Tar nem kérte magát, hanem helyet foglalt. Eközben teljesen besötétedett, Erzsók asszony behozott egy füstös és törött petróleum lámpát és előkészületeket tett, hogy meggyujtsa, Szentléleki azonban leintette. Ugy látszik, olyan beszélgetés készült, melyben jobb, ha a felek csak hallják, de nem látják egymást. Szentléleki hátratett kézzel megállt az egyik ablaknál és kinézett a szabadba, majd megfordult és Tar gazda elé állt.

- Mit beszélnek a dolgról?

- Nagyot néztek, mert jórészt azt hitték a népek, hogy Gergely öcsém Amerikában van. Kár, hogy ilyen vége lett, mert szép szál legény volt. A tekintetes urnál meddig szolgált?

- Tavasztól őszig. Jó dolgos legény volt, de aztán olyanba ütötte az orrát, a mihez semmi köze se volt. Én aztán megmondtam neki, hogy *fel is ut, le is ut*, mehet Isten hírével. Azóta nem láttam.

- Magam se, - sietett hozzátenni az öreg - aszongyák a csöndérek, hogy nem úgy fagyott meg, hanem két puskagolyó ment köröskörül rajta.

Itt Szentléleki pipára gyujtott s miközben a masina égett, ő Tar Mátyás uram arcát vizsgálta és így szólt:

- Akkor már tudom, hogy volt a dolog és úgy is kell, hogy legyen. Az urasági jágerek lötték agyon, mert azt hitték róla, hogy a tilosban vadász. Megértette kend?

- Meg. Világos, nem is lehet másképp.

A gyujtó utolsó fellobbanásánál látszott, hogy Tar Mátyás uram elégedett képet vág. A következő percben minden sötétségbe borult, de a beszélgetés mégis könnyebb lett azáltal, hogy a mint Szentléleki valamit mondott, odaállt Mátyás mester elé és nagyot huzott a pipából, mire az égő dohány vörös fénybe borította a parasztember arcát.

Miután így megállapodtak Bálint Gergely halálának történetében, újabb szünet következett, melyet végre Szentléleki szakított félbe:

- A törvény emberei is itt vannak már?

- Nem, tán csak reggel jönnek.

- Nem tudja, kit hívtak be kihallgatásra?

- Nem. Csak gondolom, hogy az atyafiságát, a régi gazdáit, meg a haragosait.

Szentléleki megint járkált egy darabig s aztán újra megállt Tar Mátyás előtt.

- A mi embereink tudják a dolgot?

- Mind egy szálig. A régit is, a mostanit is. Tudják, hogy Bálint Gergely az uradalom espionja volt köztünk. Mivel hogy a gróf embereit kipörköltük innen, közülünk való embert fogadtak föl. Úgyesen csinálta a gazember, el is adott volna bennünket csunyául, ha az Ur Isten korán véget nem vet fiatal életének.

E kenetteljes szavaknál Szentléleki éppen nagyot szippantott a pipából, úgy, hogy mind a kettőjük arca vörös fényben ragyogott. A két ember egymás szemébe nézett s mintha egyet gondolt volna, helybenhagyólag biccentett. Szentléleki szólt:

- Hát bizony úgy történt. Elpatkolt fiatalon, mi pedig itt vagyunk, Mátyás. Nemcsak itt vagyunk, de okosabbak vagyunk, mert most majd jobban vigyázunk magunkra.

A láthatatlan kutya a sötét kuckóban megmordult, majd vakkantott kettőt, az udvarra nyíló ajtóhoz kullogott, szaglászni kezdett, miközben halkán, de nyugtalanul morgott.

- Érez valakit, - vélekedett Mátyás.

- Még pedig olyant, a ki nem barátunk, - tette hozzá Szentléleki. - Erzsók, gyújthatod a lámpást!

Alig, hogy Erzsók a rozoga lámpást meggyújtotta, lódobogás hallatszott, mely a ház előtt megszűnt. A kutya az ágy alá bujt és dühösen mormogott. Szentléleki és Tar Mátyás összenéztek és várták a bekövetkezendőket. Egy erős hang megszólalt odakint:

- Lovas csendőr érkezett. Itt lakik Szentléleki Gáspár tekintetes ur?

A konyhaajtó nyikorgott. Erzsók asszony nyilván kidugta fejét, mert felelt:

- Itt lakik.

- Itthon van?

- Itthon.

- Adja át neki ezt az idézést, mely a vizsgálóbíróhoz hívja. Isten megáldja!

A csendőr lehajolt a lóról, darab papirost nyomott Erzsók asszony kezébe, azzal tovarugatott. Odabent a szobában a két vén ember különös látványt nyújtott. Mátyás gazda a pad szögletibe, Szentléleki pedig a kuckóbeli karszék sarkába huzta meg magát s ott olyanformán lapult, mintha félt volna attól, hogy a csendőr észreveszi őket. Szinte nagyot szusszantottak a megkönnyebbüléstől, mikor a lódobogás elhangzott. Tar Mátyás arca egy kicsit csufondáros lett, mikor újra megszólalt:

- Gergely öcsémet nagy parádéval temetik. Törvényszék, zsandár, doktor, protokulum, isten-nyila.

- Az ám, - tette hozzá Szentléleki, - de föl nem támasztják.

Tar Mátyás mintha elégedetten bólintott volna rá.

- Bizony föl nem támasztják. Nem azt soha! Jobb is így, tekintetes ur, mert ha életrekelne, talán még be is vádolná az uraság erdőkerülőit.

És szapora pislogással tekintett Szentlélekire, a ki kiállta a tekintetet és visszafelelt:

- Így pedig majd csak mi fogjuk megcselekedni. Mert lássa kend, Mátyás, nem hagyhatjuk annyiban a dolgot, hogy ezeket a mi derék, szép szál legényeinket a cseh jágerék elpusztítsák.

- Bizony ezt nem engedhetjük, tekintetes úr, csak tessék cselekedni, majd mi is a szerint igazodunk.

Tar Mátyás fölkelt: az igazgatótanács ülése véget ért. Ha egy idegen végighallgatta volna ezt a beszélgetést a két vén ember közt, valószínűleg egy szót sem értett volna belőle, pedig Mátyás mester és Szentléleki a Bálint Gergely meggyilkoltatásának minden részletét megbeszélték és elintézték, s biztosra volt vehető, hogy Mátyás mester ezen az éjszakán nem igen hunyta le a

szemét, hanem nyakába veszi a nagyterjedelmű falut s kiosztja a jelszót az emberek között. Tar Mátyás egyet rántott a bal vállán, egyet a jobbon, a mivel a szűrt helyreigazitotta s miközben Szentléleki Erzsók asszonytól átvette a cédulát, elkészönt:

- Nyugodalmas jó éjszakát kívánok.

Szentléleki nem felelt rá semmit, az ilyen fölösleges köszönésekkel nem igen szokta magát fárasztani. Mátyás odakint megtalálta a botját és kalapját, a gazos udvarban még egy percre megállt gondolkodni, mintha valami sorrendet akarna magában megállapítani, aztán neki-vágott az éjszakának. A Szentléleki kastélyban pedig lassanként minden elsötétedett és elcsöndesedett.

Éjfél tájban a kutya nyöszörögni kezdett. Szentléleki fölébredt rá és felült az ágyban. A kutya az ágy alá bujt és halkán vonított, mintha valami kellemetlent álmodott volna. Szentléleki jól értette a hű eb nyelvét s tudta, hogy érez valamit. Kiszállt az ágyból, nyakába kerített egy rossz köpenyeget s kiment a tornácra. A kutya nem követte, hanem keservesen tutult az ágy alatt, mintha valami veszedelmet jelezne a gazdája számára. Szentléleki figyelt az éjszakába. Egy rossz szekér távoli nyikorgása hallatszott s jött egyre közelebb és közelebb. Mikor a ház elé ért, az éjszakon álló legmagasabb hegycsucs, a hatalmas Zsebej mögül akkor mászott elő a holdvilág s fehér fényével elborította a hótakart tetőt és a szentpáli mély völgyet. Szentléleki kimeresztette szemét és nézte, hogy mit hoznak a szekéren. A szekéren, melyet feltüzött szuronnyal csendörök kísérték, Bálint Gergely holttestét hozták. Szentléleki elfordította fejét és a Zsebej felé nézett: a holdsugarakban fürdő csucs olyan hatást tett rá, mintha egy agg, fehér haju óriás levett kalappal tisztelné az elvonuló halottat. Szentléleki megrázta kócos fejét, melyen nem volt süveg s ősz haja, mint egy széltől tépett boglya ingott rajta. A halottas szekér eltűnt a fordulónál. Szentléleki megrázkódott a hidegtől s bement szobájába, hol a kutya még mindig nyöszörgött, de kissé nyugodtabban, mintha aggodalmait már mulófélben volnának. Szentléleki rászólt, mire teljesen elhallgatott, sőt az ágy alól is kijött s a kemence mellett elfoglalta rendes kuckóját.

Szentléleki meggyújtotta a lámpást, pipára is gyújtott, az ablakot is gondosan elfirhangolta, nehogy kilásson a holdas éjszakába. Aztán visszafeküdt az ágyba s csendesen pőfékelt. Különös gondolatok kóvályogtak fejében, mely belülről tán még bozontosabb volt, mint kívülről. A halál elsuhant fölötte és árnyékot vetett lelkére, mint a felhő a rétre, mely fölött nappal tovaszáll. Hogy is volt csak a dolog? Miért kellett annak az ifjú életnek elpusztulnia? Volt-e neki része az elpusztulásában? Mi része volt? Az öreg a homlokát dörzsölte. Eh, ő nem ölte meg. Nem, az igaz, de megmenthette volna. Csak szólni kellett volna az embereinek, ezeknek az erdei farkasoknak. Nem is szólni, csak inteni. Csak a pipát kellett volna pár másodpercre kivenni a szájából és Bálint Gergely életben maradt volna. Nem tette. Volt-e joga hozzá? Lehet. Ennél határozottabb feleletet az öreg nem mert adni az önmaga által föltett kérdésre. Bálint Gergely eltűnésével a maga érdekeit, a maga életét, a maga kenyerét védelmezte. Ez igaz. De hát érdemes-e ezeket az érdekeket, ezt a hitvány életet, ezt a fekete kenyeret védelmezni? Élet-e ez a nyomorult tengődés itt az erdő mélyén, a vizmosás szélén álló füstös romban, a nagy hegyek árnyékadó tövében? Van-e keresete, célja, értelme ő neki ezen a földön, hol a legutolsó féreg sem fölösleges? Az öreg homlokát elfutotta a hideg verejték, mikor ezek a kérdések föltámadtak benne. Egyetlen vigasztaló sugár nem hatolt bele gondolatainak sötét kaoszába. Mindenkinek több joga van itt élni, mint neki. A kutyatej a természet disze, a százlábu bogár a teremtés remeke ő mellette. Mert a kutyatej virágzik, tehát örül és szeret, a százlábu bogár kirakja tojásait a napra, tehát családot alapít, tán öröme telik benne... de kije van neki, kinek telik öröme ő benne, ki szereti őt?

Az öreg felült ágyában, félretette a pipáját, két tenyerébe temette arcát, fia jutott eszébe, a kinek már szinte a vonásait is elfelejtette. Irtóztató szomjuság szállotta meg: szeretetre szomjazott. A legutóbbi negyven esztendő elmúlt fölötté a nélkül, hogy egy nyájas szót, egy édes mosolyt kapott volna valakitől. Eszkimó élet volt ez az örök jég hazájában. Ki károsodik meg, ha ő a következő pillanatban örökre lehunyja szemét? Ki busul fölötté, ha a koporsóban fekszik? Ki sajnálja őt, ki ejt könnyet hideg kezére? Emléke addig fog tartani, a míg a sirások el nem földelik. Azontul nem törődik vele senki.

Valami gyötrő érzés, mely a félelemhez hasonlított, fogta el. Eleinte nem tudta, hogy micsoda, de lassan-lassan rájött, hogy ez az elhagyottság, az egyedüllét érzése. Vad sóvárgás fogta el a fia után, valaki kellett neki, a ki megfogja a kezét, megsimogassa a fejét, valahogy másképp nézzen a szeme közé, mint a többi ember. Ha ez meg volna, akkor talán még érdemes volna élni, sőt talán érdemes volna tiltott dolgokat elkövetni e lét fenmaradása érdekében. De így... bűnt követ el, ha másokat megsemmisít a maga jóllétének kedvéért, ha egy más életet elpusztít, mely jogosultabb volt, mint az övé, mert könnyek hullottak érte.

Ilyenforma gondolatok kavargtak ebben a zavaros fejben. Nem mondom, ezek, de mondom, hogy ilyenformák. Valami tisztességes érzés volt ez, mely a megbánáshoz és a lelkiismeret-furdaláshoz hasonlított. Még tán leginkább magábaszállásnak lehetett volna nevezni. Soha nem rohanta még ez így meg Szentlélekit, mint ma éjjel. De a hogy bőrét kicserizette a szabadban való élés, úgy lelkét is kicserizette a magány és a szeretetlenség. Néhány nagy sóhaj szakadt ki a melléből, aztán lassan-lassan magához tért. Egypárszor végigsétált a szobán, jót huzott a vizes kancsóból s végre megnyugodott. A fia árnya zaklatta legtovább. Lehetett már vagy kilenc esztendeje annak, hogy a fiu elhagyta őt, azóta semmit se hallott róla, tán már nem is élt s ha élt, ez még keserűbb, mert akkor elfelejtette, eltemette az apját. No hát temessük el mi is őt!

Az öreg félrehuzta a függönyöket, hogy kilásson a holdfényes éjszakába. Nem félt már a halottaktól. Elfújta a lámpást, visszafeküdt az ágyba. A mint a fal felé fordult s egyet nyújtózkodott, az egyik puskáját megérintette a keze. Kicsit megrezzent, keze visszarándult. S új gondolatok rohanták meg. Mit töprengesz, vén bolond, hisz csak a kezedet kell kinyújtani és megmarkolod a halált? Egy mozdulat és vége mindennek: nyomoruságnak, szégyennek, lelkiismeretfurdalásnak, bánatnak. Egy dördülés, s a majdnem hétszáz esztendő fának utolsó hajtása is elpusztul. Élni lehet, de nem muszáj. Ebben megnyugodott s csakhamar mély, hosszú lélegzete bizonyította, hogy egészséges álmot alszik.

VIII.

Ilyen bolondul van berendezve ez a világ! Szegény Bálint Gergellyel, a mig élt, dolgozott vagy lebzselt, szóval hasznára vagy kárára lehetett az emberiségnek, a kutya se törődött. És a mint meghalt, egyszerre három ur is érdeklődött iránta. Az apparátus, a melyet mozgásba hozott, állott: a vizsgálóbíróból, az orvosból s a törvényszéki aljegyzőből. Azon az estén, a melyen Tar Mátyás Szentlélekinél megjelent, már ezek is megérkeztek a faluba s a jegyzőhöz szálltak. Sáska Márton jegyzőnek jó konyhája és pompásan berendezett pincéje volt. Szívesen is fogadta az urakat, mert itt, az Isten háta mögött, a kaputos embereknek egy ilyen látogatása az egyetlen szórakozás, sőt valóságos ünnepi esemény, melyen a család hetekig elrágódik. A jegyző családos ember volt, gömbölyű, takaros feleséggel és két egyszerű süldőleánnyal, kik mind a ketten zongoráztak is, meg cimbalmoztak is. A három törvényszéki ur a paprikáscsirke és a juhturós galuska elfogyasztása után igen kellemes és hosszú estét töltött, mely mélyen belenyult az éjszakába. A vizsgálóbíró, Pataky Manfréd, teljesen modern nevelésű, a fővárosból kikerült alak volt, a ki az emberiséget Tolsztoj Leó, a bűneseteket pedig Lombroso szemüvegén keresztül nézte. Ellenben az országot és a népeit nem ismerte. Általában műveltségét a budapesti kávéházakban és színházakban szerezte, de élénk és elegáns modorával ügyesen tudta palástolni ürességét. Weisz Miksa doktor már kevésbbé volt szeretetreméltó ember, mert orvosnövendék és szigorlóorvos korában nagyon megszokta a fővárost s a felsővidéki étellel szörnyen elégedetlen volt. Az aljegyzőt érdekessé tette angolosan megnyirt bajusza és csinos bariton hangja. Képzeltető, hogy ebben a társaságban Sáskáné és leányai kitűnően mulattak.

Másnap reggel a községháza környéke tele volt néppel. Egyes csoportok már hajnalban ott ácsorogtak. Hét órakor Szentléleki is megjelent. Nemsokára megérkeztek a Lucskról beidézett emberek is. A csendőrök feltűzött szuronnal cirkáltak.

A városi urak még nyolc órakor is mélyen aludtak s Pataky ur fél kilenckor ért a bajusza felkötéséhez, a honnan a készenlét még jó messze tartózkodik. A jegyző már korábban kijött és Szentléleki megmondta neki, hogy küldjenek érte, ha szükségük lesz rá, mert ő nem hajlandó itt tátogatni a többi kíváncsi közt. Ezzel sarkon fordult és otthagyta a társaságot. A vizsgálóbíró megtudván, hogy az egyetlen ember, a kit talán urnak lehet nevezni, elment, még lassabban öltözködött s aztán egész komótosan az egész jegyző-család körében a reggelihez fogott, mely meg is érdemelte, hogy vele kimerítőbben foglalkozzanak, a forró friss kávé kivül állván hideg disznópecsenyéből, szalonnából és kolbászból. Patakynak a fejében megfordult egy pillanatra, hogy ebből a Sáskánéból egészen jó anyós válnék, abból a szempontból mindenesetre, hogy ellátná a házat mindenféle jóval. Csak az a rossz oldala ne volna a dolognak, hogy az egyik leányt el kell vinni magával. Nem tudta hamarjában kiszámítani, hogy hány disznótor tenné elviselhetővé Sáska Márta kisasszonyt.

Végre úgy tíz óra tájban nagy mozgolódás támadt, az urak átvonultak a községházához és megkezdődött a tanukihallgatás. A doktor ekkorra már készen volt a visum repertummal, mely konstataulta, hogy Bálint Gergelyt két puskagolyó ölte meg.

Az uradalom részéről is megérkezett két kocsi, egy kasznárral, néhány vadásszal és erdőkerülővel.

Dr. Pataky az egész ügyet, mint érdektelen banalitást kezelte, mely nem ígért semmit. Először az áldozat közönséges parasztleány volt, kinek halála, az ő felfogása szerint, semmiféle körülmények közt sem vethetett nagyobb hullámokat. Ő készen volt a teóriájával: ha egy parasztembert az uradalom erdejében agyonlőve találnak, ez csak orrvadász lehetett. Az egész vizsgálatot tehát oda irányította, hogy ez a teória helyesnek bizonyuljon. Egy kis gyöngé

kísérletet tett, hogy kiderítse: vajjon a legényt a gróf emberei közül ki löhette agyon? A kísérlet azonban nem végződött eredménnyel, mert a jágerek és erdőkerülők semmire sem emlékeztek. Weisz dr. se tudta pontosan megállapítani, hogy ez az ember mióta fekszik halva az erdőben. Némi változatosságot hozott az ügybe Tar Mátyás kihallgatása, a ki mint Bálint Gergely haragosa maga jelentkezett.

- Miért volt ön haragosa az elhunynak? - kérdezte finoman Pataky.

- Nagyon haragudtam rá, nagyságos bíró ur, mert két forintommal tartozott.

- És ön talán boszut esküdött e miatt neki?

Tar Mátyás nagyot nézett.

- Hogy tetszik ezt érteni, nagyságos bíró ur?

- Ugy értem, hogy maga ezért boszut lihegett?

Tar Mátyás megcsóválta a fejét.

- Nem lihegtem én, kérem ássan. Nincs nekem semmi bajom. Nem voltam én sohasem beteg.

Dr. Pataky türelmetlen mozdulatot tett.

- Talán fenyegette őt vagy összeveszett vele?

- Nem én.

- Tán azt ígérte neki, hogy agyonüti?

- Csak nem vagyok bolond agyonütni azt, a ki két forintommal tartozik!

- Hát akkor mit akar itt?

- Nem akarok én semmit, csak a törvényt segíteni.

- Menjen a pokolba!

Déltájban üzent a vizsgálóbíró Szentlélekinek. A vén ember meglehetősen felkorbácsolt lélekkel jelent meg a törvény emberei előtt. A suttogó, morajló, lapító néptömeg, a fegyveres csendőrök s a halott közellétének tudata izgató hatással voltak rá, pedig egy hosszú, üres és hideg élet elég keményre edzette. Koronként heves indulatok zúdultak végig rajta, melyek arra ösztönözték, hogy a bírónak mindent elmondjon. De a köröskörül terülő nagy erdőben megindult tavaszi zsongás, az üde zöld rétek illata, a nap fénye, mely sugarakkal töltötte meg szemét, melege, a mely kellemesen csiklandozta hátát, fölkelte benne az önzést, az élethez való ragaszkodást. Kábult fejjel lépte át a vizsgálóbíró szobájának küszöbét. Nem tudta, mit fog mondani.

A kihallgatás nem kezdődött rögtön, mert a jegyzőné éppen egy kis pálinkát és pogácsát hozott be, amiből Szentlélekit is megkínálta. Erre aztán Pataky is levetette hivatalos ábrázatát, bemutatta magát és beszélgetni kezdett. Első kérdése ez volt:

- Uraságod utolsó sarja a Szentléleki családnak?

Az *uraságod* szóra úgy nézett Szentléleki Patakyra, mintha az spanyolul beszélt volna hozzá. Először történt vele, hogy egy uri fiatalember így szólította, nem pedig *bátyámnak*. Vállat vont és így felelt:

- Lehet, hogy én vagyok az utolsó.

- Hogy tetszik ezt érteni?

- Ugy, hogy van egy fiam - ha van. Körülbelül tíz esztendeje nem hallottam róla semmit.

Itt Weisz doktor figyelmessé lett a beszélgetésre.

- Szabad kérnem, nem Sándornak hívják Szentléleki urnak a fiát?

- De annak.

Weisz doktor egy kis noteszt vett elő a zsebéből és lapozgatni kezdett benne. Aztán valamit mormogott és a könyvecskét hirtelen zsebrevágta. Bizonytalanul nézett az öregre, mintha megbánta volna, hogy a társalgásba avatkozott.

- Miért kérdezte, doktor ur? Talán tud a fiamról valamit? - kezdte újra Szentléleki.

- Tudok, - felelt habozva a doktor. - Találkoztam vele Munkácson.

- Igen, igen, - avatkozott bele Pataky, - maga említette is nekem, doktorkám, ugy-e? Persze, persze! Ez az a Romvári Iván nevű színész. Gratulálok Szentléleki ur, mondhatom, hogy nagyon tehetséges fiatalember. Láttam egy francia drámában s igazán meg voltunk vele elégedve. A zsánere hősszerelmes. Azt hiszem, hogy Budapesten elvégezett valami színésziskolát, mert a mit ő produkált, azt csak Pesten lehet elsajátítani. Egy olyan városban, ahol hatalmas társadalmi élet folyik. Ahol gazdag, nagy urak laknak...

- Színész? - szólt, nem is szólt, hanem hördült Szentléleki, miközben bután hol a fecsegő bíróra, hol a doktorra nézett.

- Ma már a valóságot kell játszani, - folytatta Pataky, - nem a holdat és a csillagokat leüvöltetni az égről. A legegyszerűbb eszközökkel lehet a legnagyobb hatást elérni, s éppen ebben a zsánérben produkált ez a fiatal Romvári nagyot. Meg fogja látni, Szentléleki ur, hogy felviszik a Nemzeti Színházhoz.

- Színész lett? - kezdte lassan Szentléleki, mintha csak most világosodnék lelkében Pataky beszédének az értelme, - kifesti magát, leborotválik, aztán bajuszt ragaszt? Parókát visel és ugrál a közönség előtt a színpadon? Jajgat, mikor nem fáj semmije? Kacag, pedig talán sirni szeretne?

- Nem rossz, - nevetett Pataky, - Szentléleki ur így fogja fel a színészetet? Talán még nem is volt színházban életében? Talán még azt se tudja, hogy manapság egy közép-szerű színésznek van annyi fizetése, mint a legjobb főispánnak? A bíróról nem is beszélve.

Szentléleki a doktorhoz fordult.

- Hol van most a fiam?

- Bizonyosan még Munkácson.

- Tud róla valamit?

A doktor gondolkozott.

- Nem, nem tudok semmi különöset. A családját nem láttam.

- Hát családjá van?

- Mindenesetre, mert a gyerekeit emlegette.

- A gyerekeit?

Mikor ezt Szentléleki kimondta, nagyot villant a szeme és nagyot dobbant a szíve. Új élet és friss erő tért vissza ereibe. A gyerekeről és a gyerekének a gyerekeről van szó, tehát két Szentlélekiről, kikeről ezelőtt egy fél órával még azt se tudta, hogy a világon vannak. Eszébe

jutottak az elmúlt éjszaka kinjai, előtte állott hosszú évek óta folytatott remete-élete. Most egyszerre más színben látott mindent. Türelmetlenül fordult Patakyhoz és megsürgette, hogy hallgassa ki azonnal, mert neki fontos dolga van és hamarosan el kell távoznia. A kihallgatás véget is ért egy pár perc alatt. Mikor Szentléleki eltávozott, Pataky így szólt a doktorhoz:

- Maga meg volt ijedve doktorkám, mikor a noteszébe belenézett. Mi történt? Mit irt be oda az öregnek a fiáról?

A doktor szó nélkül elővette a jegyzőkönyvét, kinyitotta és Pataky elé tartotta. Ez hangosan olvasta a következőket: *Romvári Iván, igazi nevén Szentléleki Sándor színész, betegsége: a tüdővész utolsó stádiuma.*

- Mi az ördög, - mormogá a bíró, - ezen pedig már nem lehet segíteni.

- Bevittem a városi kórházba s azt hiszem, onnan nem kerül ki elevenen. Ha ugyan egyáltalán él még.

- Lehetetlen! Hisz alig négy hete, hogy játszani láttam s akkor senkise mondta volna róla, hogy tuberkulotikus.

- Ha két év előtt Davosba vagy Kairóba mehetett volna, megmenti az életét. Most a baja egy nyomorult meghülés folytán hirtelen kitört rajta s elviszi. Az olyan nyomoruságos színészet mellett a test elvesziti minden ellenálló erejét.

Szentléleki hazafelé ballag. Bálint Gergely halála többé nem foglalkoztatta, nem érdekelte, nem izgatta. Világosan állott előtte, hogy a legénynek meg kellett halnia, neki pedig élnie kell. Szüksége van az ő megtört és haszontalan életére, mert nem szakadtak még el az összes szálak, melyek őt a földhöz fűzik. Hazugság volna azt mondani, hogy Szentléleki szerette a fiát, de valami állati ösztön megmozdult benne és vonzotta őt a kölykéhez, de még inkább egy ismeretlen, új pont felé, melyet a kölykének a kölyke képviselt. Egy új hur pendült meg benne s ő feszülten figyelt a muzsikájára. Ez a muzsika harmóniát csinált az eddigi diszharmóniából. Az öreg nehezen botorkált háza felé, pedig se fáradt, se gyöngé nem volt, csak ez az új érzés nehezedett rá és tette lelkét zavarttá, lábát pedig akadozóvá. Az a kis féreg, a kit sose látott, az töltötte be azt a hideg, komor barlangot, melyet szívének nevezett. Fiu-e vagy leány, szöke-e vagy fekete? Ezen tűnődött, miközben hörgő zörejjel fujta ki magából a lélekzetet. Lassankint megérlelődött benne az az eszme, hogy itt valami kötelesség vár rá, hogy ő valami föladat előtt áll. Mire a házához ért, tisztában volt vele. Elhatározta, hogy utakel és fölkeresi azokat, akik kívülre a Szentlélekiet képviselik. Hogy miért keresi föl őket, azt már nem tudta megmondani. De ezen már nem is gondolkozott. Talán elég lesz, ha látja, s aztán újra ott hagyja őket? Mit tudja ő?

Délután kiült a ház elé és süttette magát a nappal. Levette a kalapját, hogy a tavaszi napsugárral a koponyáját melegítse. Nem tervezgetett, csak álmodozott. Álmodozott az eddiginél kellemesebb öregségről. Néha lustán kinyitotta szempilláit s végignézett az udvarán. Bizony ezen az udvaron csak a növényvilág proletárjai és koldusai tanyáztak. Mindenféle uri udvarból és nemesi kertből kitiltott dudva és virág: számartövis, utilapu, királygyertya, kutyatej. Erzsók asszony nagyot bámult, mikor egyszerre csak a gazdája ráfordult, hogy ezt a sok gízgáz jó volna innen kikapálni és kihányni. Uram Isten! a tekintetes ur asszonyt akar talán a házhoz hozni, gondolta magában, de nem mondta ki. Régen leszoktatta őt már Szentléleki a beszéd-ről. Egyszerre az öreg felugrott és bement a szobájába. Ütött-kopott ruhadarabjai közül fölöltözködött a legjavába, tollas vadászkalapot nyomott a fejébe, hatalmas furkósbotot ragadott és szó nélkül elment hazulról. Az utról azonban mégis visszafordult s bekiáltott Erzsóknak:

- Hallja kend, a városba megyek, nem tudom, mikor jövök vissza. Kuss, Kasztor! Itthon maradsz!

A kutya tudniillik csak most vette észre, hogy ura utra készül, mert ebédelni volt, valami nyájasabb és jobbmódu háznál s ebben a pillanatban ért haza. Vidám ugatással jelezte, hogy csatlakozik eltávozandó gazdájához, amit ez észrevevén, lefujta a ragaszkodó állatot. Kasztor behuzta a farkát, szomoruan, köszönés nélkül bekullogott a konyhába, Szentléleki pedig utrakelt.

A kora tavaszi nap teljes erejével nekifeküdt az erdőnek s nedves földjéből párákat csalt elő. Mikor Szentléleki egy-egy szabadabb, nyiltabb helyről széttekintett, a völgyekben finom ködöt látott lebegni. Most távozott a talajból az, amit a gazda a *föld fagyának* nevez. Az erdő mindenféle rejtelmes hanggal volt tele, zugás, pattogás, sercegés hallatszott szanaszét. Mintha a bimbók megpattantak és a fák kérgei megrepedtek volna az őket feszítő tavaszi nedvektől, az ifjuság friss erejétől, az új élet dagasztó reményétől. A vén ember, a ki otthon érezte magát, kábultan nézett szét, mintha a földből gőzölgő és a fák által kilehelt tavaszi illatok megrésze-gítették volna. Az ő keményre dermedt lelkéből is mintha távozóban lett volna az élet fagya, a durva jégkérget bontogatta valami remény, amint a süppedékes erdei gyaloguton törtetett előre.

Az éj árnyai lassan leereszkedtek a tájra, de az ő lelkét nem foglalhatták el. S a mint körülötte sötétedett, majd egészen homályba borult a táj, ő világosságot keresvén, befelé fordította tekintetét, azokra az emlékekre, a melyek ott fiáról éltek. És így megtörtént Szentléleki Gáspárral az, a mi talán esztendőik óta nem fordult elő, hogy egész elmúlt életét elvonultatta szemei előtt s az egymásután következő képeknek közepén ott állott az ő egyszülött fia, a gyerekével, a kik felé most egy hirtelen indulattól megkapva, kitárt karokkal és fölpattant szívvvel rohan, hegyen és völgyön, éjszakán és ködpárán keresztül...

IX.

Hogy Ér-Tarpa micsoda jellegű város volt, ennek az egyszerű történetnek a folyamán már említettük. Tele volt apró urakkal, kik érdekes stilszerű régi kuriákban laktak. Régi helyett talán megfelelőbb volna az ócska jelző. Mindenfelé meszeletlen falakat, hulló vakolatot, mohos fazsindelyű háztetőket, beomlott kéményeket lehet látni. Mert ezek az apró urak büszkék voltak ugyan, mint a kasztiliai nemesek, de épp olyan szegények is. Volt itt több vármegyének penzionátus tisztviselője és laktak itt elszegényedett régi családok, a kik vagyonuk romjait fogyasztották. Számosan csak úgy véletlenül kerültek ide, mint a hogy az elsülyedt hajó roncsait a vihar elveri valami szigetre. Minden felekezetnek külön temploma volt s a sok torony nagyban emelte a hely városi jellegét.

Közel egymáshoz állott a Szentlélekiek portája és az Impérfalviak kuriája. A Szentléleki-ház a romhányi dombon feküdt s onnan az egész várost be lehetett látni, de különösen az Impérfalvi-házat, mely majdnem alatta terült. A két házhoz tartozó kert összeért, csak egy eleven töviskerítés választotta el. A két kuria romlatag állapotában meglehetősen hasonlított egymáshoz. Még belülről is. A Szentléleki-házban lakott egy magányos, öregedő ember és egy kis fiú, az Impérfalvi-házban szintén egy egyedül álló deresedő ur egy kis leánnyal. A Szentléleki nemzetségnek utolsó tagja volt Sándor, ez a kis gyerek, az Impérfalvi-hadnak pedig ez a kis leány, Impérfalvi Eszter.

És mind a két gyermek késői házasságnak egyetlen gyümölcse.

Mindegyik elvesztette anyját még kicsi korában. Azok közé a boldogtalanok közé tartoztak, a kik mikor nyiladozó öntudattal kezdenek a világban szétekinteni, azt a helyet, melyet az anya szokott betölteni, már üresen találják. Talán álmukban, vagy félig éber állapotukban megcsendül néha fülükben egy édes hang abból az időből, mikor karonülők voltak s élvezték szeretetét annak a lénynek, a kit nem pótolhat senki; de mikor összerezzenve figyelnek e hangra s kutatni kezdik, honnan jön, nem tudnak rájönni semmire, az elenyészik, elcsendesül, mint a pusztán tovaftató szél.

A városban a két szomszéd nemes urról meséltek valami történetet, melyet senki se tudott biztosan. Ez a történet lehetett az oka makacs ellenségeskedésüknek. Asszonyhistória volt, még pedig banális - legalább a társaság banálisnak tartja, mert az eltaszított boldogságot, a vérző sziveket, a széttördelt lelkeket az emberek nem szokták meglátni. Ságody Márta híres szépség volt, sokan forgolódtak körülötte, ki sejtette, hogy mikor ő a daliás Impérfalvi Miklóst választotta, ez a döntés a sok udvarló közül az egyik, Szentléleki Gáspár életének a tragédiájává vált? Ságody Márta sokáig válogatott a kérőkben s már majdnem hervadni kezdett, mikor végre a kezét a már javakorabeli Impérfalvinak nyújtotta. Szentléleki, a ki eddig várt és remélt, megmérgezett élettel vonult vissza. Minden nemes tulajdonsága felolvadt a gyűlöletben, mely ettől kezdve egyetlen indulata lett. S ez a gyűlölet annál engesztelhetlenebb volt, mert tehetetlenül vergődött - hisz nem akart ő senkin boszut állni! Még csak el se árulhatta gyűlöletét, ezt nem engedte a büszkesége!

Impérfalvi, a ki különben léha, kicsinyes, kárörvendő és dologtalan fráter volt, mélyen fájlalta és gyászolta felesége halálát. Ugy volt szokva, hogy az asszony csináljon mindent a háznál; nemcsak a belső, de a külső gazdaságot is az vezette, ő meg csak pipált és a tarpai uri kaszinóban magas politikát üzött. Az asszony a kis darab földön, melyet még magukénak nevezhettek, hősiesen küzdött a mindennapi kenyérért s tojásból, csirkéből, egy-két disznóból s valami gyümölcsből össze tudott szerezni annyi pénzt, hogy nagynehezen megélhettek.

Szentléleki nem sokkal Impérfalvi házassága után megnősült, a minek első indító oka a dac volt: nehogy megsejtsék ölé bántatát. Erről az asszonyról azt beszélték, hogy valami cseléd-leány volt, még pedig nagyon szép. A különben brutalisan gögös Szentléleki mégis feleségül vette. Vagy talán ez a büszkeség birta őt rá arra, hogy egy parasztleányt vegyen feleségül? Ez nem is olyan paradox, mint a milyennek látszik. Szentléleki utolsó sarjadéka volt a családnak és sok-sok álmatlan éjszakán át kínoztta az a gondolat, hogy vele kihál az a nemzetség, mely már jeruzsálemi András oldalán kardot forgatott, a mohácsi vész idején pedig már püspököket és egyéb zászlósúrakat adott a hazának. Azt hitte, hogy ha a munkás, egészséges, friss parasztvért beoltja a kifáradt régi nemesi fába, még századokat biztosít a Szentléleki-had számára. E házasságból sok keserősége fakadt, mert az uri társaság a feleségét nem fogadta be. Ellenben a *jövő századok* biztosítására csak egyetlen gyenge, vézna fia született, a kiből megváltak a híres családnak, a nagy ősöknek nemes vonásai, de hiányzott belőle a nép ereje. Szentléleki csalódását kegyetlenül éreztette a szerencsétlen asszonnyal, a ki egyetlen kincsét, mellyel birt, a nyerserőt, egészséget nem tudta fiára átvinni. Az asszony (a kit csak a *másik* iránt érzett gyűlöletből vett el) csak cselédszerepet játszott a háznál s a tulajdon fiával oly tisztelettel bánt, mintha annak is csak fizetett dajkája volna. Csókolni is csak titokban merte s legboldogabb percei azok voltak, mikor az ur eltávozott hazulról s ő kedvére mosdatta, öltöztette, fésülgette a fekete szemü, sápadt, gyöngye gyermeket: a nagyságos urfit, a ki (ezt nem tagadhatták!) az ő fia volt. A durva és lenéző modor, a mellyel Szentléleki vele bánt, lassanként teljesen megtörte. Hervadásnak indult. Lassan-lassan leszokott a beszédéről, elfelejtett még dalolni is, pedig jó nótás tiszamenti fajból származott. Micsoda élet az, mikor az anya nem mer dalolni tulajdon gyermekének! Két szemében örökké fájdalom ült, melynek azonban soha kifejezést nem adott. És az, kifelé nem találván utat, oltogató részvétet, annál jobban rombolt odabent. Nem is volt kinek panaszkodni. Fiatalon megöregedett, arcán időnek előtte ráncok jelentek meg. S mikor a kis fiu egyszer nagy betegségen ment keresztül, az asszonyt heves rettegés szállotta meg, mely végkép aláásta egészségét. De azért dolgozott, vonszolta ide-oda beteg, fáradt testét. Egyszer aztán összeesett, végigterült a konyha agyagos padlóján és meghalt. Meg mert halni, mert az ura éppen nem volt otthon! Szentléleki jelenlétében bizonyosan nem bátorkodott volna ilyen vakmerőséget elkövetni. Szentléleki Sándor ekkor két esztendő volt s könnytelen szemekkel állott anyja koporsója mellett. A szegény kis féreg nem sejtette, hogy miféle kincsét viszik el a háztól, durván gyalult deszkák közé zárva.

Szentlélekit megdöbbenette ez a csapás, melyre nem volt elkészülve, mert észre se vette soha az asszony szenvedését és sorvadását. Éppen azért érezte súlyosan a veszteséget, mert nem feleséget, hanem egy kitűnő cselédet veszített. A ház fenekestől felfordult, ettől kezdve összevissza ment minden. Valami öreg parasztasszony maradt ott, az vezette a háztartást s az lett gondviselője a kis Sándornak. Az apja nem sokat törődött vele.

Körülbelül ebben az időtájban maradt árván az alsó udvarban Impérfalvi Eszter, a ki annyi idős lehetett, mint Sándor.

Egyszer aztán az egyforma romok között, egyforma nyomoruságban született és egyforma szomorúságban élő két gyermek egymásra talált.

Ugy a Szentléleki, - mint az Impérfalvi-kert tele volt krumplival és kukoricával. A gyerekre nézve akkor kezdődött a boldog élet, mikor a kukorica embermagasságra nőtt. Ez volt az őserdő tele titkokkal, veszedelmekkel, kalandokkal és mesebeli alakokkal. Közvetlenül a Szentlélekiék mellett egy rongyos kis viskóban lakott Zsupányi, szegény zsellérember két kis fiával: ezek voltak Szentléleki Sándor első barátai. A Zsupányi fiukban valami titkos gyűlölet élt a szomszéd ur iránt, a minek azzal adtak kifejezést, hogy követ és fagyott göröngyöt hajigáltak át. Egyszer aztán Bábi asszony lesbe állott, fülöncsipte és elpáholta a hajigálókat.

Ekkor jutott eszébe a jó asszonynak, hogy okosabb volna a két fiuval kibékülni és őket Sándor urfi barátaivá tenni, így aztán neki is kevesebb vesződése van s nem kell minduntalan kiszaladni az udvarra, kertbe s az ifiur után nézni.

Az ösmeretséget Szentlélekiék kuvaszkutyája (a Kasztor apja, vagy nagypapája) kezdte. Az eb hamar fölfedezte, hogy Zsupányiéknál többször füstölög a kémény, mint Szentlélekiéknél, s mikor a zsellérfamilia a kellemesen illatozó ciberelevest körülülte, farkcsóválva megjelent az uraság kutyája, körülszaglászta a házat, a konyhát és mindig kapott néhány falatot: szalonnabőrkrét, kenyérhaját, sőt mikor a szezonja volt, sült tököt is. A sült tök szokatlan táplálék kutyának s azt az állat nem is ette meg, hanem haza szaladt vele, mintha meg akarta volna mutatni és megkérdeni, hogy nekivaló eledel-e? Ezért a jó tanácsért kihez fordult volna máshoz, mint a Sándor urfihoz? A míg a gyerek ölbevaló volt, karon ült vagy négykézláb mászkált, a kutya nem törődött vele, mert nem tudhatta, hogy ember és neki született ura. De mikor a kis lényben az emberi öntudat csirázni kezdett, a mi abban nyilvánult, hogy a gyerek két lábára állt és fölegyenesedett, a kutya meghökkent, rájött alárendelt helyzetére, két fülét hátrasunyította és feléje lapult. Az emberek közt fölnevelkedő kutya valószínűleg tisztában van a társadalmi renddel és a gazdája kis fiában megsejti a trónörököst, a ki majd egykor a korbácsot kezelni fogja. Sándor urfi szerette a kutyát, melyen kívül alig volt neki társasága. Szeretete csak fokozódott, mikor egyszer a gondos állat megjelent a kis gazdája előtt és egy darab sült tököt tett a lábai elé. Az urfi nem sokat tündökölt rajta, a jó szag megcsiklandozta az orrát, fogta tehát a tököt és megette, a kutyának nem csekély elámulására. Mikor aztán az öreg cseléd fölhatalmazta a Zsupányi gyereket, hogy átjöhetnek játszani, ezek a kutyához csatlakoztak, mikor az a darab tökkel hazafelé indult. Átbujtak a kerítés nyílásán s nagy félénken, óvatosan baktattak az eb után, attól félvén, hogy ők most valami tilos dolgot művelnek, mert nagyur portájára tolakodtak be. De miután tíz lépést tettek, husz lépést tettek, harminc lépést tettek és se rájuk nem kiáltottak, se pofon nem ütötték őket, valamivel bátrabban haladtak előre a kutya nyomán. A kukoricásnak a ház felé eső szélén, valami gödör partján ült az urfi, épp olyan mosdatlanul, mint a közeledő vendégek, épp úgy valami durva szoknyába öltözködve, mint a Zsupányiak. Az urfi minden zavar nélkül átvette hü szállítójától a tököt (annyiszor ismétlődött ez a jelenet, hogy már egészen hozzá szokott) és majszolni kezdte. De tán már unta a dolgot, mert egyszerre csak a Zsupányiak elé tartotta, a kik néma bámulattal és meghatottsággal álltak előtte és szólt:

- Kő?

- Nem, - felelt a két Zsupányi egyértelműleg.

- Pedig jó, - folytatta Sándor.

- Már ettünk, - szólt a nagyobbik Zsupányi, - mi sokszor eszünk. Mi többször eszünk mint te. Ez is tőlünk való, a kit a kutya hozott.

Az urfi nem sértődött meg erre a leleplezésre, hanem nyugodtan tovább ette a tököt. Azután madzagot szedtek elő, ostort fontak, hámot készítettek és lovazni kezdtek. Ez volt a szomszéd gyerekek megismerkedésének első jelenete.

A mint a gyerekek nőttek, messzebb és messzebb bátorkodtak. Behatoltak a szélben félelmesen zizegő száraz kukorica őserdőbe s eljutottak egész az Impérfalviak kerítéseig. Ez sokáig utjokat állotta, azt hitték, hogy ott vége van a világnak. De valami kecsegtető almafa, mely az Impérfalvi-kertben állott, átcsalta őket az ismeretlen világrészbe s lassankint meghódították a szomszéd területeket is.

A ki ezt a nagy birodalmat alattvalókkal népesítette be, az Szentléleki Sándor volt. Bábi a Szentléleki-ház egyetlen gondviselője, afféle jó mesemondó öreg parasztaasszony volt, a

kiknek a fajtája ma már meglehetősen kiveszőben van. Sándornak egyetlen mulatsága, öröme a Bábi meséléséből állott. Ez töltötte meg az ő életét fénnel és melegséggel, ez tette elviselhetővé rá nézve ennek a szeretet nélkül való, üres létnek komorságát. A kis fiu akkor érezte jól magát, mikor a konyhában, a nyitott tűzhelyhez legközelebb eső kuckóba huzódva, áhitattal leste Bábi ajkáról a szót, miközben odakint Tél apó szélről kergetett szánkóján dübörögve vágatott végig a Kárpátokon. A barátságos kuckóból gyönyörű Tündérországra nyílt a kilátás, Árgirus királyfival, Tündér Ilonával, kacsalábon forgó várakkal, aranyerdőkkel és gyémántmezőkkel, táltosparipákkal, cukorból való házakkal, mézeskalácsból készült kerítésekkel. Mikor aztán egy-egy szélroham megrázta a házat, a megdőbönt gyermek lelke a hétfejű sárkányok, a ravasz törpék, az egyszemű óriások s más efféle szörnyetegek felé fordult. De nyugtalansága nem sokáig tartott, mert a királyfi, a jól értesült Bábi állítása szerint, valamennyit legyőzte.

Ezeket a részint fényes, részint ijesztő mesebeli helyeket és alakokat Szentléleki Sándor átültette először a Zsupányi-gyerekek fantáziájába s azután a kukoricásba. Sándor és két kis pajtása boldogan éltek ebben a végtelen világban. Az Impérfalvi-kert almafájától lassan lejjebb ereszkedtek és mikor egy napon a ritkuló kukoricás közül az Impérfalvi-ház felé kukucskáltak, megpillantották Tündér Ilonát.

Piros ruhában egy szőke kis kócos leány szaladgált a ház előtt. A három gyerek sokáig figyelmesen nézte s akkor Sándor megszólalt:

- Tudjátok, ki ez?

- Én tudom, - felelt Zsupányi Lajos, - ez Impérfalvi tekintetes urnak a leánya.

Sándor heves mozdulattal tiltakozott a valóság betolakodása ellen.

- Ugyan Lajos, hát te mindig elfelejted, hogy mi kik vagyunk? Ha nem felejtenéd el, akkor tudnád, hogy ez a kislány Tündér Ilona, a kit most itt megtaláltunk, a hétfejű sárkány barlangjában.

A három gyerek ragyogó szemmel tekintett össze.

- Az ám, - felelt Lajos szégyenkezve, - ezt el is felejtettem. Kiszabadítsuk?

A Lajos kérdésére hatalmas ugatás felelt. A kis leány labdát hajigált, egy vadászkutya utána szaladt és visszavitte neki. Ekkor Jancsi, a harmadik fiu szólalt meg, kitalálván bajtársai gondolatát:

- Ez a kutya mög a hétfejű sárkány.

A vitézek újra összenéztek, de a szemük már nem ragyogott annyira, sőt mintha némi megszeppenés mutatkozott volna rajtuk. Szentléleki Sándor, akarom mondani Árgirus királyfi, azt jártatta az eszében, hogy legjobb volna a meghátrálás hasznos mezejére lépni, de még mielőtt ezzel az indítvánnyal fellépett volna, váratlan eset történt...

A kis leány labdája a kukoricásba repült, a gyerekek közé. Még mielőtt a gyerekek visszahajíthatták volna, ott termett a kutya is, a ki a gyermekek láttára hevesen ugatni kezdett. A kis leány szólítgatta, de a kutya csak dühösen ugatott s nem vitte vissza a labdát. Végre a kis leány türelmét vesztette, utána szaladt s nagy meglepetésére három remegő gyereket látott maga előtt. De nem ijedt meg, tudta, hogy a kutya az ő pártján van. Végignézett a fiukon. Kettő közülök paraszti ruhában volt, a harmadikon kopott, könyökén lukas uri gunya disztelenkedett. Csak abban hasonlítottak egymáshoz, hogy mind a hárman mezitláb voltak.

- Kit kerestek? - szólt bátor hangon, - ez a mi kertünk.

Sándor megszólalt:

- Mi hárman a szomszédban lakunk. Itt játszunk a kertben...

Itt a hős abbahagyta a beszédet, mert az elcsöndesült kutya odalépett hozzá és szaglászni kezdte, a mi igen kellemetlen érzést támaszt abban, a kit így szagolgatnak.

- Mondd meg a kutyátnak, hogy ne harapjon meg, hozok neki sült tököt, - hebegett ijedten az ifju.

- Nem bánt, csak ösmerkedik, - nyugtatta meg őt Impérfalvi Eszter.

A kutya látván, hogy urnője nyájasan diskurál a betörőkkel, megszüntetett minden további érdeklődést és Eszter elé feküdt. Erre a fiuk bátorsága is visszatért.

- Gyere velünk játszani, - szólt Sándor, - a kertetek végében, a napraforgók alatt van Árgirus királyfi palotája. Gyere oda, te lesz a Tündér Ilona, annak is ilyen szép piros ruhája volt.

- Ugy-e szép? - szólt a kis leány büszkén s megrázta kócos, aranyszőke fejét, mely szinte lángolt a rátüző nap fényében.

Erre a négy gyerek megindult a hatalmas napraforgó-csoport felé, a kutya pedig lassan utánuk cammogott. A mint a kukoricáson keresztül törtettek, egyszerre csak Eszter elsikoltotta magát. A társaság megállt.

- Mi bajod? - kérdezte Sándor.

- Tüske ment a lábamba, - nyöszörgött Eszter; mert tudniillik a szép pirosruhás Tündér Ilona szintén meztláb volt.

A hétfejű sárkányt legyőzni és az óriásokat megölni, gyerekjáték volt Árgirus királyfinak, de a tüskét kihuzni nehéz dolognak látszott. A három kalandor összenézett és végre Sándor habozva megszólalt:

- Ha nem félsz, én megpróbálom kivenni. A Bábitól sokszor láttam, hogyan csinálja.

Eszter nem félt. Leültek a földre, Eszter piszkos kis lábát az urfi térdére fektette, a ki oly figyelemmel kereste a tüskét, a mely egy egyetemi professzornak becsületére vált volna.

- Nem látom. Nagyon piszkos a lábad. Aztán meg egy másik tü is kéne hozzá.

- Tü? - s ezzel Eszter hirtelen visszarántotta a lábát, - akkor ne nyulj hozzá, mert meg talál szurni. Inkább hazamegyek, majd a Kati néni segít rajtam. Várjatok meg a napraforgó alatt.

Ezzel a kutya társaságában elbicegett a ház felé.

Igy ismerkedett meg Szentléleki Sándor Impérfalvi Eszterrel. A két kócos, rendetlen, elhagyott ház körül mind a két gyerek úgy élt, a hogy neki tetszett, a két elkopott apa alig vett tudomást arról, hogy életben vannak. Impérfalvi különben meg volt győződve, hogy szerette a leányát, minden nap, fölkeléskor és lefekvéskor, megcsókolta, gyakran a térdére ültette s elbeszélgetett vele. Néha azonban elfogta a keserűség, hogy ez a leány miért nem fiu s ilyenkor napokig nem törődött vele, sőt ránézni is alig tudott. Eszter hiába ugrált, nevetgált körülötte, a komor arcra nem tudott derűt varázsolni. Ilyenkor aztán a gyerek is megéreztte a hidegséget, mely apjából áradt feléje, elhallgatott s kilopódzott a konyhába Kati nénihez.

Igy hát ennek a két gyermeknek a világában éppen azok játszották a legkisebb és legridegebb szerepet, a kik hozzájuk legközelebb állottak. Gyerekeik drámájában az apák csak epizódalakok voltak. S ha valaki megkérdezte volna őket, hogy kit szeretnek legjobban, elsősorban bizonyosan mindegyik a kutyáját említette volna.

Igy suhantak el a napok, a hetek, az évek Ér-Tarpa fölött. A gyerekeket iskolába fogták, de ez se szakította el őket egymástól, sőt ellenkezőleg. Farkas Balázsék háza szögleténél megvárták egymást, s onnan a Sándor vitte Eszter könyveit az iskoláig. S új világ tárult ki előttük, mikor a könyvek rejtélyes ákom-bákomjait érteni és élvezni kezdték. A százszor hallott, ócska dajka-mesék elhalványultak; a könyvekből szebb tündérek és félelmesebb szörnyetegek keltek életre.

X.

Egyszer aztán az élet komolyabb arccal fordult Szentléleki Sándor felé.

Fazekas bácsi, az öreg tanító, bekopogtatott Szentléleki Gáspárhoz. Látogatásának bevallott célja az volt, figyelmeztetni a vén sást, hogy az urfi végire járt az ő tudományának s elérkezett az ideje, hogy magasabb kiképzés céljából más városba helyezze át a tanyáját.

Szentléleki nagyot nézett Fazekasnak erre a kijelentésére. Soha életében nem gondolkozott azon, hogy mi lesz akkor, ha a Sándor gyerekek gimnáziumba kell mennie. Otthon elszaladgált mezitláb, kócosan, rongyosan, az öreg nem törődött vele. De a gyerek tiz éves lett s nem nőhetett tovább Isten nevében, mint a kutyakölyök. Négy esztendő óta járta már a falusi iskolát s a vén Szentlélekinek egyszer se jutott eszébe utánanézni: hogyan tanul és hogy tud-e egyáltalán valamit? Fazekas bácsi mostani látogatása is inkább arra akarta figyelmeztetni Szentlélekit, hogy a tanító se kapott soha egy krajcárt se az oktatásért, holott a legszegényebb zsellér is kiizzadt egy véka buzát, száz cső kukoricát, egy malacot, vagy egy kosár gyümölcsöt. Mikor aztán Fazekas végigtekintett a puszta udvaron, a düledező házon s a dudvás kerten, érezte, hogy előterjesztése alighanem süket fülekre fog találni. Nem is szólt a dologról egy szót se, csak inkább arról beszélt, hogy bizony taníttatni kéne a gyereket, mert (így fejezte ki magát) *nem közönséges tálentumok szunnyadnak benne*. Ezzel köszönt és eltávozott. Aznap a Sándor gyerek, lovat legeltető pajtásaival, kint volt a határban s csak alkonyatkor került haza. Kezet csókolt apjának, a ki az udvaron pipázgatott s tovább akart sompolyogni, hogy a konyhában szokott kuckóját elfoglalja s közlendőit, a mennyiben volnának, Bábinak elmondja. De az apja utána kiáltott s maga elé állította a fiút, a ki félénken, szégyenkezve huzódott össze apja tekintete előtt.

- Mit tanultál az iskolában?

- Ma nem volt iskola, - felelt halkan a gyerek.

- Nem máma, hanem egyáltalán, mióta iskolába jársz?

A gyerek csendes hangon, félszegen felelt, nehezére esett az apjával való beszélgetés. Mégis kivallotta, hogy tud írni, olvasni, számolni. Az apja elővett egy gyűrött kalendáriumot, kezébe nyomta és megparancsolta neki, hogy olvasson. A fiu nagy kinnál, hebegve baktatott végig a szövegen, az apja is hamar elunta a dolgot s pár perc múlva elbocsátotta. Ő maga ott maradt az udvar szögletében. A nap régen lehanyatlott és árnyékba vonult minden, ő még mindig ott ült, tűnődve azon, hogy mit csináljon a fiával? Világosan állott előtte, hogy gimnáziumba kell őt adni, de hol az a gimnázium, a mely ingyen elvállalja, táplálja és még tanítsa is? Itt a ház körül a gyerek nem volt érezhető teher, de ha idegenbe adja ki, ez a legolcsóbb számítással is olyan költség, a melyre az öregnek nem futotta. Szégyen és elkeseredés viaskodott lelkében. Büszke volt a fajtájára, a vérére és szégyelte most, itt a homályban, a hol nem látta senki, hogy ennyire elrongyosodott. De nagy bolond volt, mikor azt kívánta, hogy törzsöke ne pusztuljon ki vele! Mért is jött erre a világra ez a nyomorult féreg, fényes névvel és koldusgunyával? Az ősök fényes sorozata rajzott el szeme előtt, a kastélyok és püspöki várak ragyogó urai, a dandárok büszke vezérei. S az egész régi dicsőség elvégződik ebben az omlatag viskóban, szemetes udvarban. Ha maga volna, elfeküdne valahol egy kerítés mellé, mint egy beteg kutya és megdöglene. De így ez a kölyök arra kényszeríti, hogy éljen és a jövőbe vesse fáradt tekintetét...

Fölugrott és hevesen járkálni kezdett. Érthetetlen szavakat mormogott maga elé. Végre megfordult s lassu léptekkel a ház felé indult. A konyhában a tüzhely mellett ült a fiu, az ölében

egy cseréptányér sült krumplival. Lassan majszolgatta a vacsoráját. Mikor apja a konyhába lépett, abbahagyta az evést s nagy fekete szemeit alázatos tekintettel függesztette rá, mintha parancsait várná.

Szentléleki hosszan mustrálta a gyereket, mintha azon tűnődne, érdemes-e érte valami áldozatot hozni. Bizony sovány és gyenge volt az istenadta, a szabad élet nem izmosította meg, a nap nem fogott rajta. Törékenynek született. Csak nagy fekete szemei mutatták, hogy van benne erő, vagy lélek. Az apa elégedetlenül megcsóválta a fejét és bement a szobájába. Gyertyát gyújtott és odalépett a kincses ládához...

Ez a kincses láda tulajdonképp egy tizenhetedik századbeli magyar sublót volt, három ládafiával, melyeknek mindegyikén két oroszlánfej rézkarikát tartott. Ebben a ládában tartotta Szentléleki azt, ami a régi dicsőségből még megmaradt. Volt ott két pár ezüst sarkantyú, bogláros mentekőtő, művészi diszítésű töröknyereg, tizenötödik századbeli kengyel és lószerszám, türkisköves kócsag, kard, fokos, kardkötő, azután sokféle dirib-darab jószág, tört részei régi ezüstkancsóknak és bronztálaknak. Csak nagy események birták rá Szentlélekit arra, hogy a kincstárba belenyuljon. A rendes nyomoruságot, a mindennapi koplalást sohasem enyhítette meg e végső romok elkótyavetyélésével, de nagyobb események alkalmával ott tűnődött a kihuzott sublótfiókok fölött s arca ilyenkor szinte eltorzult a fájdalomtól, mintha a tulajdon testének egyes darabjait kellett volna levagdalnia. Utoljára akkor nyult bele, mikor a feleségét temette. Az egész már nem sokat érhetett. Azok a ragyogó kövek régen hamis gyémántok voltak. Mégis, hosszabb ideig tartó szemle után körülbelül megállapította azt, hogy talán a gimnázium költségeit kifutják. Hanem akkor azután nem marad semmi, még a láda sem!

A két pár ezüst sarkantyút és a kardot magához véve, elment Blauhoz, az összes értarpai urak valóságos belső titkos tanácsosához, valamennyi uri hitelművelet korlátlan intézőjéhez, aki kívül füszerkereskedés volt, belül pedig zálogház, bank és váltóüzlet. Ez a sok tehetetlen ur Blau segítsége nélkül egyszerűen éhen halt volna. Blau mindent megvett és elvitt az udvarukról és mindent megvett és odavitt a házukhoz. A sarkantyukat és a kardot is szó nélkül megvette. Nem sokat adott értük, de tudta, hogy egy kis ügyességgel és egy kis szerencsével ötszörös áron tuladhat rajtuk, mert *echt* ősi dolgok voltak, nem pedig XIX. századbeli komisz utánzatok. Szentléleki szégyelte egy kicsit az elődök hagyatékának vásárba bocsátását s azért mentegetődzve mondta:

- Fiam miatt teszem, gimnáziumba kell vinni.

Blau nagyot sóhajtott, jelezvén, hogy érti, mit tesz az, apának lenni. Hisz ha az apai gondok nem nyomnák annyira, bizony ő az efféle családi ereklékért sokkal többet adna. De hát neki sokkal különbség költségei vannak, mint a tekintetes urnak. Az egyik fia Munkácson tanul, a másik Pesten végezi a jogot, a harmadik Zürichben járja a kereskedelmi akadémiát. Tessék megnézni, hogy legutóbb milyen angol levelet küldött. Az egész vármegyében csak három ember tud angolul, azok közül kettő gróf, egy gimnáziumi igazgató, a negyedik pedig a Blau fiú lesz.

Szentléleki pedig ezalatt azon gondolkodott, hogy bizony a sarokban lógó szalámiból jó volna hazavinni egy darabot, csak pénze volna rá. Szentléleki különben nem alkudott, amit a boltos ajánlott, besöpörte és elment.

A kapott pénzen a fiút egy kicsit kiruházta, ez feltűnt Sándornak s nagy szepegeve bátorkodott megkérdezni az apjától, hogy mit jelent mindez. Az apja aztán fölvilágosította, hogy felsőbb iskolába viszi Sárospatakra.

A fiu rábámult az öregre. Soha még álmában sem hagyta el ezt a tájat. Még mikor Tündérországban járt, akkor is Ér-Tarpán maradt, melynek egyes részeit kinevezte mesebirodalomnak. Gyöngé kis szívét valami névtelen szorongás fogta el s balsejtelmek támadtak benne. Nagy erőfeszítésébe került, hogy könnyeit visszafojtsa. Szégyelt volna sirni, mert nem tudta volna megmondani az apjának, hogy miért sir. Lesütötte szemét, miközben apja így szólt:

- Tanulnod kell, fiu, ha csak kondás nem akarsz lenni.

A fiu itt föltekintett az apjára s tekintetével azt látszott kérdezni: *Mért ne lehetnék én kondás? Hisz az egészen kellemes foglalkozás volna.* De ezt a nézetét nem merte elárulni, ellenben megkérdezte, hogy mikor mennek?

- Holnapután hajnalban.

A mint apja nyomasztó közelségéből el tudott somfordálni, rohant le az Impérfalvi-portára. Megfogta Eszter kezét s így szólt:

- Gyere a napraforgó-kertbe, mondok valamit.

A két gyerek egymásba fogózkodva futott végig a kukoricáson s a napraforgók alatt megállott. Leültek az ott ásott gödör szélére és Sándor elmondta a nagy ujságot: hogy őt Sárospatakra viszik, olyan iskolába, a milyen Ér-Tarpán nincsen, olyan tudományt tanulni, a melyet Fazekas bácsi már nem tud tanítani.

A fiu büszkén, dicsekedve mondta ezt, de úgy vette észre, hogy Eszter egy kicsit elszontyolodott.

- Hát nem örülsz neki, Eszti?

- Dehogyan, csak azt szeretném tudni, mikor jössz vissza?

Biz erre Sándor nem tudott felelni. Gondolkozott és a vállát vonogatta. A kis leány újra kezdte:

- Akkor aztán kivel játszom? Magam maradok itt, pedig a mesében is úgy van, hogy Árgirus királyfi magával viszi Tündér Ilonát.

Erre fölragyogott a fiunak az arca.

- Visszajövök ám én érted, Eszti. Akkorra lesz majd lovam, kocsim, cifra kocsisom, a kocsisomnak pántlikás kalapja, a lovamnak ezüst patkója. Megfujom az aranykürtöt a házatok előtt, te kijössz, beülsz a kocsimba. De látod, ha itt maradok, akkor sose hozhatok neked se kocsit, se lovat.

Eszter hirtelen megragadta Sándort.

- Te Sándor, babát hozz nekem. Olyan babát, a ki lehunyja a szemeit, mikor lefektetik. Legyen neki hosszú szőke haja és látni lehessen a fogait.

- Igérem, hogy hozok. Mindent hozok, a mit csak szemed, szád kíván. A babádnak külön kis kocsit, a melybe fehér bárányt fogunk. A fehér bárány nyakán aranycsengő lesz.

- Jaj, de jó lesz! - kiáltott a kis leány, miközben ugrált és tapsolt örömeiben.

Igy hát a bucsuzás nem is volt valami érzékeny, sőt az utazás vérmes reményekkel töltötte el mind a kettőjük szívét. Mikor Sándort felöltöztették új ruhájába, még egyszer lement s megmutatta az új bőrét Esztikének. A kis leány ugyancsak megbámulta, körültapogatta s annyira megdicsérte, hogy a fiu maga is kíváncsi lett önmagára. Elszaladtak tehát a patakhoz és

Sándor annak tükrében megnézte magát. Azután elbucsuztak, ártatlanul, még csak az se jutott eszükbe, hogy megcsókolják egymást.

Másnap hajnalban parasztszekéren mentek a megye székvárosába és onnan tovább Sárospatak felé. Egy esztendeig nem is került haza Szentléleki Sándor. A vézna gyerek még soványabb lett, mikor szülőházában újra megjelent. Nőni nőtt, de nem hizott és nem erősödött. Ez az egy iskolai esztendő már sejtette vele, hogy a való élet egészen más, mint a minőnek ő a napraforgók alatt elképzelte. Az ünnepélyes és szigorú professzorok, az iskola katonás rendje, a hatalmas, komor épület gyöngén fűtött szobáival és jéghideg folyosóival kedélyét rideggé tette s kezdte kiölni belőle a gyermeki vidámságot. Ér-Tarpán, bárminő szegényen éltek is, boldog volt, mert szabadon járt-kelt és nem tudta, hogy koldus. Az apja nemcsak nem parancsolt neki, de nem is törődött vele, Patakon az arany szabadság véget ért s belépve az emberi társadalomba, ott rögtön megtudta, hogy jóformán kegyelemkenyéren él, mert apja nagyon keveset tud fizetni érte. Éretlen volt még arra, hogy az intézet jótéteményeit méltányolja és hála fakadjon benne, de elég nagy volt már ahhoz, hogy alárendelt helyzetének keserűségeit megérezze. Hanem a mikor a nagy vakáció visszahozta Ér-Tarpára, ott még megtalálta régi gondatlan életét s boldogan játszott Eszterrel, az elhagyott, de újra fölélesztett tündérbirodalomban. Ah, de ez nem sokáig tartott. Az álmok szétfoszlottak s nemsokára újra ott ült a sárospataki tanulószobában, a tudást rejtő unalmas könyvek között.

Mikor a hatodik iskolát elvégezte, akkor történt meg vele legelőször, hogy nem a kukoricáson keresztül ment látogatóba Impérfalviékhoz. Az a Szentléleki Sándor, a ki a ház kapujához került, nem is a régi gyerek volt többé. Teljesen kibontakozott már a gyermekkor mindent eltakaró aranyos ködéből. Fiatalemberré lett, a ki nyitott szemmel nézett maga elé és látta helyzetének nyomorúságát, életének sivárságát.

Az az aranyhaju Tündér Ilona is de sokszor megjelent előtte a pataki rideg diákszobában, mikor ébren vagy alva álmodozott. Nem tudta, mit tartson róla és mit tartson magáról, a leánnyal szemben. Mikor utoljára elváltak, gyermekszemmel tekintették egymást és a világot. Azóta Szentléleki Sándor külső életében nem változott semmi, de belseje teljesen átalakult. Ott bent elsüllyedt egy világ, a gyermekkor ragyogó világa s körülbelül az az érzés szállhatta meg a fiút, a mely Ádámban élt, mikor a kapuból visszatekintett az elvesztett paradicsomba...

A fiatal embert egy fiatal leány fogadta. Egyedül volt otthon s bevezette egy nagyon szegényes, de nagyon tiszta szobába. Mikor kezét fogtak, mindegyik érezte, hogy a másik reszket. Először történt, hogy nem tegezték egymást. És nagyon közömbös dolgokról beszélgettek. A leány nagy volt és szép volt; teljesen kifejlődött, minden gyerekvonás levedlett már róla. Sándor összeszorult szívvel gondolt arra, hogy ez bizony nem fog többet eljönni a napraforgók közé. Pataki diákéletéről beszélt, a Rákóczi-kastélyról, az urasági parkról, a honnan a diákokat kitiltották, a Bodrogról, a kántus sikereiről, a diák-bálokról, az ujhelyi nagy tüzről s mikor már mindez ki volt merítve, köszönt és eltávozott. A leány csak hallgatta és néha mosolygott. Mikor kezét fogtak, újra elvörösödtek mind a ketten, de a leány nem merte tartóztatni.

Másnap ebéd alatt az apja így szólt a fiához:

- Tegnap Impérfalviéknál voltál?
- Ott.
- Miért?
- Meglátogattam Esztert.

Az apja összehuzta szemöldökét és egy darabig hallgatott, végre megszólalt:

- Ne menj többet oda!

- Miért? - kérdezte a fiu ridegen, fölvetette fejét és merészen szeme közé nézett az apjának.

- Mert nem akarom.

A fiu vállat vont és alig serkedő bajuszát kezdte pödörgetni. Mozdulata és tekintete azt látszott jelenteni: *ezt az indokolást nagyon gyengének tartom*. Az apja halántékán egy kicsit megdagadtak az erek, mintha valami keletkezőfélben levő indulat feszegetné ott a bőrt, s az öreg nyersen így szólt:

- Ha az apád azt mondja, *nem akarom*, nincs jogod bővebb magyarázatot kérni. Még később is belenyugodhatsz ennyibe, hát még most, mikor csak tejfelesszáju suhanc vagy!

Most a fiu homlokerei kezdtek dagadni. Egy kicsit remegett a hangja, mikor megszólalt:

- Apám, ha nem kötelessége is megmagyarázni a parancsát, talán nem tiszteletlenség, ha mégis szeretném az okát tudni? Mert így azt látom, hogy éretlen tökfilkónak tart, a kivel fölösleges bővebb fejtegetésekbe bocsátkozni.

Az apa erősen megnézte fiát. Sohase kerültek még így szemtől-szembe és sohase beszélgettek úgy, mint a hogy férfi szokott a férfival. Egy idő múlva lassu hangon megszólalt:

- Nem vetted észre, mióta megszületted, hogy én Impérfalvi küszöbét át nem léptem és vele soha egy szót se váltottam?

- Tudtam, hogy haragban vannak.

„*Tudtam, hogy haragban vannak*” - mily irtóztató banalitás volt ez, ennek a fiúnak a részéről. Az öreg nem mert ránézni a fiára. Félt, hogy tekintetük hirtelen találkozik s a fiu kiolvas onnan valamit, a mit ez a rongyos, keféletlen, torzonborz, sehol nem számító, csupán vegetáló emberalak elásott magába és soha föl nem főd senkinek se. Annyira ki nem pusztulhat, el nem éhesedhetik, hogy erről megfélekedzhessék. Mikor fölvetette a fejét, arca közömbös, szeme fénytelen volt s nyugodtan folytatta a banalitást:

- És mégse jutott eszedbe, hogy e szerint nem járja, hogy az apád tudtán kívül beállíts oda?

- Szoknyás gyermekkorom óta játszópajtásom volt az Esztike és így eszembe se jutott, hogy most ne menjek oda.

- A míg gyerek voltál, nem is háborgattalak, de most már legény lettél, legalább úgy félig-meddig s lehetnek, a kik tetteidért felelőssé tesznek.

Egy darabig csend volt a szobában. Végre a fiu megszólalt:

- Annál inkább föl kell világosítania engem, hogy mért kerüljek egy házat, melynek lakói közül senki sem vétett ellenem soha?

- Gondolod? - felelt Szentléleki, s hangja egyszerre rekedt lett. Ugy tetszett, mintha még többet is akarna mondani, de visszagyűrte az előtódulni akaró szavakat. A fia várakozással tekintett rá. Szentléleki melle hullámozni kezdett attól a titoktól, mely majdnem kitört belőle. Mustrálta a fiát, mintha azon tűnődne, megérett-e már a komoly dolgok meghallgatására. A mustrálás eredménye kedvezőtlen lehetett, mert az öreg egyet legyintett a kezével, mintha valami gondolatot el akarna hajtani. Aztán lehunyta szemét és lehajtotta fejét. Majd lassu hangon így szólt:

- Majd egyszer... talán nemsokára.

Kinyitotta szemét, szigoruan ránézett Sándorra.

- Most elég ennyi: így akarom, így parancsolom! Megértettél?

Az utóbbi szavakat már kiabálva mondta. A fiú fölkelte és kiment. El volt tökéelve, hogy nem fogad szót az apjának, a ki, - legalább ő így kombinált, - valószínűleg maga sem emlékezett már rá, hogy min kaptak össze Impérfalvival, de ősi szokás szerint föntartotta a gyűlöletet, melyet az idő csak engesztelhetetlenebbé tett.

Körülbelül ugyanebben az időben Impérfalvi is megkérdezte a leányától, hogy mit keresett ott a Szentléleki-gyerek?

- Máskor is el szokott jönni látogatóba, - felelt a leány. (Csak azt nem említette meg, hogy eddig a napraforgó-szalomban szokta fogadni őt.)

- Az apjával haragban élünk, - szólt Impérfalvi elgondolkozva, - még te a világon se voltál, mi már ellenségek voltunk.

Miközben Impérfalvi pipára gyújtott, dörögő hangon, meglehetősen érthetetlenül elmoztogott valamit az összeütközés történetéről. Néha elakadt és komisz kis arcából kivillogott valami kárörömmel vegyes kaján gyűlölet. Annyit a lány világosan megértett, hogy Impérfalvi nem óhajtja a fiú idejárását.

A leány mozdulatlanul ült egy rozoga széken, lassan elfordította a fejét az apjától és kinézett az ablakon. Talán attól félt, hogy könnyek tolnak a szemébe? Az apja hangjából kicsendülő gyűlölet egyszerre becsesebbé tette előtte Sándort. A hirtelen közjük tornyosuló akadályok értékesebbé tették. Most emlékezett csak rá, hogy már hónapok óta türelmetlenül várta ezt a két nyári hónapot. Bizonyosan azért, mert ekkor legalább volt egy rendes társa, a kivel kellemben szórakozott. Különben nem igen volt neki társasága. Annyira szegények voltak, hogy nem járhattak sehová se, nehogy nekik is fogadniuk kelljen. Mert az Impérfalvi-leány nem mehetett el olyan uzsonnára, a melyet nem adhatott vissza, még látogatóba se mehetett el, mert ha visszaadják a vizitet, ez őket zavarba hozta volna. Így hát minél jobban nőtt a leány és nyílt az értelme, annál nehezebb és nyomasztóbb ködök nehezedtek a lelkére. Micsoda irtóztató teleket töltött ebben a hideg, mély völgyben, melyet a nap már délután három órakor elhagyott s helyette megjelentek az éj borzongató árnyai. Természetesen a tanyája neki is a konyha volt s mint gyerek, egészen jól érezte magát a meleg szögletben, eljátszogatott rongyokból készült babáival s elbeszélgetett öreg cselédjükkal. Később is aztán, mikor már unta ezt a környezetet s a babák visszaváltoztak ronggyá, csak itt maradt, mert nem volt hová mennie. Eljutott tizenhatodik évéig a nélkül, hogy egyetlen barátnője lett volna. Azaz, hogy volt neki mégis egy, a ki némileg elviselhetővé tette az életét: ez iskolatársa, a Blau Klári volt, a ki könyveket kölcsönzött neki. Ezenkívül még egy élvezete volt, az, hogy vacsora után nagy kendőt kanyarintva a nyakába, elszökött hazulról a Pordánék háza elé s hallgatta Etelka kisasszony zongorajátékát, melyet művészek tartottak a városban, mert Budapesten tanulta. A kis Esztinek valóban művészi is volt.

Az apák tilalma új varázssal vonta be a két fiatal léleknek egymáshoz való viszonyát. E tilalom nélkül a gyermekkori bizalom kagylójából talán sohasem bontakozott volna ki a szerelem gyöngye. Milyen szívdobogva siettek találkozni a patak partjára, a kis füzes ligetbe s minden semmiség, a mi köztük szóba jött, most százszorosán fölkelte érdeklődésüket. Lassan-lassan tudatára ébredtek annak, hogy szeretik egymást s mindegyik tisztában volt a másinak érzelmeivel, noha se zugó víz, se sugdosó fák, se futó felhő nem hallották soha szent esküvéseiket. S mikor újra elérkezett a bucsuzás ideje, még akkor se tettek fogadalmat egymásnak és Sándor csak annyit mondott: *Nem felejtelek el és visszajövök hozzád.* A mire a leány egyszerűen annyit felelt: *Várok rád.*

Mielőtt Szentléleki Sándor elvégezhetette volna a sárospataki gimnáziumot, kiürült a családi kincstár s egy napon, mikor a fia a tanulószobában olvasgatott, megnyílt az ajtó s egészen váratlanul az öreg Szentléleki lépett be rajta. Leült, sokáig hallgatott, majd monoton hangon, minden megindulás nélkül, előadta a fiának, hogy nem tudja tovább taníttatni. A gyerek nem volt nagyon elkényeztetve, soha kedves és örvendetes dolgot az apjától nem hallott s valahányszor életében az öreg őt megszólította, mindig készen állt arra, hogy ez a beszélgetés neki szomorúságot fog okozni. Most is fölemelte sápadt, bánatos arcát s mély tűzü szemeit apjára függesztette. De nem szólt semmit. Az apja folytatta:

- Van egy gazdag atyámfia a Nyirvidéken. Ez megígérte egyszer, hogy odavesz az uradalmába gazdasági irnoknak. Irtam hozzá egy levelet, ha itt sehogyse tudsz már tovább meglenni, bármely pillanatban elindulhatsz hozzá. Valami tulságos nagy jóindulatot ne várj tőle, mert nagyon távoli atyafiság, olyan sógorság-komaság féle...

Itt az öreg elkezdett kaparászni valamelyik belső zsebében s onnan egy levelet és nagy kinnal egy tizforintost huzott elő.

- Ez az utolsó pénzem számodra, ennél többet tőlem ebben az életben aligha kapsz.

A fiu átvette a levelet és a bankót és eltette. Még eddig egy szót se szólt. Ujra az apjára függesztette tekintetét, mintegy kérdezve, hogy befejezte-e a mondókáját? Az öregben is látszott, hogy nem tudja, beszéljen-e tovább, vagy egyszerűen itt hagyja a fiút, röviden véget vetve a bucsuzásnak? Hosszabb szünet után a fiu megszólalt:

- Ha apám a tanárokhoz menne...

- Én? - horkant föl az öreg.

- Beszélni az érdekemben.

- Minek?

- Akkor tán itt maradhatnék, míg az esztendő véget ér...

Igen, ez megfordult az öregnek a fejében is, nem most, hanem régebben. Ha meg tudott volna alázkodni, akkor a sublót tartalma és maga a sublót is, nem ment volna rá olyan hamar a pataki iskoláztatásra. A vén hidalgó, a Cid-románcok rongyos lovagja, vállat vont s egy melankólikus mozdulatot tett, mely teljes lemondást jelentett. Már késő! Nincs már semmink a világon, se ezüst sarkantyú, se török nyereg, se skófiúm, se csontos karabély! Rekedten felelt a fiának:

- Nem lehet. Még ha jobb tanuló volnál, vagy valami különösen kedvelt alak itt Patakon... de így...

Elhallgatott. A fiu se szólt többet egy szót se. Sokkal büszkébb volt, semhogy folytatta volna. Azt is megbánta, a mit eddig mondott. Jó darab ideig hallgatagon ültek a rideg diákszobában, végre az apa fölkel, hogy távozzék. Odalépett a fiához és kezet nyújtott neki. Egy pillanatig habozott, végre mégis lehajolt, megölelte és megcsókolta a fiát. A fiu megrázta az apja kezét, azután ő is lehajolt és kezet csókolt az apjának. Ki is kíserte az öreget a vasuti állomásra. Ott már csak kézfogással bucsuzkodtak. A fiu sokáig utánabámult a vonatnak, mely elvitte tőle azt az embert, a ki a természet törvényei szerint az apja volt s a kit talán hosszú ideig nem fog látni, de semmi különös fájdalmat nem érzett a szívében. Aztán lassan megfordult s nehéz lélekkel baktatott vissza a kollégiumba, a kis város néptelen utcáin. Valami sajgás mégis volt a szívében: érezte, hogy a diákélettől való megválás küszöbén áll. Ha ezek az évek nem jelentették is rá nézve a gondtalan vidámság korszakát, mégis csak rosszul esett otthagyni őket s egy lépést tenni kifelé, a zugó élet szinpadára. Ha távol állott is még tanulmányai befejezé-

sétől, gyermekkorának sivár évei és komor ifjúsága hamar éretté tették lelkét, s a fiu majdnem koravénnek volt nevezhető. Azon gondolkozott, mi volna az útja és a módja annak, hogy ő továbbra is a kollégiumban maradhasson. De úgy látta, akárhogy forgatta is a dolgot, hogy ez kunyorálással, megalázkodással, jóformán koldulással jár s ettől megborzadt. Nem tudta, milyen lesz helyzete a gazdag rokonnál, de ez már el volt készítve, neki csak oda kellett mennie. Fölment kis diákszobájába, összepakkolta csekély holmiját s az ősi fődél alatt álmodozva eltöltött utolsó éjszaka után hajnalban nekivágott a nagy világnak.

XI.

Három esztendeig nem került haza Ér-Tarpára Szentléleki Sándor. Ebből két esztendőt valahol az ecsedi láp vidékén töltött, a Komlód-uradalom egyik félreeső pusztáján, valami elzüllött ispán mellett. Mikor hazajött, magasra nőtt legény volt, sovány, sápadt, ideges alak. Az ispán, maga is agglegény, vad mulatozásainak cimborájává tette a fiut, a ki szép hangjával valóságos pacsirtája volt az elhagyott tanyának. Két esztendő múlva történt, hogy a szabolcsi urak lejöttek erre a helyre vadászni s a döllyfös Komlód úgy bánt a szegény rokonnal, hogy ez egy vizes kancsót a fejéhez vágott. Az lett a vége, hogy az inasok dobták ki az uri társaságból. Szentléleki Sándor bement Szatmárra, korhely színészek közé keveredett és fölcsapott komédiásnak. A részeg direktor előtt egy üveg bikszádi viz állott, fölkapta, a fiúnak a fejére öntötte s elkeresztelte őt Romvári Ivánnak.

Szentléleki Sándor nem érzett hivatást ehhez a pályához, még csak kedve se volt hozzá. Sose fordult meg az eszében, hogy ő egykor színész legyen. De megtetszett neki a gondtalan, vidám, rosszul táplált, de jószívű társaság, mely esténként a nagy költők lelkével szította tele magát, mámorosító verseinek hullámain ringatódzott, nappal pedig az élet legsilányabb prózáját taposta. A direktornak megtetszett a szép hangja, a direktorné kijelentette, hogy nagyon csinos fiu, a színészek *hurrát* ordítottak hozzá s a föl vétel megvolt. Nem kérdezte senki tőle, hogy kastélyban született-e, vagy nádfődeles kunyhóban, az se érdekelt senkit, hogy hány iskolát végzett és miféle diploma van a zsebében, de arról biztosították, hogy ha a többinek lesz mit enni, akkor ő se marad éhen.

Két hónapot töltött ennél a társulatnál. Ez a rövid idő csodálatosan átalakította. Fölfedezte magában a kedvet és a tehetséget erre a megvesztegető és romantikus pályára. Nagy kedvvel tanult mindent, a mi idevonatkozott, sokat olvasott és híres színészek életét tanulmányozta. Szemlátomást kezdett kinőni társai közül. A mi kis pénzt keresett, összerakta, mert égető vágy fogta el, hogy a fővárosba mehessen. A harmadik hónapban már volt akkora összeg a zsebében, hogy fölmehetett Budapestre. Meghúzódott e betegesen zajos, csodaszép tivornyaváros nagy palotáinak sötét árnyékában, nyomorúságának rejtett és piszkos zugaiban s készült hivatására. Este az operett-színháznál fujta a kórust, nappal pedig egy színésziskolában tanult. Ez így tartott körülbelül egy esztendeig. Egy esztendő múlva beteg lett, a fiatal színházi orvos megvizsgálta s úgy odavetőleg, jóindulatosan megjegyezte: *Maga pedig atyafi, jól teszi, ha vidékre megy, mert a tüdeje nincs egészen rendben.*

A színésziskola egy türhető szerződést szerzett neki valamelyik kisebb vidéki szintársulatnál, de mielőtt helyét elfoglalta, elhatározta, hogy otthon tesz egy látogatást. Nem az apja, nem is szülőháza vonzotta, de ébren is, álmában is gyakran megjelent előtte a kukoricabirodalom királynéja, a napraforgó-szalón urnője, az aranyhaju Tündér Ilona. Teljesen felnőtt férfinak érezte magát s szenvedélye is felnőtt keblében, többé nem lehetett féken tartani, rázta a ketrecet. El kell, hogy dőljön a sorsa. Elmegy megtudni, hogy Impérfalvi Eszter megtartotta-e ígéretét s várakozik-e reá?

Igy történt, hogy több mint három esztendő leforgása után Szentléleki Sándor ott állott kertjük végében s az elpusztíthatatlan napraforgókon keresztül nézett be az Impérfalvi-ház felé. Talán életében először történt meg rajta, hogy könnyek tódultak szemébe. Szíve tele volt gyermekkori emlékeivel s nem tudta leküzdeni meghatottságát. Az öreg cselédet titkos üzenettel Eszterhez küldte s szívszakadva várta a választ. Fejét lehajtotta a kerítésre. Egyszerre csak ruhasuhogást hall, a sövénybokrok kissé kétfelé váltak s a kerítés tulsó oldalán megjelent Eszter.

A leány sokszor mosott-vasalt ruhában volt, gazdag haját egy szinehagyott kendőbe szoritotta. Arca piros volt az indulattól. Sándor átnyújtotta kezét a kerítésen és megragadta a leány jobbját.

- Megvártál? - kérdezte majdnem suttogó hangon.

- Meg, - felelt a leány alig hallhatóan. Sándor lassan lehajtotta fejét és megcsókolta a leány kezét. A leány visszahuzta és még jobban elvörösödött. Percekig csak közömbös dolgokról tudtak beszélgetni. Lassan-lassan belemelegedtek és Sándor elmondta azt az életet, a melyet három év óta folytatott. A leány ámulattal hallotta, hogy színész lett s hogy erről még az apja se tud, a kinek nem is árulja el. Hiszen mi köze is hozzá? A fiu rajongással nézte a leányt és dicsérte szépségét. A leány viszont aggódva kérdezte a fiút, hogy mi baja lehet, mert olyan sápadt. A fiu ezalatt átbújt a kerítésen s már a napraforgók alatt ültek, egymás mellett, mint hajdanában. És a fiu, ha lehetséges, egy árnyalattal még sápadtabb lett, mikor Eszter kezét lázasan megragadva, a leányt magához vonta és mély, rekedt hangon, ott az Isten szabad ege alatt, a régi tündéralmok édes tanyáján, megkérdezte tőle, hogy szereti-e őt azzal a halálos szenvedéllyel, mely minden más kötelékről megfeledkezik? És a reszkető leány megesküdt neki, hogy szereti. És a halál sápadtsága eltűnt az ifju arcáról, piros lett az a melegen lüktető vér hullámainál, s fény lövelt ki elhomályosult szemeiből. És akkor odafordította magához a leány arcát, erősen a szeme közé nézett és így szólt:

- Még egyszer eljövök ide, Eszter, de idejövetelemről akkor senki se fog tudni, csak te. Ez az a nap, a mikor Árgirus királyfi eljön Tündér Ilonáért. Velem fogsz akkor jönni, Eszter?

- Veled megyek.

- Elmegyünk és soha többé ide vissza nem térünk. Addig bucsuzzál el mindenkitől, a kit itt szeretsz.

A leány ránézett nagy, álmódzó szemeivel, mintha azt kérdezné, ugyan kit szeretek én ezen a helyen, ha te nem vagy itt?

A legény elolvasta ezt a tekintetet és meg volt vele elégedve. Előre hajolt és megcsókolta a leányt.

És ekkor a leány arca lett sápadtabb a halálnál, minden vér kifutott belőle.

A végzet füzte tovább e két vér történetét. A dráma megkezdődött a szüléknél és nehéz, dübörgő léptekkel haladt előre, az ismeretlen, homályos jövő felé.

Körülöttünk csend volt. A természet hallgatott és ők némák voltak. Föltekintettek a fényes égre, az ártatlanság fehér báránnyelűi usztak ott tova és lassan-lassan eltűntek a szemhatár véghetetlen kék óceánjában.

Szentléleki Sándor elhagyta a szülei házat. És rá három hónapra üres lett az Impérfalvi-ház is, a kis szőke tündér eltűnt. S a vén ember, mint egy harapós kutya, vad tekintettel csatangolt a városban és szaglászta gyermekét.

A két vén ember maga maradt gyűlöletével.

XII.

A két szomorú házban a két fiatal teremtés eltűnése nem sok változást okozott. A két ház eddig is rideg volt és elhagyatott. Kerülte mindenki. Eszter nem olyan volt az apai házban, mint egy dalos madár, mely csattogásával fölveri a csendet s vidámságával betölt minden zugot. Eszter olyan volt otthon, mint egy beteg madár, mely meghuzza magát és szárnya-szegetten gubbaszt. Sose hallotta dalolni senki, még gyermekkorában sem. Pedig az ajkról tovaszálló nóták megkönnyítik a lelket. Ha pedig bent maradnak az emberben, megromlanak és megsavanyítják a lelket. Jaj annak, a kinek nem adott dalos természetet a jó Isten!

Azért Impérfalvi, ez a közönséges, kicsinyes, senkit nem szerető ember mégis megérezte a leány hiányát. Sok-sok éjszakán keresztül ébresztették föl kínos álmai, melyek az eltűnt leányra vonatkoztak. S fölülve az ágyban, órákon keresztül bámult maga elé a sötétbe és azon gondolkozott: mit véthetett ő ennek a szelid, bánatos arcú gyermeknek, hogy itt hagyta a házat, a melyben született és az apját, a kin kívül nincs senkije ezen a világon?

Nem emlékezett rá, hogy valaha goromba lett volna a leányához. Talán egy rossz szót nem szólt hozzá soha. De arra már nem gondolt, hogy jó szót is elfelejtett neki adni. Azt a nyomoruságos házat is kellemessé tehetné volna a leány számára egy kis szeretettel, naponkint legalább egy csókkal, egy kis simogatással, egy kis érdeklődéssel a leány belső élete, lelki világa iránt. Ilyesmi azonban ennek a vadon felnőtt embernek eszébe se jutott. Dohányhamutól piszkos ruhában, pipától piszkos kezekkel, megsárgult fogakkal és bajusszal járkált itthon is, a városban is s bárminő ágról szakadt külseje volt is, nem törődött vele senki, nem figyelmeztette senki. A leánya legkevésbé, a kit már régen elszoktatott attól, hogy az apjával foglalkozzék. A leány eltűnésekor aztán, mintha hatalmasan fejbe ütötték volna, fölriadt ebből az állati életből. Kábult fejjel, zavaros szemmel tekintett körül s mint egy alvajáró botorkált végig-végig a lakáson, a leányát keresve. A cseléd állítása szerint még az ágy alá is benézett és a fiókokat is kihuzogatta. Napokon keresztül járt Impérfalvi udvaron, kertben és városban, egyszer aztán bezárkózott a szobájába s a cseléd beszélte a szomszédoknak, hogy sirni hallotta a tekintetes urat. A harmadik nap vége felé elhagyta a szobáját, valami ezüst-kupaku régi pipát pénzzé tett, elment a Tarpához tartozó kis szénsavas fürdőre és ott leitta magát. Ettől kezdve nem foglalkozott a leányával.

Egyszer aztán elkövetkezett az idő, hogy a két ellenség végképp hátat fordított egymásnak. Impérfalvi elment Lucskra, Szentléleki pedig Szentpálra.

Szentlélekit nem viselte meg annyira fia végleges elmaradása. Ő már hozzászokott ahhoz, hogy a fiú ne legyen otthon s egy esztendő múlva most is reménykedni kezdett, hogy a fia majd meglátogatja. De az évek egymás után gördültek tova s a fiú nem mutatkozott. Még csak levelet sem irt. Az öreg magában zsörtölődni kezdett, de szégyelte bevallani, hogy a fiú hallgatása neki rosszul esik. A Szentpálra való átköltözködés szórakoztatta őt s azt hitte, hogy a fiát teljesen elfelejtette. Csak mikor a vizsgálóbíró kiszállt Szentpálra s a doktorral együtt a fiát emlegették: akkor rendült meg a vén Szentléleki s hóborította lelkén valósággal egy új kráter nyílt meg, melyen kitört az apai indulatok forró lávája.

A tavasz erejétől megzsundult erdőn keresztül haladva, hurcolta magával a nagy szenvedélyt. Szinte ijedtség fogta el, a mint az erdő sűrűbb, világtalan részein keresztülbotorkált. Lépéseit nagyobb sietségre igazította. Néha majdnem rohant, mintha a sötétségből, eddigi borus életéből menekülne valami verőfényesebb világ felé, hol új élet vár rá. Néha nekiütődött egy fának, vagy a szeme közé vágódott valami lehajló ág. Ilyenkor összerázkódott, magához tért, megállt, nagyot lélegzett s a kabátja ujját végighuzta verejtékes homlokán. Elgondolkozott.

Nem volt tisztában magával. Talán félt egyedül lenni az erdő és az éj homályában? Nevetéses! A vén orvvadász, a ki életének annyi éjszakáját elheverte a harmatos fűvön, hallgatva az erdő rejtelmes zugását és különös kiáltásait, lesve a vadállatok járását, ő félne? Meglassított léptekkel haladt tovább, kinevetve szorongását, melyet ostoba félelemnek tartott. De azután megint belejött a sietésbe s ez így tartott, míg csak ki nem ért az erdőből. Az erdő széléről már látta a várost égő lámpásaival. Szentléleki levette kalapját és nagyot sóhajtott, mintha valami kínos érzéstől szabadult volna meg. Ugy érezte magát, mintha földalatti pincéből jutott volna ki a szabad levegőre. Leült egy kidöntött fára és megpihent. Előre hajolva, tekintetét a városra szegezte. Nemsokára találkozni fog fiával... a fiával és az unokájával. Körülötte ünnepies csend volt és ünnepi nyugalom szállott az ő lelkébe is. Minden félelem, nyugtalanság, szorongás eltűnt belőle. Majdnem boldognak érezte magát... Valami láthatatlan toronyban éjfél ütött az óra. Szentléleki fölugrott és leszállott a völgybe.

Akkor állott meg újra, mikor lépései alatt a kis város kövezete kopogott. Ekkor kezdett csak tünődni rajta, hogy a késő éjjeli órákban hol keresse a fiát? Azt mondták róla, hogy színész, akkor hát a színháznál találhatja meg. De ily késő éjszakán ott bizonyosan nincs senki és így okosabb lesz valami éjjeli szállást keresni. Mivel a tavaszi éj hűvössége borzongatta egy kicsit, elhatározta, hogy bemegy valamelyik kávéházba, egy kis pálinkát inni.

A piacra ért, köröskörül minden csöndes volt és sötét. Csak a Zsarkó-féle kávéház ablakai vetettek fényt az utcára. Szentléleki belépett. Leült egy asztalhoz, szilvóriumot rendelt és körütekintett. A kávéházban két szál pincér volt, s egy kisasszony ült a kasszában. Az egyik sarokban asztalra borulva aludt egy alak. Szentlélekinek úgy tetszett, hogy az egyik pincér odament az alvóhoz, fölkelte s az ujonnan érkezettre figyelmeztette.

Az alvó fölkel. Különös alak volt, magas és sovány, haja ősz, arca borotvált. Szemei mélyen ültek üregükben. Arcán viharos élet vagy tán a szenvedések mély barázdát vontak. Szemeit Szentlélekire meresztette, azután ingatag léptekkel feléje indult. Mikor három lépésnyire volt tőle, kinyújtotta két karját, arcán mintha megdöbbenés mutatkozott volna s halkán, de patetikus hangon így szólt hozzá:

- Öreg Lear, mit keressz te itt? Honnan jöttél? Elűztek már gyermekid s hajléktalanul bujdosol? Előtted áll öreg szolgád Kent, vagy hű bolondod, vagy szegény Tamás, aki fázik.

Szentléleki egy darabig hallgatta, azután türelmetlen mozdulattal odaintette a pincért s így szólt hozzá:

- Ki ez a bolond?

A pincér odahajolt és suttogva felelt:

- Nem bolond ez, kérem, hanem színész. Egy kicsit ivott, mert most van pénze. Már sok emberrel ivott itt, de mind elmentek, ő aztán meghagyta, hogy ha megint jön valaki, keltsem föl. Nem akar ő egyebet, csak urasággal tovább inni.

Szentlélekinek csak az ragadta meg a figyelmét, hogy színész, tehát olyan ember, aki a fiáról fölvilágosítást tud adni. Azért nem tekintett rá többé zordonan, hanem várta, hogy oda-telepedjék. A színész azalatt tiszteletteljesen közeledett Szentléleki felé. A vén Szentléleki hosszú ősz hajával, bozontos szakállával csakugyan olyan lehetett, mint a viharban elfutó és koponyáját döngető Lear király, mert az ittas színész folyton úgy tisztelte őt s ő maga mellette, mint talán a színpadon, Kent, a bolond, vagy Tamás szerepét játszotta. Odaült melléje és engedelmet kért arra, hogy italát fizethesse. Szentléleki némán biccentett, a színész két feketekávét hozatott és többrendbeli pálinkát. Azután kezét rátette Szentléleki karjára és szaggatott hangon így szólt:

- Jó királyom, öreg Lear, mindenem a tiéd, hű szolgád gazdag és segít nyomorúságodban. Öreg Lear, én értem szenvedésedet, mert nincs irtózatóbb dolog az ég alatt, a föld felett, mint a hálátlan gyermek.

Szentléleki megdöbbenve nézett a részeg emberre, aki sebzett szívébe markolt. Hirtelen vállon ragadta a színészt.

- Tudod te, hogy én ki vagyok?

- Tudom. Te Lear király vagy, akit gyermekei földönfutóvá tettek.

- Nem, ezt én nem értem, én Szentléleki Gáspár vagyok, aki azért jött ide, hogy a fiát megtalálja.

A színész összerázkódott, mintha villámos ütés érte volna. A szemein meglátszott, hogy a mámor hirtelen elröppent belőle. A borotvált arcon rémület cikázott végig, mely aztán fájdalomnak adott helyet.

- Te Szentléleki Gáspár vagy, Szentléleki Sándornak, vagyis Romvári Ivánnak az apja?

- Az vagyok és már vagy nyolc esztendeje nem láttam a fiamat. Kérlek, színészbarátom, beszélj róla vagy vezess hozzá.

A színész fölkönyökölt az asztalra s merőn Szentlélekire szegezte tekintetét, miközben halkan motyogott:

- Szegény öreg Lear, de sajnállak.

Szentléleki türelmetlen mozdulatot tett.

- Hagyd ezeket a bolondságokat, színészbarátom. Igyál egy pohár vizet és térj magadhoz.

Itt mintha egy ötlet megkapta volna, így szólt:

- Hát az unokámat ismered-e?

A színész némán intett, hogy ismeri.

- Fiu-e vagy leány?

- Leány.

Erre csönd következett. Szentléleki is az asztalra könyökölt, a beszélgetés hosszabb időre megszakadt. Mikor Szentléleki újra fölvetette tekintetét, látta, hogy a színész szeméből két nagy könnycsepp gördült alá és szétporlik a piszkos márványasztalon. A vén embert kínos balsejtelem szállotta meg. Megragadta és megrázta a színészt.

- Térj magadhoz és beszélj nekem.

A színész fölhajtott egy csésze forró feketekávé s mereven maga elé tekintve, halkan elkezdett morogni, mintha nem is emberekhez beszélne, hanem ködalakokhoz, melyeket a mámor rajzolt eléje.

- Nagyon jó barátom volt, úgy szerettem, mintha a tulajdon fiam lett volna. Nagy tehetség... ő is lopott az égi tűzből egy szikrát, mint Prometeusz... én is olyan voltam fiatal koromban, azt hittem, hogy egy egész ország fog tombolni alkotásaimnak, de megölt a pálinka... Ez az, ami köztünk pusztít és megöli a talentumokat. Rómeón kezdtem, játszottam Macbeth nagyra-vágyását, alakítottam Lear fájdalmát, tüzeltem a népet Antóniusz beszédével, borzongattam az asszonyokat Othello vak féltékenységevel s mi lett belőlem? Egy szegény ördög, aki hol sugó, hol ügyelő, hol meg kórlista. De Romvári Iván erősebb volt, az meg tudta volna mászni a

meredek csúcsot, melynek tetején a dicsőség napja ragyogja be a szerencséseket, akik följutnak. Biztattam, támogattam, tanítottam s mi lett belőle!

Itt hangja elcsuklott, szemét lassan Szentlélekire emelte, aki visszafojtott lélegzettel figyelt rá.

- Beszélj, beszélj!

A színész most már egészen józan volt. Elővett egy piros zsebkendőt s megtörölte a szemét.

- Ön Szentléleki Sándornak az apja?

- Az vagyok.

- Miért jött a fia után? Most egyszerre eszébe jutott? Hisz' nyolc évig nem törődött vele.

Az öreg halkán visszafelelt:

- Most tudtam meg, hogy hol van. Nyolc év óta ma hallottam először róla hírt s egyszerre fölébredt bennem a vágy, hogy lássam. Egyszerre megborzadtam a magánytól, amelyben éltem, lelkemet melegítette a remény, hogy a fiam talán szeretni fog.

Szentléleki is csak úgy morogta ezeket a szavakat, mintha magának beszélt volna. A színész hátrább tolta székét s egyenesen Szentléleki szeme közé tekintett.

- Öreg Szentléleki, eleget élt már, eleget szenvedett már, az élet megkeményítette, hát megtudhatja az igazságot.

- Mi az? - kérdezte rekedten és előrehajolt.

A színész habozva hallgatott egy ideig, mintha tünődnék azon, amit mondani készül. Azután lassan, szaggatottan beszélni kezdett:

- Szegény fiu nagyon beteg volt. Ő maga se tudta, hogy állapota milyen súlyos. Egy nagy csapás adta meg neki a kegyelemdőfést: a felesége halála.

- Ki volt a felesége?

- Nem is tudja?

- Nem.

- Impérfalvi Eszter.

Itt újra szünet következett. Az öreg rágódott egy darabig ezen a meglepő dolgon. Aztán újra kezdte:

- És a fiam beteg még?

- Nem beteg.

- Meggyógyult?

- Meghalt.

Szentléleki Gáspár körültekintett. Hol van ő most? Miféle rémalak ez a vén komédiás, aki pálinkától gőzölgő szájjal ilyen rettentő dolgot beszél neki? Hisz csak az imént volt még, hogy reményektől dagadó szívvel tört keresztül az erdő sűrűjén és az éj sötéttségén. És most úgy érezte, hogy ezek a remények halkán, lábujjhegyen, egyenként lopóznak ki szívéből s azt otthagyják üresen, sötéten és hidegen. Hideg borzongás futott végig rajta. Föl akarta emelni kezét, hogy megsimogassa a haját, de nem volt képes. Föl akart ugrani és nem tudott. Valami rossz álom ez, melyből föl kell ébrednie.

- Nem igaz, amit te beszélsz, - kiáltott hörögve s megragadta a színész karját, - ugy-e nem igaz?

A színész nem felelt, arcán mély fájdalom vonaglott végig.

- Mikor halt meg?

- Öt nap előtt.

Szentléleki megrázkódott, belekapaszkodott az asztalba és fölállt. Ránézett a színészre s parancsoló hangon így szólt:

- Vezess a fiam sírjához.

Ott hagyták a kávéházat.

- Pista! - szólt a kasszás kisasszony, - hány kupica pálinkát ivott az a kócos szakállu vén ember?

- Egyet.

- De gyöngé firma lehet. Láttá, hogy tántorgott kifelé menet? Sokkal jobban, mint a színész.

Odakint a két vén ember egymásba kapaszkodott s a temető felé baktatott.

XIII.

Csimpolya Márton, a munkácsi régi temető első sírásója, vagy mint ő magát, ha bemutatkozott, nevezte: *magyar királyi fősírásó*, mondom, Csimpolya Márton filozófus volt. Filozófussá tette a mestersége. Az a tapasztalat, hogy akár polgármester valaki, akár napszámos, egy napon odakerül Csimpolya Márton elé, aki őt aztán szépen a föld alá dugja. Ezen nem változtat se gazdagság, se hatalom. Csimpolya Márton, aki alárendelt szerepű, szegény szolgalelek volt, eleinte megdöbben a fölfedezésén, mely valóságos forradalmat idézett elő benne, de aztán belenyugodott. Vállat vont és így szólt magában: *Elvégre ez az én titkom, én pedig nem szólok senkinek, így hát e miatt el se csaphatnak!*

És filozófiáját még mélyítette az a megfigyelése, az a sajátos dolog, hogy ami az egész emberiségnek gyász és bánat, az neki mindennapi kenyér és öröm. Így hát Csimpolya Márton szembe találta magát az egész emberiséggel. Ő egy külön kaszthoz tartozott, melynek érdekei homlokegyenest ellenkeztek az emberi faj érdekeivel. Minél többen pusztultak el az emberiségnek Munkácson lakó részéből, annál fényesebben élt Csimpolya Márton. Nem volt ő embergyűlölő, ezt nem lehet mondani, de jobban szerette embertársait halva, mint elevenen.

A mai napja ebből a szempontból nagyon szépen sikerült. Két nagy temetés volt, megfelelő borraival. Ha Csimpolya Márton borraival kapott, akkor rendesen elment egy közeli korcsmába azzal az üreggel, hogy áldomást iszik az elhunyt emlékére. Ezt ő a temetési szertartás kiegészítő részének tartotta, amely nélkül a meghaltak talán épp oly kevésbé tudnának eligazodni a túlvilági utakon, mint a beszentelés, imádság és ének nélkül. A papon, a kántoron és a ministránsgyerekeken kívül a sírásó az, aki nélkülözhetetlen azon a ponton, ahol az ember a sötét vizen átkél az alvilágba. Szerepének ez a fontossága Csimpolya Mártont büszkévé tette s a temetések után történő ivását is valóságos szertartássá alakította át. Komolyabb és ünnepélyesebb formák közt még nem rúgott be ember, mint Csimpolya Márton. A misebort nem ihatja nagyobb áhitattal a pap, mint ő az áldomáspálinkát...

Csimpolya Mártonné asszonyság nem tudott ilyen magas álláspontra helyezkedni, mikor az ura a jövedelmező temetések után áldomásozni indult. Az ő szemében ez közönséges részeskedés volt. S mikor aztán Csimpolya Márton hazatért a temető kapujában levő szerény hajlékába, az asszonyság megfelelő fogadtatásban részesítette, mely nem pusztán veszekedésből állott, mert ez fölhívja a szomszédok figyelmét, anélkül, hogy Csimpolya uram erkölcsén javítana. Ellenben ha a nyelvelést ütlegekkel fűszerezi, ez mélyebb és felejthetlenebb hatást tesz Csimpolya Márton gazdára.

Három ízben történt, hogy Csimpolyáné, mindig egy-egy nagyobb temetés után, elpáholta az urát. Csimpolya, mint filozófus, ezt is szó nélkül tűrte. Legföljebb sajnálkozott az asszony együgyűségén, mely nem engedi neki meglátnia, hogy Csimpolya tulajdonképpen az emberiséggel való meghasonlásának megdöbbenő érzését temeti az italba. Ebből az érzéketlenségből Csimpolyáné csak egy következtetést vont le, azt, hogy a részeg emberre még a verés se hat. Ezért elhatározta, hogy másképp osztja be a dolgot. A részeg Csimpolyát nem bántja s csak másnap dőngeti el, mikor kialudta magát s mánora elröppent.

A mai napon is, a két nagy temetés után részegen hazatért urát nyugodtan engedte lefeküdni. Csak Csimpolyára meresztett vasműalkotata mutatta, hogy hátra van még a feketeleves. Csimpolya tehát lefeküdt és mélységesen aludt, körülbelül éjfél után egy óráig. Ekkor arra ébred, hogy megzörgetik házának az országútra nyíló ablakát.

- Ki az és mit akar? - kérde hangosan.

- Két úr akar a temetőbe menni, - felelt egy hang.
- Nem lehet, késő van.
- Csak keljen föl, nagyon fontos dolog, nem bánja meg.

Csimpolya Mártonnak hirtelen eszébe jutott, hogy ő a tegnap esti ivásért és a borraivalóknak utolsó krajcárig történt elköltéseért még nem kapta meg a büntetését. És eszébe jutott az is, hogy ime, talán itt az alkalom, újabb borraivaló megérdemlésére, amivel aztán elháríthatná a feje fölött függő veszedelmet. Sebten kiugrott az ágyból, felöltözött és kilépett. Odakint Szentléleki és a színész várták. A temető kapuján keresztül kihallgatta őket. Megtudta, hogy csak egy égő lámpásra van szükségük és arra, hogy kísérje el őket Szentléleki Sándor sírjához. A színész öt koronát csillogtatott előtte, ez döntött, kaput nyitott s pár perc múlva Csimpolya vezetése alatt megindultak a keresett sírhoz.

Csimpolya Márton a fejfához tartotta a lámpást és Szentléleki Gáspár mereven odaszegezett szemei leolvasták róla egyetlen fiának a nevét. A vén ember pilláin nem rezgett könny, arcán nem látszott semmiféle fölindulás, a két keze se kulcsolódott imára, lába nem csuklott meg térdelésre, de szívét valami különös fájdalom húzta össze, amelyet soha nem tapasztalt életében. Most jött csak rá, egy hosszú élet végén, hogy szerette ezt a fiút. Amíg a fiu megvolt, körülötte szaladgált, az apai érzés ismeretlen volt előtte. Most nyilatkozott meg először benne, mikor csak bánat alakjában jelentkezhetett. Eszébe jutott a mai nap, melyen futásnak indult, hogy ujonnan ébredt reményeit utólérje. Lehunyta a szemét és úgy tetszett neki, mintha megint ott rohanna a zúgó erdőben, de most nem talál kifelé vezető utat, hanem egyre jobban belebonyolódik a fekete rengetegbe. Nehéz sóhajjal kinyitotta szemét s ott látta maga előtt friss reményeinek, új életének, boldogságának: fiának a sírját. A színész hátravonult, hogy ne zavarja fájdalmában és imádságában az apát. De mikor látta, hogy az szobormereven áll, ajkai imát nem suttognak, kezei keresztvetést nem jeleznek, előre lépett, hogy elhúzza onnan az öreget. Rettentő benyomást tett rá ez az alak. Félt tőle: a némaságától, a mozdulatlanságától, a látszólagos érzéketlenségétől. El akarta onnan vonszolni, hogy majd elviszi magával. De nem mert hozzányulni. Habozva tekintett reá. Mit csináljon? A vén színésznek imponált ez a keményfából faragott vén ember. Ami őt illeti, nem tudta legyőzni meghatottságát. Félrefordult és dörgölni kezdte szemét, érezte, hogy nedvesül. S ő e pillanatban nem elvesztett ifju barátját siratta, hanem ezen a torzonborz ősz emberen esett meg a szíve, aki pedig csak annyit árult el szomorúságából, hogy levette süvegét s ősz fejét odatartotta az éjjeli harmatnak.

A színész végre kitalálta, hogy mit csináljon. Egy szót súgott a sírásó fülébe, ez letérdelt, levette a kalapját, keresztet vetett magára és fenhangon a *Miatyánkot* kezdte imádkozni.

Szentléleki összerendezte. Úgy nézett a sírásóra, mintha csak most venné észre, hogy az is itt van. Melle sebesen zihálni kezdett, alakja lassan összeesett, Szentléleki Gáspár lehanyatlott a földre s forró fejével fia sírját érintette.

Remegő kezei imára kulcsolódtak. Ajka mozgott, a sírásó után morogta az imádságot. Talán ez volt a legelső imádsága életében. A legelső alkalom, hogy lelkét a föld körén túl emelte, a misztikus helyek felé, hol misztikus lények emberi sorsot intéznek. A darabosan előadott imádság léket ütött ezen a kemény szíven is s egyszer csak megindult belőle a könny patakja, mint ahogy Mózes varázsvesszője forrást tudott fakasztani a kemény sziklából. Szentléleki érezte a forró cseppeket végiggördülni arcán. A cseppek lehulltak, talán áttörtek a földön s megtalálták ott lent azt, akiért hullottak. A színész is megnyugodva nézett már Szentlélekire: imádkozik, sír, térdel, most már meg fog könnyebbülni. És mikor Csimpolya Márton keresztet vetett magára és fölkelt, a színész is odalépett Szentlélekihez, előbb csendes fogadást tévén

magában, hogy el nem hagyja bánatában ezt a vén embert s megfogván karját, szelid erőszakkal elvonta a sírtól s meghívta magához vendégül.

Csimpolya Márton pedig hazament, fölkelte az asszonyt, eléje tartotta az öt koronát s így szólt:

- Hallod-e, az este sokat ittam, elfelejtettem megmondani, hogy nem a magam költségére ittam. Az én pénzem megmaradt, nesze, itt van, a tied.

Az asszony elégedett vigyorgással vánkosa alá tette a pénzt. Márton pedig boldogan feküdt vissza ágyába: most már a reggeli verés veszedelméről szó sincs.

A színész a város ellenkező részében lakott s már majdnem pitymallott, mikorra hazaértek. Útközben nem sokat beszélgettek, csak a színész tartotta szükségesnek megmondani a nevét, hogy formálisan is bemutatkozzék Szentlélekinek. Szikrainak hívták s mint mondá, passzióból lett színész. Különben pedig egy percre sem eresztette el Szentléleki karját s így baktattak végig a néptelen városon. Csak egyszer állt meg a színész, a még mindig nyitott kávéház előtt s két nagy üveg pálinkát vett. Megmagyarázta Szentlélekinek, hogy ő ezt a pénzt, amiből most költekezik, Szentléleki Sándortól kapta, s azért kötelessége neki az apjáról is gondoskodni. Szentléleki csak néha felelt egy-egy érthetetlen szót, s azért a társalgás minduntalan megakadt. Végre hazaértek, ahol egy falusiasan megvetett ágy, tele dunyhákkal várta Szikrait. A szoba különben szegényes és hideg volt. Egy Shakespeare-, egy Petőfi- és egy Krisztus-kép lógott a falon.

Szikrai lámpást gyújtott, Szentléleki fáradtan leroskadt egy székre és a világosságba meredt. A színész az asztalra tette a két üveg pálinkát, azután elővett egy kis kulcsot, kinyitott vele egy a falban rejlő kis üreget, ahonnan ivókészletet vett elő: két kis ezüstpoharat, egy chartreuseös üveget és egy kis csikóbőrös kulacsot. Mindezt az asztalra állította, úgy, hogy a lámpavilág sugarai megtörtek és csillogtak rajta. Szikrai a poharakat kitörülgette valami ócska szalvétával, tele töltötte a kulacs tartalmával s azután így szólt:

- Ezeket a históriákat már régesrégén kaptam egyik jutalom játékom alkalmával. Ragaszkodom hozzájuk, mert megbecsülöm az italt, mely annyiszor megvigasztalt. Igyék, kérem! Meglehetős hideg volt az éjszaka és alighanem mind a ketten átfáztunk. Amit most töltöttem ki, ez diópálinka, kitünő, a polgármester küldte.

Szentléleki gépiesen nyult a pohár után s egy hajtásra kiitta. Szintúgy Szikrai is. A színész aztán kimosta a két poharat, gondosan kitörölte és a chartreuseös üvegből töltött beléjük.

- A diópálinka gyenge most nekünk. Ez a kisüstön főtt szilva jobb lesz. Ez végigmarja az ember belsejét, nem kimél se gégét, se gyomrot. Igyék csak!

Megint mind a ketten fenékgig ürítették poharukat, melyet Szikrai azonnal ismét teletöltött.

- Ez aztán az ital! - suttogott a színész, - minden pohár belőle egy uj sír, melybe egy régi bánatunkat temetjük. Igyék!

Harmadszor is kiürítették a poharakat. A színész gyorsan mámorosodni kezdett. A régebbi ittasság is benne lappangott még s újabb táplálékot kapván, hamar föltámadt és birtokába vette a vén csavargót. Szentléleki egy szót sem szólt, gondolatai Isten tudja, hol kóboroltak, mint egy kis gyermek, vagy mint egy ártatlan bolond, átengedte magát a vezetésnek. Szót fogadott akkor, mikor Szikrai karonragadta és hazavontatta és szót fogadott most, mikor itatta. A színész egyre beszédesebb lett. A pálinka megoldotta nyelvét, fölgyújtotta fantáziáját, fölszabadította gondolatait. Az az érzés dolgozott benne, hogy neki szent kötelessége ezt a szánalmas öreg embert megvigasztalni és pedig azzal megvigasztalni, amivel magát szokta

gyógyítani: a pálinkával. Szentléleki hallgatagsága ismét félelemmel kezdte eltölteni. Ő meg minél többet ivott, annál fecsegőbb lett. Az is hajtotta őt a folytonos beszédre, hogy a vele szemben ülő vén embernek a némaságát (ami mögött, óh, jól tudta, oly iszonyu dolgok rejlettek!) ne kelljen észrevennie. A pálinka démona Szikrait lassan-lassan teljesen hatalmába kerítette. Mint egy új, jobb, boldogabb világ apostola, aki prozelitákat akar szerezni, prédikált Szentlélekinek a pálinkáról. A szeme fölragyogott, hangja csengő lett, mikor a szegény embernek egyetlen kincséről, a pálinkáról beszélt, mely mámort hoz és feledést ad, mikor a valóság nagyon kínoz bennünket. Majd meg, mint színész, publikumot látott Szentlélekiben s elmondta pályafutásának fényes részleteit. Szavalt, ágált, mindaddig, míg észre nem vette, hogy Szentléleki pilláit lassan lezárta a mámor. Akkor a színész is elhallgatott. Lehúzta cipőjét, hogy ne zavarja az alvót. Vagy egy félóraig hagyta aludni s örömmel legeltette rajta szemeit, büszkén érezvén, hogy a szegény most neki köszönheti azt, hogy alszik és felejt. Mikor aztán Szentléleki már nagyon lógatni kezdte a fejét a kényelmetlen széken, az öreg lassan hozzálátott, hogy levetkőztesse és lefektesse. Nem ment. Csendesen visszaült a székére s még egy darabig aludni hagyta, mialatt gondolkozott, hogy mit csináljon vele? Végre elszánta magát, fölkelte az öreget, az ágyhoz vezette, lehúzta a csizmáját s mint kis gyermeket az édesanya, oly gondosan és gyöngéden lefektette és betakarta. Ő még kevert magának egy vegyeset, dió-pálinkából és szilvóriumból, motyogott, mintha a szesz ördögével disputálna, mezítláb tipegett ide-oda, mintha fekvőhelyet keresne a szobában, végre végigterült egy rövid, kemény, rongyos divánon s boldogan elaludt...

Boldogan, mert a nyomorult talált magánál nyomorultabbat, aki rászorult...

XIV.

Egyszerre csak Szikrai érezte, hogy megrázzák a vállát. Kinyitotta a szemét. Szentléleki állott előtte, teljesen felöltözve.

- A lányunokámról nem beszéltél, - szólt, - mi történt vele? Hova lett? Tudsz róla valamit?

A színész leszállt kemény ágyáról, kidörzsölte szeméből az álmot és felelt:

- Az apja rám bízta, hogy vigyem haza...

- Haza? Hová haza?

- A nagyapjához.

Szentléleki arca eltorzult. Megragadta Szikrait, mintha az el akarna szökni.

- Hová vitted azt a gyereket? Az a gyerek engem illet. Az anyját elvették tőlem, de a gyerek enyém lesz, ha száz ördög áll is az utamba. Ezt már nem engedem kiragadni a kezemből.

Az utolsó szavakat már majdnem üvöltve mondta. A színész megdöbbenve tekintett rá, kiszabadította magát a vasmarkokból és csillapítólag így szólt:

- Jó, jó, hisz még minden jóra fordulhat. Elmegyünk Lucskra és elhozzuk a kis leányt Impérfalvitól.

Szentléleki durva öklével olyat ütött az asztalra, hogy az üvegek táncoltak s rekedten szólt:

- A gazember! Ettől is meg akar fosztani! Egyszer már betört az életembe, de másodszor kiverem onnan. Nem húzom meg magamat, követelem, ami az enyém. Gyere öreg, rögtön indulunk!

Egy félóra múlva már kocsin ültek. Szentléleki gyalog akart nekivágni a hegyeknek, de Szikrai okosabb volt: kerített egy olcsó fuvarost, teletömött egy tarisznyát elemózsiával, zsebre vágott egy üveg pálinkát, és így indultak útnak. Szentléleki teljesen megváltozott. A fiát eltemette, elfelejtette és minden gondolata unokája körül forgott. Szilaj esküvésekkel fogadta, hogy visszaszerzi. Majd Impérfalvi iránt érzett gyűlölete lobogott újra magasan s rettentő káromkodásokkal rázta öklét a hegyek felé, ahol a gonosztevő rejtőzött. Szikrai csitítani próbálta, hogy hát ez a kis leány édesanyjának az akarata volt és Impérfalvi nem tehet róla, de Szentléleki oly sötéten nézett rá, tekintetében oly szilajság lobbant föl, hogy a színész jónak látta elhallgatni. Egy időre Szentléleki is csendben volt, mintha gondolatait rendezné, azután töredezett mondatokban szerelmének történetét kezdte mesélni. Olyanformán mondta el, mint mikor valaki egy régen hallott, félig elfeledett nótát próbál elénekelni. A színész megdöbbenve nézett a vén emberre, aki egész testében remegett az elbeszélés alatt, mint ahogy remeg a tűzhányó-hegy, mikor a benne forrongó lávatenger kavargó és kitörni készül. És a vén színész nem tudta, hogy e pillanatban micsoda grandiózus jelenetet néz végig; ő volt az első ember, aki Szentléleki Gáspárt panaszkodni hallotta. A vén ember hangja néha szinte nyöszörgött, néha rikácsolt, néha suttogott a szerint, amint szeretet nélkül eltöltött életéről, első szerelmének bukásáról, vagy Impérfalvi szerepéről beszélt. S a színész keserű lenézéssel gondolt vissza a maga pályájának nagy alkotásaira, Lear gyötrelmeire, Macbeth nagyra-vágyására, Brutus fanatizmusára: micsoda silány, hazug komédia volt mindez ennek az izzó lelkű aggastyánnak szenvedélye mellett! Szinte összehúzta magát, amikor kibontakozott előtte ennek a hegyek közt élő magános embernek az élete, egész tragikai fenségében.

Végre elhallgatott Szentléleki. A hangja elfulladt és megtagadta a szolgálatot. A saját indulata letéperte őt, mellére ült s a vén ember nyitott szájával lihegett, mintha teljesen ki volna merülve... Beértek az erdőbe, hűvösebb levegő csapta meg őket, Szikrai fölgűrte a gallérját s egy pokrócot terített Szentléleki térdeire. A vén ember feléje fordult, arca kifejezése megenyhült s majdnem szeliden tekintett Szikraira. Megveregette a hátát és így szólt:

- Te jó ember vagy, öreg színészbarátom. Mi közöd hozzám, hogy így velem tartasz? Az elesett emberen röhög a világ, te meg odajössz és fölsegítesz...

A színész nem szólt rá semmit, a beszélgetés megszakadt, volt miről gondolkozni mindegyiknek.

Szentpálra érkezvén, a kocsit visszaküldték. Szentléleki bevezette házába a színészt, aki rögtön kipakolta az elemózsiát s ebédhez ültek. Ezalatt Szentléleki Erzsók asszonyt elszalasztotta Tar Mátyásért. Úgy látszott, hogy valami elhatározást érlel magában. Keveset evett, keveset ivott, gyakran fölugrott és sebesen föl-alá járkált a szobában. Egyszerre csak megállt Szikrai előtt és így szólt:

- Ha én itthagynám ezt a házat, te egészen jól meghúzhatnád magadat benne.

A színész meglepetve tekintett rá.

- De hát erről szó sincs! - mondá a színész.

- Rákerülhet a sor, - felelt Szentléleki és újra tovább futkosott.

Nemsokára rendes illemtudással beköszöntött Tar Mátyás. Megállt az ajtónál s úgy tekintett Szentlélekire, mintha parancsot várna tőle. A színész megkínálta egy pohár pálinkával, amit Mátyás gazda kellő formalitások közt megivott. Szentléleki megállott az öreg parasztember előtt, egy darabig még gondolkodott, s végre így szólt:

- Mátyás, én tüstént útrakelek, hogy hazahozzam az unokámat.

Tar Mátyás intett, hogy hallja.

- Nem messze megyek, csak Lucskra, Impérfalvihoz. Tőle hozom el. Megeshetik, mert az okos ember mindenre elkészül, hogy egy darabig nem térek vissza...

Mátyás gazda hirtelen fölvetette a fejét és erős kíváncsisággal nézett Szentléleki arcába. Szentléleki folytatta:

- Akkor itt marad helyettem kigyelmeteknek ez a barátom, megbízhatnak benne, nem lesz baj vele...

Itt Tar Mátyás szükségesnek látta megszólalni, de csak ennyit mondott:

- Értem. Úgy lesz, - egyúttal tekintetét Szikrai felé fordította és érdeklődve mustrálta végig. Szentléleki tovább beszélt:

- A féreg is visszafordul és támadni próbál, ha rágáznak. Akármilyen nyomorult férgé voltam az Úristennek, végre elérkezett az én napom is és nem engedem tovább tapostatni magam...

S miközben ezt mondotta, újra verni kezdte öklével az asztalt. Tekintete elhomályosult, szeme fehérét vér futotta el. Hangja rekedtté vált, mikor folytatta:

- Úgy vegye kend, mintha a halálos ágyamon feküdném és az utolsó kívánságomat hallaná.

Tar Mátyás egy lépést tett előre, jobb kezét egyvonalba emelte a szívével s az eddiginél energikusabb hangon így szólt:

- Úgy lesz, ahogy a tekintetes úr kívánja. Ahogy a szívem gondolja, úgy mondja a szám. Nem lesz hiba semmiben.

Elhallgatott. Szentléleki elfordult és kinézett az ablakon. Tar Mátyás várt egy darabig, látta, hogy nem következik semmi, köszönt és eltávozott. Akkor Szentléleki nyakába kerített egy vadásztarisznyát, levette puskáját a falról, gondosan megvizsgálta, intett Szikrainak s elindultak. Csak egy izben állottak meg, amikor Szikrai bement egy rossz falusi boltba s pár krajcárért cukrot vett. A vén színész tudta, mit csinál: a tragikus helyzetekben sem feledkezett meg az élet mindennapi prózájáról. Azután egy erdei úton, mely Lucsk felé vezetett, nekivágtak a hegyeknek.

Az utolsó huszonnégyszáz óra alatt történtek kaoszoként kavargtak a színész fejében. Eléje toppanik egy kölyke-vesztett havasi medve, kitárja előtte vonagló szívét s ezzel magához láncolja, magával hurcolja őt... De hová? Néha lopva egy pillantást vetett társára... e pillantásban félelem és csodálat volt egyszerre... A színész szimatja megérezte a közelgő tragédiát.

Jól bent voltak már a hegyek közt, mikor egyszerre csak a rengeteg elkezdett zúgni. Egy hirtelen jött szélroham vágatott végig rajta. Utána pár pillanatig tartó csend következett. Azután a szélnek újabb rohama. Ez már fagyos volt és hópelyheket hozott. A színész összeborzadt és aggódva nézett társára, aki nem vett észre semmit az időváltozásból, hanem mélyen lehorgasztott fejjel haladt tovább a gyalogúton. Most egy tisztásra értek és látható volt, hogy az eget piszkos-szürke hófelhők borítják. A színész figyelmeztette Szentlélekit, aki megállt, körülnézett, a szeme villant egyet és így szólt:

- Jó helyre kerültünk. A gyilkos-szakadéknál vagyunk. Betérhetünk az öreg Vitányihoz.

Félrecsapott az útról s egy fertály óra múlva egy a hegyoldalhoz ragasztott szalmafüdes házhoz érkeztek. Ekkor már sűrűn hullott a hó és erősen sötétedni kezdett. A szélrohamok egyre gyakrabban jöttek és erősebbek lettek. A háztól le lehetett látni a szakadékba, melyen, nagy darab sziklákon megtörve, patak zúgott végig. Szentléleki levette süvegét, hosszú ősz haja csak úgy lobogott a szélvészben. És a színész maga előtt látta Lear királyt a viharban, amint megy hűséges Cordéliáját megkeresni.

A házhoz egy szobából, egy rongyos istállóból és egy kamarából állott, mely tele volt favágó szerszámokkal. A szobában, az alacsony, lapos kemence tetején, barátságos tűz égett. A tűz mellett egy öreg ember pipázgatott, aki fölkel, levette süvegét és zsebetette pipáját, mikor az urakat meglátta.

- Megszorította az urakat a vihar? Tessék a tűz mellé telepedni.

- A leánya nincs itthon? - kérdezte Szentléleki.

- Csak a tehénért szaladt ki.

Ezzel az öreg otthagya őket s a ház elé ment a leánya után nézni. A két ember a tűz mellé ült egy padra s pipára gyújtott. Szentléleki egy darabig a tűzbe bámult, azután lassu hangon megszólalt:

- A vihar megállította utunkban. És éppen a Vitányi házában állította meg. Tudod-e, ki ez az ember?

- Nem.

- Ez a Vitányi agyonütötte a vejét, hogy megszabadítsa tőle a leányát.

A színész összerázkódott. Mint távoli mennydörgés hallatszott be kívülről az őserdő zúgása, a kéményben pedig a megszorult szél sikoltózott és lobogtatta a tüzet. A színész azt hitte, hogy a gyilkos dühének tombolását és az áldozat jajgatását hallja.

- Hogy is volt csak? - suttogott maga elé Szentléleki. - Ez a vő egy kegyetlen gazember volt, aki sokszor félholtra verte a szegény asszonyt. Az asszony egyszer hazaszökött az apjához. Az ura utána jött ide, vissza akarta vinni magához. Így történt a dolog. Én azt mondom neked, színész, hogy az öreg Vitányinak igaza volt. Vannak isteni törvények és vannak emberi törvények. Az isteni törvények szerint Vitányinak volt igaza. Ő nem tett egyebet, mint megjavította a rossz emberi törvényt.

A színész nem felelt rá semmit. Szentléleki folytatta:

- Fegyházba került, de csak rövid időre. Enyhe büntetést kapott, mert az emberek is érezték, hogy az ő részén van az igazság.

Elhallgatott. Vitányi is megjelent egy harminc és negyven év közötti menyecskével, aki kezét csókolt Szentlélekinek s aztán rögtön hozzálátott, hogy valami jó meleg levest főzzön az uraknak. Szikrai is átadta az asszonynak a tarisznyát és az elmaradhatatlan pálinkát, mondván, hogy azt is rakja a vacsora-asztalra. Szentléleki kinézett a viharba, s a vizsgálat eredményeként kijelentette, hogy itt kell tölteniök az éjszakát.

Vacsora után az asszony két zsupp szalmát hozott be, az egyik sarokban elhelyezte, s kérte Szikrait, hogy elégedjék meg ezzel az ággyal. Szikrai megköszönte s mindjárt le is feküdt, mert nagyon el volt fáradva. Éjfélre járhatott az idő, mikor hirtelen fölébredt. Odakint a vihar még egyre zúgott és tombolt. Olyanféle zaj volt ez, mintha rémült embertömegek rohannának keresztül hatalmas fahidakon. Ajtón, ablakon folytonos zörgés volt, mintha láthatatlan alakok bebocsátást sürgetnének. A tűz mellett ült Szentléleki és Vitányi. Az öreg paraszt odahajolt Szentlélekihez és így szólt:

- Hallja ezt, nagy jó uram? A megölt ember keresi rajtam az életet. Ilyenkor nem fekszem le és nem alszom. Mert arról az emberről álmodom. A szája le van csukva és mégis beszél, mert tele van véres sebekkel és minden sebe egy száj, mely kiabál rám...

Az öreg paraszt kérges két tenyerébe temette arcát. Szentléleki arcán rémület mutatkozott és verejtékes homlokát törülgette.

- Ettől engem nem szabadít meg se templom, se pálinka. Se imádság, se káromkodás. De nem bánom, ez légyen az én büntetésem. Viselem.

Elhallgatott és néhány fadarabot vetett a tűzre. Szentléleki fölkelt, az ágyhoz tántorgott és beledobta magát.

Hajnalhasadtakor elült a vihar. Szentléleki fölült ágyában és körütekintett. A kemence kuckójában a földön (csak egy ködmön volt a feje alá gyűrve) feküdt az öreg Vitányi és mélyen, nyugodtan aludt. Hadd aludjék, gondolta Szentléleki, és ő maga is visszadőlt az ágyba.

A tél kiadta utolsó mérgét s gyönyörű tavaszi napra virradt az erdő. A laza kései hó is rögtön olvadásnak indult, csak itt-ott tarkázták fehér foltjai a földet. Mikor Vitányi megmozdult és kinyitotta szemét, Szentléleki rögtön kiugrott az ágyból s ráfordult a színészre. Hamarosan fölkeltek. Búcsút vettek az erdei embertől, kinek nem volt más látogatója, csak a saját lelkiismeretének rémalakjai, s folytatták zordon útjukat.

Napfényes, meleg időben köszöntöttek be Lucskon, Impérfalvi házához. A gazda nem volt otthon. Esztike ujjongva futott Szikrai karja közé s a vén színész meghatottan csókolgatta szőke fürtös fejcskáját.

- Látod Esztikém ezt a bácsit? Ez a te nagyapád, akit neked szeretned kell. Ugy-e eljössz velünk, kis leányom?

S ezzel elővette a cukrot és átadta Esztikének. A kis leány vígan tapsolt és ugrált Szikrai körül. Azután nagyapjához futott s megragadta a kezét. Szentléleki valami édes zsibbadtságot érzett a szíve tájékán.

- Nagy jó uram, - szólt a színész, - ölbe veszem a kicsikét és induljunk.

Szentléleki szomorúan intett nemet.

- Nem barátom. Nem lophatom el azt, ami az enyém. Ezzel elismerném, hogy nincs jussom a gyerekekhez. Ha jön Impérfalvi, csak küldd be a szobába.

És ezzel bement a házba. Alig tünt el ott, nagy robajjal kicsapódott az utcára nyíló kis ajtó és belépett rajta Impérfalvi. Majdnem futva jött, melle zihálása mutatta, s durván rászólt Szikraira:

- Mit kerestek itt?

A színész szemében föllobbant az indulat, de hangja nyugodt volt, mikor felelt:

- Majd megmondja az, aki odabent várja.

És Impérfalvi bement Szentléleki után a házba, de lépései most már lassúbbak voltak.

XV.

Impérfalvi kábultan kérdezte magától: hogy történhetett ez?

Egyszer csak az egeknek örökké szürke és borús, bús kárpítja kétfelé szakadt s egy fényes és meleg sugár esett alá Impérfalvinak lucski házára: megjelent Szikrai, a vén színész, kezénél fogva bevezetett egy négy-öt évesnek látszó kis leányt, akit mint Szentléleki Esztert mutatott be, Impérfalvi Eszter leányát.

Nagy nap volt ez az Impérfalvi-házban, amely Lucskon korántsem volt oly nyomorúságos, mint Ér-Tarpán. A hálás falu böcsületesen eltartotta ezt a kiárendált urat, aki búcsújáró helyé tette Lucskot. Impérfalvi Miklós azért vedlett úr volt most is, mint régente, de a nyomor nem rítt úgy le róla, mint Ér-Tarpán. Járván emberek közé, külsejét se hanyagolta már úgy el. Minthogy jutott jóra való belső cselédre és napszámosra, a kertje is szemrevalóbb volt. Akadt benne gyümölcs, meg virág is, nemcsak kukorica, tök és napraforgó. Nyugodtan és megelégedetten élte volna itt le hátralevő napjait, ha ott nem lett volna életében az az óriási rejtély, leányának titokteljes eltűnése. Ezt nem tudta megérteni, megmagyarázni, kideríteni. Nem tudta elfelejteni a leányát, pedig különben közömbös és szeretettelen lélek lakott benne.

Az örömnél és a fájdalomnak egy csodálatos keveréke támadt benne, mikor beállított hozzá a markáns arcu idegen s hozta az unokáját, Eszter leányát. Ekkor tudta meg, hogy hova lett a leánya és hogy már meg is halt. S mikor a kis Eszti a gyermekek boldog elfogulatlanságával, megérkezése után pár perccel elkezdett ide-oda szaladgálni, a vén Impérfalvi reszketeg tenyerét végighúzta homlokán, mert ezt a látványt szinte káprázatnak vélte: valami húsz év előtt szakasztott így futkosott a leánya, ugyanezzel az arany hajjal, ugyanezekkel a kék szemekkel. Lassan legyőzte zavarát, meglepetését, izgalmát, felölelte és csókjaival halmozta el kis unokáját. Azután bement a szobájába, letérdelt az ágya fölött függő fészület előtt s imádkozni akart. De csak sírni tudott. S ezek a könnyek bizonyára épp úgy megtalálták az utat Istenhez, mint ahogy az imádsága megtalálta volna.

Mikor Impérfalvi fölkel a fészület elől, ki volt békülve a világgal, az Istennel és az emberekkel egyaránt. Valami nagy megnyugvás töltötte el egész belsejét, úgy fogta föl a dolgot, hogy a menyébi hatalmak végre is belátták, hogy mivel tartoznak neki és megfizették az adósságukat.

Szikrai a nagyapa örömét hallgatagon és komoran nézte végig. A hálás Impérfalvi marasztotta, hogy töltsön nála egy pár napot. De a színész visszautasította, mondván, hogy a városban nagyobb szükség van rá. Ekkor jutott eszébe Impérfalvinak valami, ami iránt eddig nem érdeklődött.

- Csudálom, - mondá Impérfalvi Szikrainak, mikor este a vacsoránál ültek, - hogy a Szentléleki-fiu ideküldte Esztikét.

A színész komor vonásaira még sötétebb felhő ereszkedett.

- Egyáltalán nem küldte volna ide, de nagy beteg s kórházba készül. Tán már be is ment. Az pedig, hogy a gyerek idejöjjön és ne a másik nagyapjához, az anya kívánsága volt. Úgy látszik, az döntött, hogy uraságod jobb módban van, mint Szentléleki. Legalább ők úgy voltak értesülve.

Itt a színész körüljártatta tekintetét s olyan képet vágott, mintha azt akarta volna mondani, hogy ez az értesülés alighanem rossz volt, mert itt elég nyomorúságosan fest minden. Impérfalvi nem vette észre ezt a lenéző tekintetet, ő most az egész világot jónak, kedvesnek, ragyogónak látta. Azt akarta, hogy örömeiben a színész is részesüljön s ezért elkezdte itatni. A

színész megivott mindent, amit eléje tettek, de megdermedt lelke nem engedett. Kettős szomorúság fagyasztotta: a tüdővésztes fiú réme s az, hogy az édes Esztikét itt kell hagynia ennek az utálatos, vén, idegen embernek a körmei közt. A bor hatalmas démona, mely az élet annyi keserűségén könnyen átsegítette, most gyöngé fickónak tetszett. A mámor nem tudta megölni a bánatot. Szokása ellenére, egyre hallgatagabb és melankólikusabb lett. Impérfalvi hiába remélte, hogy majd a leányáról mesél, attól az időtől fogva, hogy eltűnt a szülői háztól. Végre is Impérfalvi megunt a dolgot, megmutatta a színésznek, hogy hol fog hálni, ő maga pedig fölhúzta csizmáját s Esztike ágyához lopódzott. Sokáig gyönyörködött a halkan pihegő kis angyal álmában. Azután lefeküdt s boldogan álmodozva töltötte az éjszakát.

Másnap reggel Szikrai elbúcsúzott a kis leánytól. Korán el akart menni, de nem volt rá képes. Minduntalan térdére ültette Esztikét s szívére kötötte, hogy ne felejtse el Szikrai bácsit és jegyezze meg magának jól, hogy Szikrai bácsinál jobb barátja sohse volt és sohse lesz. Végre már szégyenleni kezdte elérzékenyülését és egy berámázott, fakó arcképet kotort elő zsebéből.

- Ezt neked adom, Esztikém, hogy el ne felejtsd az arcomat. Önt pedig arra kérem, Impérfalvi úr, hogy ha némi hálát érez irántam, amiért hazahoztam az unokáját, ezt az arcképet akassza majd a kis leány ágya fölé.

- Meglesz.

A színész aztán még egyszer megcsókolta Esztikét, aki szintén elszontyolodott kissé, azután kezét szorított Impérfalvival s gyors léptekkel elhagyta a házat.

Impérfalvi azzal kezdte új életét, hogy legszebb ruhájába öltözködött s kis unokáját megsétáltatta a faluban. Először is elvitte a paphoz, hogy eldicsekedjék vele, azután betért Rojkó asztaloshoz, ahol egy kis ágyat és egy pár gyerekszéket rendelt neki. Majd benézett a tanítóhoz, akinek a leánya Budapesten kitanult varróné volt s csinos ruhákat rendelt Esztikének. Még az is eszébe jutott, hogy egy kis leánycselédet fogadjon, aki ne csak szobalánya, hanem játszótársa is legyen az unokájának. Első pillanattól kezdve az a félelem élt benne, hogy majd ez a gyerek is itt fogja őt hagyni, ha nem veszi körül a kellő szeretettel. Unokájának fölbukknása oly váratlan, meglepő, majdnem csudás volt, hogy az öreg embert egészen kiforgatta magából. Egyszerre tisztán állott előtte, hogy egykor a leányával szemben nem viselte magát apailag, és szent fogadást tett magában, hogy az unokájánál fogja pótolni régi mulasztását. Az Isten különös kegyelme nyilatkozott meg abban, hogy késő öregségének földerítésére egy angyalt küldött a házhoz. S ez az isteni kegyelem elárasztotta, végigsöpörte, kitisztította ezt a durva lelket s nemes érzelmek magjait hintette el benne.

Új élet kezdődött az ócska házban. Magába mélyedt: ez hát az az állapot, melyet az emberek boldogságnak neveznek?

Egybefolytak nála a nappal és az éjszaka: édes, bódító mámorban élte át mind a kettőt. Szerette ő a feleségét, szerette a leányát is, de az olyan passzív érzés volt; mostani indulata átjárta, átította lelkének minden porcikáját.

Meddig tartott ez? Tíz napig, három hétig, száz évig? Nem tudta volna megmondani. A hatalmas, intenzív érzés a végtelenség benyomását tette rá. Így volt mindig és így lesz örökké.

A községházánál volt, mikor jelentették neki, hogy vendégek érkeztek hozzá. Impérfalvi megrettent. Maga se tudta, miért? Remegés és nagy gyöngeség fogta el. Úgy érezte, hogy rögtön elájul. Azután futva elindult hazafelé. Miért? Sejtelve se volt róla. Hátranézett: nem kergette senki. De tán ő kerget valakit, akit utól kell érnie?... Futott tovább. Belökte a kis kaput... a színész!... ez intett feléje, ő tovább rohant. Fölszakította az ajtót, előtte állott Szentléleki Gáspár.

Mintha falnak futott volna, úgy visszapattant s az ajtó felé hátrált. Egy parancsoló hang durván rászólt:

- Megállj, Impérfalvi! Futsz előlem? Ebből látom, hogy rám ismertél.

Impérfalvi megállt, mintha leszögezték volna. A két farkas egymás szeme közé nézett.

- Nem jöttem ide ellenséges indulattal, - folytatta Szentléleki, - de le akarok számolni veled.

Impérfalvi türelmetlen mozdulatot tett.

- Eressz, - szólt az izgatottságtól reszkető hangon, - csak azért fogsz itt, hogy az a színész azalatt elszökjék az unokámmal.

És ezzel ismét egy lépést tett az ajtó felé. Ekkor Szentléleki odament az ajtóhoz és nekivetette a hátát.

- Nem mégy ki addig, míg el nem intézzük a dolgot. Eltaláltad, hogy az unokámért jöttem. Azt a gyereket nekem teremtette az Isten. Egyszer már utamba álltál és ezzel megölted az életemet. Akkor a boldogság te melletted ment el és te megragadtad. Jó. De most rajtam a sor. Most nekem kínálkozik az alkalom, ne állj megint az utamba. Egyszer elvetted tőlem azt, akit szerettem, másodszor nem fogod elvenni. Te még hozzá szerencsétlenné tetted Ságody Mártát is. Én velem talán boldog lett volna. De én mindenesetre boldog lettem volna. Megölted mind a kettőnknek az életét... Hallgass ide, Impérfalvi, a fiamat is elveszítettem. Meghalt... Magam vagyok. Ez az egy virág nyílik nekem... ezt is le akarod tépni?... Nincs Isten az égben, ha ez lehetséges.

A vén ember, miközben ezeket a szaggatott mondatokat hol elsuttogta, hol elrikácsolta, egyre közelebb jött Impérfalvihoz. Impérfalvi pedig ez ijesztő arc láttára, melyen vagy düh, vagy fájdalom cikázott végig, lassan hátrált. Végre megkapaszkodott az asztalban és így felelt:

- Nem úgy van, Szentléleki Gáspár. Te hazugságokkal áltatod magad. Ságody Márta engem választott, önként jött hozzám. Ez az egyik. A másik meg az, hogy a te fiad megszöktette az én leányomat s elvesztett leányom helyett most az Isten egy másikat küldött öreg napjaimra. Ez az igazság.

Szentléleki összehúzta a szemeit, arca kegyetlen kifejezést öltött. Tompa hangon így szólt:

- Annál rosszabb rád nézve, Impérfalvi, ha így gondolkozol. Mert tudd meg, hogy élet vagy halál, de én ma azt a kis leányt elviszem magammal.

Oly szilaj elszántság volt e hangban, hogy Impérfalvi megrázkódott. Szentléleki durva energiája mellett majdnem könyörgésként hangzott, mikor így szólt:

- Nem, Szentléleki... azt nem fogod tenni... azt nem teheted...

Szentléleki fagyosan végignézett rajta, vállat vont s kifelé indult. Amint hipnotizáló tekintetét elfordította Impérfalviról, ez mintha egyszerre erőre kapott volna. Vad káromkodással Szentlélekire ugrott s a mutatóujján levő, acélból készült, nehéz pecsétnyomógyűrűvel halántékon sujtotta.

Szentléleki megtántorodott, a vér elöntötte arcát. A következő másodpercben fölegyenesedett, lekapta válláról a puskát s rálőtt Impérfalvi Miklósrá.

Impérfalvi Miklós megingott, egy darabig kapkodott a levegőben, mintha valamibe meg akarna kapaszkodni, azután lezuhant. Néhányat vonaglott, hörgött s meghalt.

XVI.

A megújhodó tavasz szinte a föltámadás hozsannájával töltötte be a völgyet. A felhőtlen égről csak úgy szakadt alá a fény és a melegség. Az új életre kapott földből viszont tódult fölfelé a virágillat, a madárdal s a sütkérező emberi lelkek bőí kitörő hálasóhaj, elfojtott vágy, ébredő remény... Mindez a sugaras légben egy diadalmi himnusszá olvadt össze...

És a színész fázott. És a színésznek a fogai vacogtak.

- Gyere Esztikém, majd bujócskát játszunk a bokrok közt.

A kis leány összeverte apró tenyereit.

- Jaj de jó lesz, Szikrai bácsi.

Messzebb mentek egy kicsit a háztól. A bokrok tövében ibolya és gyöngyvirág ütögette fejét. A virágok láttára a kis leány megállt.

- Tudja mit, Szikrai bácsi? Előbb leszedelem a virágaimat, hogy itt ne maradjanak.

Azzal hozzálátott a virágtépéshez. Csakhamar egész csomó volt a kezében. Szikrai meg leült egy bokor alá s tekintetét a házra szegezte. Mikor onnan tompa dördülést hallott, fölugrott. Csakhamar kilépett Szentléleki véresen, kezében a puskával.

- Fogd a kis leányt, gyerünk! - szólt rekedt hangon.

A színész fölkapta Esztikét s gyorsan, meglapulva, szinte lábujjhegyen, mintha rablott kincssel menekülnének, a kapu felé indultak. Itt megszólalt a kis leány csengő hangja:

- Hát a másik nagyapától nem búcsúzunk el!

A két férfi, mint két rajtakapott gonosztevő, megrettenve összepillantott. Szentléleki elfordította a fejét.

- Most nem lehet, Esztikém, - hebegett a színész.

- Akkor nagyapa vigye be neki ezt a virágot.

Szentléleki elfehéredett arccal tekintett a kis leányra. A virágért nyult s kinyujtott keze láthatólag remegett. Mikor a virágot kezeiben érezte, levette süvegét s nehéz léptekkel megindult a szoba felé, melyben áldozata feküdt. (A hazatérő cselédek így találták a halottat: mellén imára kulcsolt kéz, benne virág.)

Szikrai a ház mellett vezető gyalogúton, amerre jöttek is, futott a kis leánnyal az erdő felé. Az erdő széléről visszanézett s látta, hogy Szentléleki emelt fővel, öles, nagy, de könnyű léptekkel jön utána. Megvárta.

Szentléleki karjai közé vette unokáját s aranyszőke hajára fektette fejének azt a felét, mely nem volt véres. Szemeit forró könnyek töltötték meg. Teste összerándult néhányszor, mintha zokogás szaladt volna végig rajta. De mindez hamar véget ért. A könnyek fölszáradtak, tekintete tiszta és nyugodt lett. A vén ember szívébe béke tért és soha ily boldognak nem érezte magát... S a kis leány szeretettel simult nagyapja mellére... pedig nem is tudta, hogy oly végtelenül szerette őt ez a vén ember, hogy érette gyilkosává lett annak a másik vén embernek...

-&-